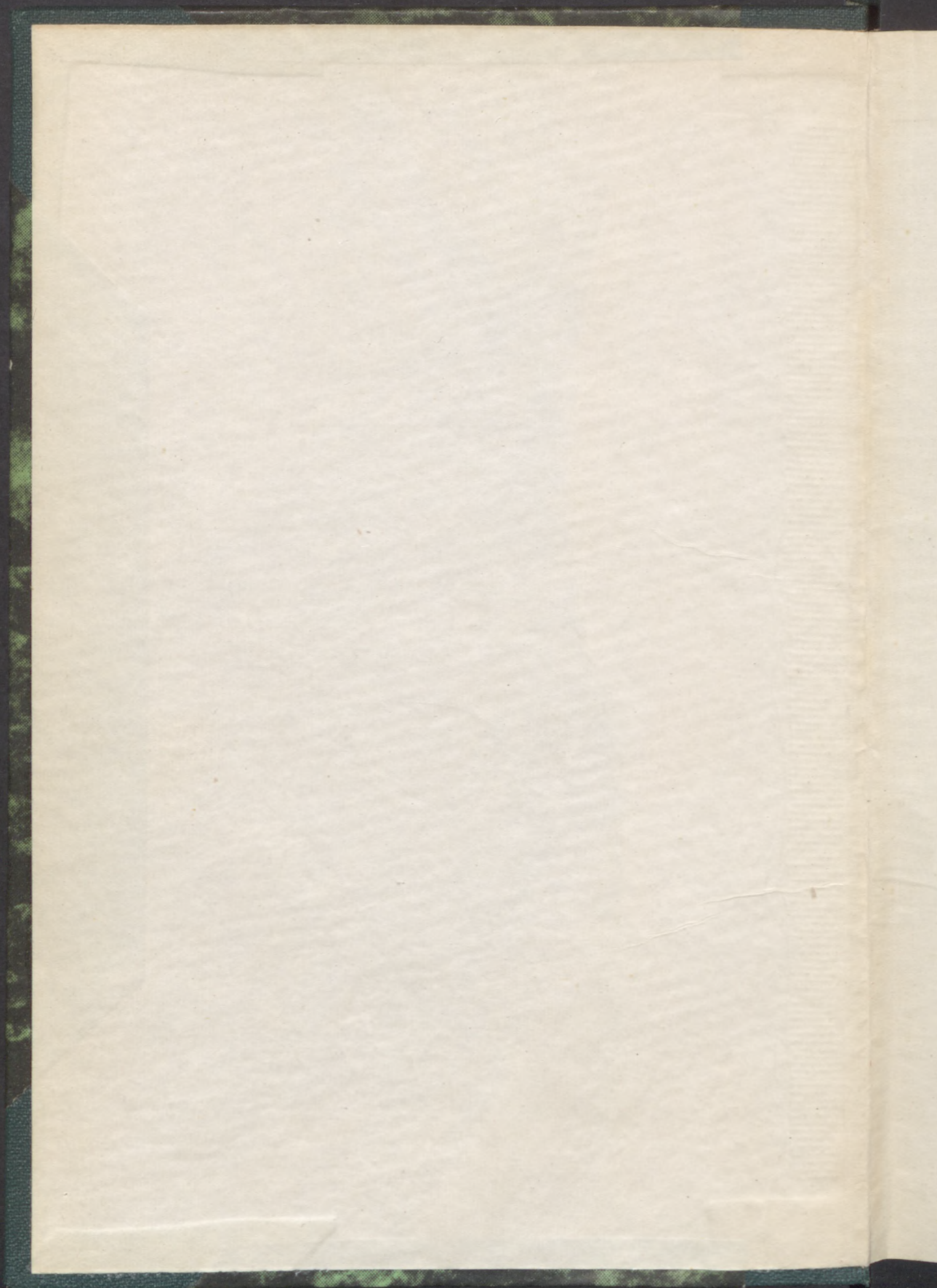

.....
254.211

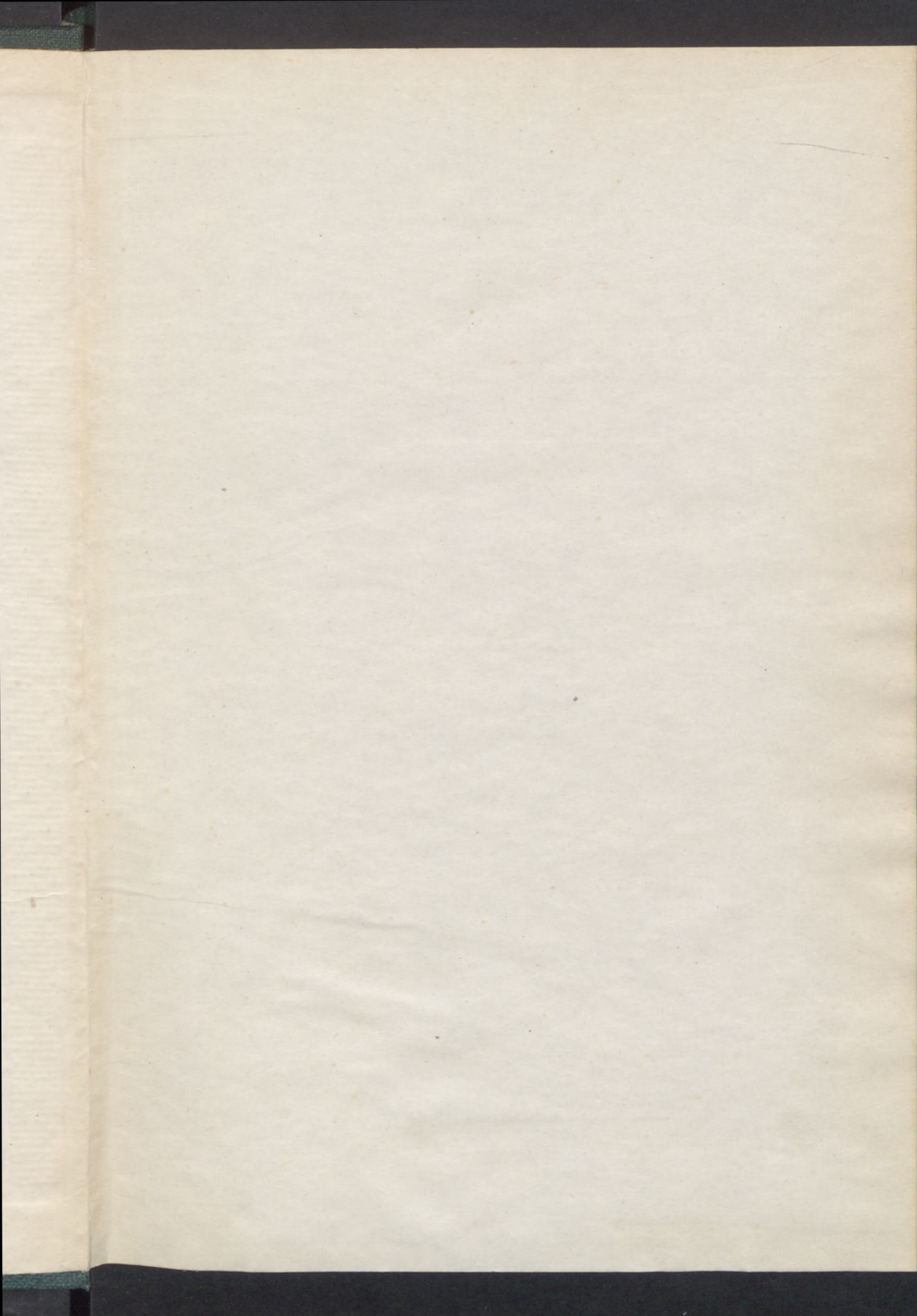
OSZK
.....

254211

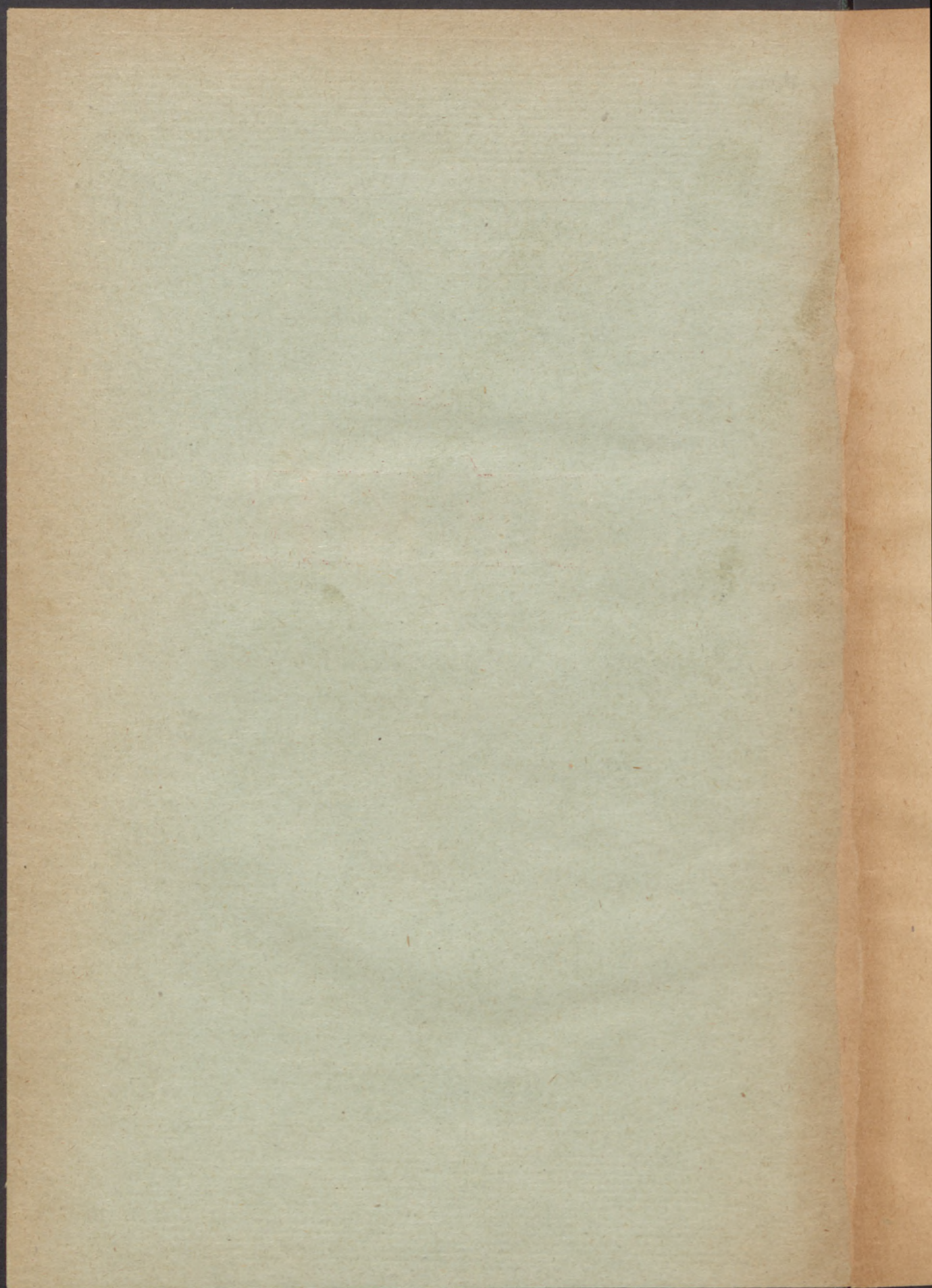
FRANCESCO NITTI

A
BÉKE

PALLAS KIADÁSA

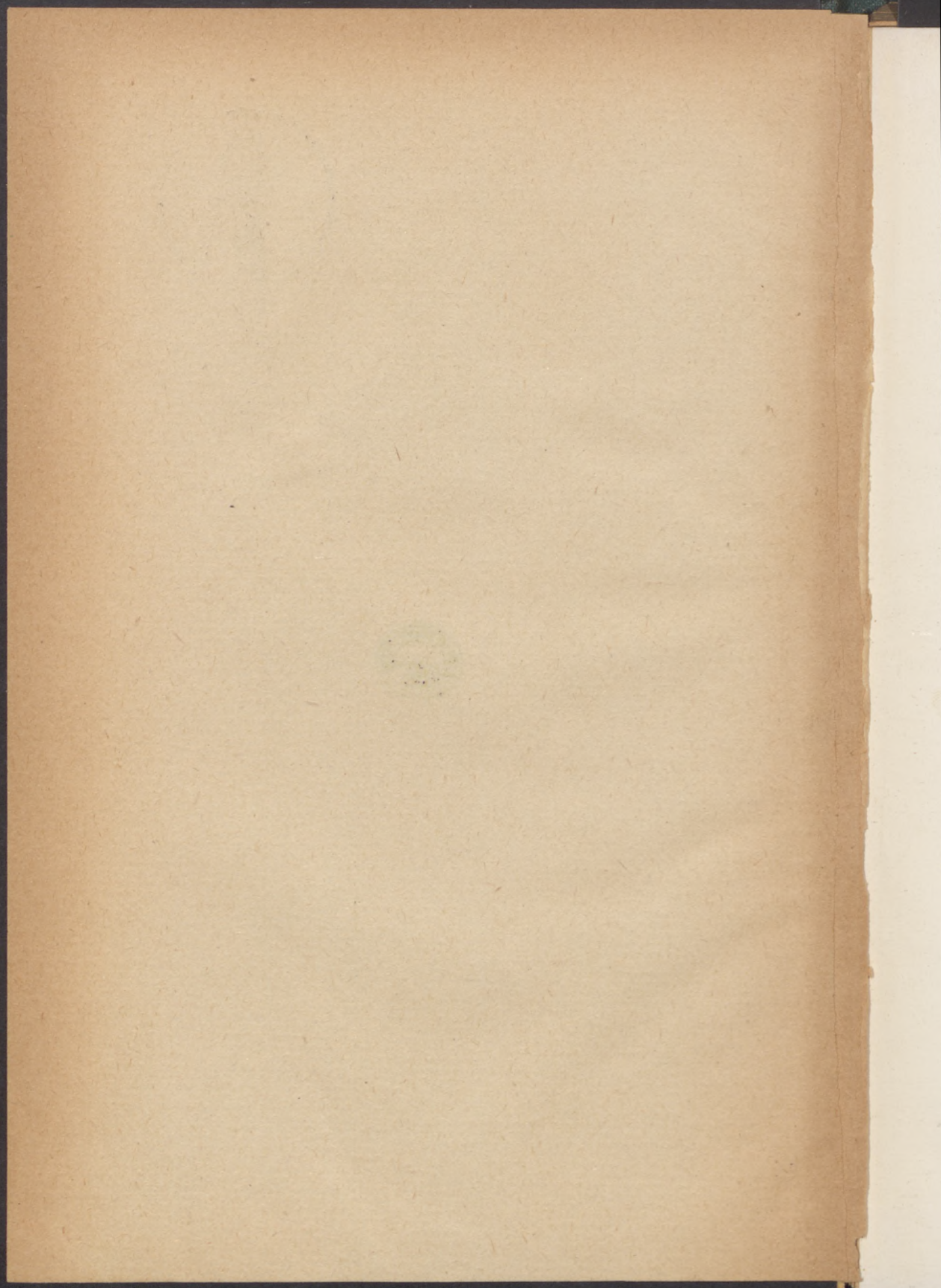

FRANCESCO NITTI

A BÉKE

BUDAPEST
PALLAS IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T. KIADÁSA

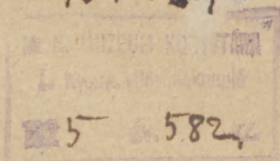

*A fordítás
az eredeti olasz kéziratból
készült.*

254211

~~104 334~~

PALLAS RÉSZVÉNYTÁRSASÁG NYOMDÁJA BUDAPEST, V., HONVÉD-UTCA 10.
FELELŐS VEZETŐ: TIRINGER KÁROLY MŰSZAKI IGÁZGATÓ.

Előszó a magyar kiadáshoz.

A béke. Ennek a könyvnek a címe nemcsak azt jelöli meg, ami immár valamennyi európai nép leghőbb vágya, hanem rámutat a háborúból kilábolt nemzetek gyötrő szükségletére is.

Mennyire messze vagyunk azonban még a békétől!

Egy millióval több ember áll fegyverben, mint a háború előtt, jóllehet a legyőzött népek leszereltek. Ebben a megállapításban valami mély ironia rejlik. Ez tehát a béke?

Miért fegyverkeznek a győztesek a fegyvertelen államokkal szemben? Miért követelnek biztosítékokat, egyezményeket? Miért beszélnek újabb szövetségekről?

Nem nehéz megfelelnünk ezekre a kérdésekre.

Mindenki öntudatában ott él a bizonyosság, hogy azok a békék, amelyeket az erőszak kötött, nem maradandóak. Azt hiszik és biztosra veszik, hogy a legyőzöttek nem fognak megnyugodni. Nincs hadseregük, nincs tüzéségük, nincsenek repülőgépeik: ám azt mondják, hogy lelükben nem szereltek le. A lelkeken nem lehetséges ellenőrzést gyakorolniok a katonai szakértőknek. Annyi szövetségesközi szakértői bizottság közül, amelyek oly hosszú időn keresztül be fogják még rajzani a legyőzött országokat s közben hallatlan fényűzést fitogtatnak, egyik sem tudta és semmiféle bizottság sem tudja lemérni a lelkek ellenálló képességét.

Valóban igaz. A lelkek nem szereltek le s holnap sem fognak leszerelni. Egy nép magára vállalhatja a nyomorúságot és beletörődhet minden nélkülözésbe, de sohasem mondhat le méltóságáról és becsületéről, hacsak nem akar öngyilkos lenni.

A versaillesi szerződés és a saint-germain-en-laye-i, trianoni, neuillyi, sevresi szerződések a legbecstelenebbek, amelyeket csak ismer a modern történet. Wilson összes elveinek megtagadását jelentik és megszegését mindannak, amit az antant a háború alatt hirdetett. A legpéldátlanabb lehetlenségek egyike az a különböző elbánás, amelyben az egykori Ausztria-Magyarországhoz tartozó népeket részesítették. Talán különböző felelősség terheli őket?

Egyetlen néppel sem bántak el azonban gonoszabbul, mint a magyar néppel: egyetlen országot sem kínoztak meg, marcangoltak szét s raboltak ki jobban. Magyarország lakosságának szétosztása a modern civilizáció egyik legszegényteljesebb lapja. A magyaroknak nincs többé fegyverük s nincs pénzügyi eszközük sem, a lelkük azonban szilárdabb, mint valaha volt. Nem lennének annak a nemes és lovagias nemzetnek sarjadékai, amely megmentette Európát a barbárok beözönlésétől, ha megtörték volna a fájdalom eme korszakában.

Az angol, francia és amerikai írók közül többen elismerték Magyarország megcsönkítésének igazságtalanságát. Egyikük sem akart azonban rámutatni arra, hogy ki volt a felelős ezért a bűnért. Amikor én, mint Olaszország miniszterelnöke, résztvettem a nemzetközi konferenciákon, már túl késő volt a szerencsétlenség elhárítására: sokat szenvedtem azonban ezért a bűnért, amelyet ilyen könnyelműen követek el s ma is kérdelem, miért követelték Clemenceau és munkatársai, — őket az a gondolat vezette, hogy szolgálatot tesznek ezzel azoknak az új államoknak, amelyeknek elő kell segíteniök a francia hegemoniát — hogy ilyen lehetetlen módon osszák fel az ősi magyar földet.

A magyar nemzet rá fog találni a maga útjára.

Előre látom, hogy Magyarország új háború és új rombolás nélkül vissza tudja venni elvesztett területeit. Ennek a kilátásnak biztosítása végett meg kell azonban őriznie jelenlegi józanságát és össze kell szednie magát. A nagy fájdalmak lesújtanak, de gyakran a feltámadás okai.

Magyarországnak ma még gyógyítania kell legfájdalmasabb sebeit, meg kell hoznia minden áldozatot, hogy gazdaságilag talpra álljon és rendbehozza pénzügyeit. Ez nemcsak lehetséges, hanem erélyes nekilendüléssel nem is messzi

időn belül elérhető. Anélkül, hogy szem elől tévesztené a magyar jövő célját, Magyarországnak arra kell törekednie, hogy már most megéljen és helyreállítsa hitelét.

Az én tevékenységem nagy részét gazdasági és pénzügyi kérdések foglalták le, hiszen hosszú időn keresztül a pénzügyi és kereskedelmi minisztériumok élén álltam Olaszországban. Azoknak a jövedelmeknek a megértékelése, amelyekkel a mai Magyarország rendelkezik, azt a meggyőződést érlelte bennem, hogy Magyarország talpra tud állni.

Ami a holnapot illeti, minél erősebb lesz Magyarország s minél nagyobb lesz ellenálló képessége, annál inkább fognak neki igazságot szolgáltatni.

Franciaország nem engedi meg sem azt, hogy a háborús felelősségről vitatkozzanak, sem azt, hogy a békeszerződések revíziójának szükségessége szóba kerüljön. Egyedül Németország és szövetségesei a felelősek s egyik békeszerződéshez sem szabad hozzányulni. Az igazság még nem derült ki, nem tudni, hogy ki akarta a háborút, de ezzel nem csillapult a gyűlölet s a békeszerződések revíziója nélkül Európának alá kell hanyatlania s a háborúk és forradalmak újabb sorozata után a mélységbe kell buknia.

Mi mindent akartak Clemenceau, Poincaré, Millerand s mindazok, akik ma a reakció szellemét képviselik s akiknek szemében valamennyi békeszerződés csak a háború folytatásának módja: Minderről kiviláglott, hogy megvalósítása lehetetlen! Most új utakat keresnek, ám kérdés, hogy biztosabakat-e?

Minden biztonsági egyezmény, akár különleges biztosítékok, akár általános biztosítékok formájában bukkan fel, lehetetlenség, ha a békeszerződések megszilárdítására és megkövesítésére törekszik. Mindazok a szövetségek, amelyekre gondolnak, veszedelmet és kárt jelentenek. Európa ugyanazon az úton keresi a békét, mint amelyik a háborúhoz vezetett. A béke csak azon a napon fog megszületni, amelyiken elkészül a békeszerződések revíziójának műve. Ez a nap meg fogja vetni az Európai Egyesült Államok alapját is.

Nagy hatást tett rám Mahatma Ghandi sorainak olvasása. A hindu reformátor, aki jóhiszeműen csatlakozott a Németország és ennek szövetségesei ellen folyó harchoz, ezt írta a háború után:

„Az utolsó háború kimutatta annak a civilizációnak sátáni természetét, amelyet a mai Európa ural. A győzők az erény nevében áthágták a közerkölcs összes törvényeit. Semmiféle hazugságot sem tekintettek elég gyalázatosnak arra, hogy hasznukra ne fordítsák. Valamennyi bűnnek a legdurvább értelemben materiális oka van.“

A béke ma még nem valóság: de elő kell készítenünk.

Az igazi békepolitika legnagyobb feladatai közt kell szerepelnie annak is, hogy igazságot szolgáltassunk a magyar népnek, amelynek ezer éves nagyságát semmiféle erőszak sem tudja megdönteni.

Zürich, 1925 március 20.

F. Nitti.

I.

A rossz pásztorok.

A népek vezetői a háború után.

A nép — adja Goethe Alba herceg ajkára a szót híres tragédiájában — sohasem emelkedik az érettség fokára; sohasem öregszik meg. A nép mindig gyermek marad.

Mit kell értenünk népen?

Ezt a kifejezést általában kettős jelentésben használják. Amikor a nemzeti tulajdonságokra, a derekasságra, az értelmességre, a bátorságra, a művészi képességekre vonatkozik, akkor ez a megjelölés: nép, magában foglalja valamennyi társadalmi osztályt. Amikor belső használatban s többnyire politikai értelemben beszélünk róla, akkor a nép fogalmával a dolgozó osztályok összességét, a munkásokat, a földmíveseket s a munkából élő szegényebb polgárságot jelöljük meg. Azok az osztályok, melyek saját magukat vezetőosztálynak hívják, gyakran úgy gondolkodnak, mint Alba herceg s tételként hirdetik, hogy a nép mindig gyermek marad; sokan úgy is gondolkodnak, hogy annak kell maradnia.

Én a nép szóval az első értelemben kívánok élni, amikor nemzeti közösséget jelöl meg.

Ha a második jelentésben használnám, szomorúan kellene megállapítanom, hogy, ha a néptömegek keveset tanultak a mult tapasztalataiból, még kevesebbet okultak a vezetőosztályok. Az európai háború kirobbanását azok a kis oligarchacsoportok segítették elő, ha nem egészen azok idézték fel, amelyek Oroszországban és Ausztria-Magyarországon, Németországban és magában Franciaországban is kezükben tartották a politikai hatalmat. Az európai háború, amely később villágháború lett, borzalmas dolog volt: nem lobbant fel benne az

elvek fénye, nem találunk benne gondolatot, nem mozgatta semmiféle nagy eszme. Soha háború nem okozott nagyobb kárt nemcsak emberi életek kioltásával, hanem gazdasági javak és az erkölcsi rend elveinek mérhetetlen lerombolásával. Ha majd meg lehet írni az események igazi történetét, meg látjuk, hogy az egyik és a másik részéről egyaránt milyen kevesen vannak azok, akik valóban felelősek.

Ám a háború után történt öldöklések, erőszakosságok és zsákmányolások is, amelyek magánál a háborúnál is nagyobb kárt jelentenek s amelyek talán még hosszú időn keresztül fenyegetik a világ békéjét és boldogulását, még ez is a törpe kisebbségek, a nagy pénzügyi csoportok és katonai oligarchiák műve.

Valamennyi országban, azokban, amelyek részt vettek a háborúban éppen úgy, mint a semleges országokban, a dolgozó tömegek egyaránt kívánják a békét: ha olykor tévedésbe is engedik vinni magukat és rossz politikai vezetőket követnek, az csak azért fordulhat elő, mert rászedi őket olyan sajtó, amely módszeresen meghamisítja a tényeket. Európában és Amerikában a sajtó nagy részének abban merül ki a napi munkája, hogy meghamisítja az igazságot. Angliában is, ahol pedig a sajtó régebbi hagyományokra tekint vissza, vannak ujságok, amelyeknek tevékenysége nem válhat hasznára Nagy-Britannia egyetlen nagy érdekének sem. Néha, a politikai harcok közepette, fény derül ezeknek a lapoknak tisztátalan forrásaira. Pár évvel ezelőtt Austen Chamberlain, aki utána Skócia kancellárja és Anglia külügyminisztere lett, a képviselőházban leleplezte ama sajtó bizonyos részének szegységteljes eljárását, amely mégis a legelterjedtebb és gyakran a legbefolyásosabb. Nem akarom megismételni szavait, annyira súlyosak azok: aligha hangzott még el hevesebb és keményebb ítélet.

Csaknem az összes ujságok mögött, amelyek a háború előtt a háborút áhítozták, a háború után pedig más alakban kívánták folytatni a háborút és a legesztelenebb jóvátételi politikát követelték s új tévedésekre ösztökléltek, pénzügyi csoportok állnak általában minden országban. Nagy katonai szállítók és spekulációra alapozott nagy pénzügyi vállalatok, amelyek alaposan megszédíték magukat a fegyver- és hadianyag üzleteken.

Alkalmam volt látni, hogy még nacionalista ujságok is külföldről szerezték legfőbb jövedelmeiket s külföldi csoportokkal állnak pénzügyi összeköttetésben; a nacionalizmus sok országban a kalandorpolitikának volt egyik formája, egységet megbontó és romboló elv volt, amely maga körül egyesítette a legzavargóbb elemeket. Egyszerűségénél fogva mindenféle képpen lehet értelmezni, bármilyen kalandnál számítani lehet reá és a tudatlan elmék részére is felfogható.

Sok nacionalista a forradalmi szocializmus táborából kerül ki. Ugyanaz a szimplifikálás jellemzi őket, ugyanaz az államba és a megkötöttségbe vetett bizalom és csaknem mindig ugyanaz az ellenszenv a demokratikus formák iránt. Magasztalják a nemzetet, de amikor nemzetről beszélnek, nem annyira néprajzi egységet, mint egy politikai tömörülést értenek rajta. Általában a legélősebb rétegek csatlakoznak minden országban a nacionalizmushoz. A nacionalizmus könnyű fajsúlyú tanítás, amely féktelenül nyit teret az emberi lélek valamennyi alsóbbrendű törekvésének és amellyel kényelmesen lehet fedezni a háborús nyereszkesedők minden ügyletét és minden rablását.

A társadalmi jelenségek gyökeres ismerése szükséges ahhoz, hogy megértsük a modern állam bonyolultságát, azokat a politikai és jogi rendszereket, amelyek révén a modern demokrácia megengedi a nagy társadalmi erőknek, hogy megnyilatkozzanak és gyorsan kifejlődjének a közösség érdekében. A szabadságot, mint ami önmagában hordja célját s minden társadalmi fejlődés kiinduló pontja, alapjában csak az értheti meg teljesen, aki elegendő történelmi és politikai felkészültséggel rendelkezik. A nacionalizmus úgy áll szemben a nemzettel, mint a bigottság a vallással. A bigott nem vitatkozik: egyszerű és könnyű tanítással beéri. Valami gyakorlati kvietizmus is van többnyire benne, ami lehetővé teszi neki, hogy a vallási kötelezettségek külső teljesítésének árnyékában a legnagyobb bűnöket kövesse el. Molière Tartuffeje örökké élő személy.

Egyetlen országban sem tapasztaltam, amelyet csak meglátogattam a háború után, hogy a dolgozók gyűlölettel viseltetnének a tegnapi ellenségei iránt, ami tagadhatatlanul ellentétben van a legelterjedtebb sajtó nyelvezetével. Ahány munkást és földmívest csak megkérdeztem, inkább nagy két-

kedést és nagy bizalmatlanságot árult el minden újabb háborús kalanddal szemben.

Ha a dolgozó tömegek igazán résztvehetnének az állam életében, sokban enyhülne az újabb háborúk veszedelme. Az az anarchikus visszahatás is, amely sok lélekben előállott, annak az ellenszenvnek a következménye, amellyel egy meddő és kegyetlen háború, valamint egy még meddőbb és kegyetlenebb háború után következő idő iránt viseltetnek.

Az én meggyőződéseim az, hogy az igazi békepolitika csak akkor indulhat meg, ha a dolgozók nagyobb mértékben résztvesznek az állam életében.

A politikai és pénzoligarchiák természetüknél fogva változékonyak, aszerint amint kívánságaik és érdekeik változnak.

Mi mindent láttam már megváltozni, mennyi eszmét, mennyi barátságot s mindezt csaknem mindig a hazafiság nevében!

Emlékszem, hogy Crispi idejében Olaszországban örvongve lelkesedtek Németországért és elfordultak Franciaországtól. II. Vilmos hétköznapi ember volt s beszédei gyakran sokkal ostobábbak voltak, mint aminőt képzelni lehetett egy nagy nép uralkodójáról. Magam előtt látom még II. Vilmost fekete lován az udvaroncok seregében s emlékszem egy könnyű szavú és gyors szellemű miniszter beszédére, amelyben dicsőítette a szőke császárt. Ha ez a miniszter nem hal meg, nacionalista és fasiszta lenne s most, harminc év után, a németek ellen szónokolna, az új hunnok és császáruk, az új Attila ellen. Németországot saját szolgálai feketítik be a leg-sötétebben.

Emlékszem, hogy az 1900. évi kiállítás idején Franciaországon a rokonszenv hulláma kezdett előmleni a németek iránt s mélységes bizalmatlanság és ellenszenv nyilvánult meg Angliával szemben.

Láttam Wilsont, amikor 1918-ban Európába érkezésekor az új civilizáció apostolaként és a népek megszabadítója gyanánt ünnepezték és láttam visszatérni őt 1919-ben, amikor a legnagyobb ellenszenvvel néztek utána azok, akik elérték nála, — anélkül talán, hogy ő maga teljesen számot tudott volna adni önmagának róla — hogy lemondott programjának nagy részéről, de elégedetlenek voltak, amiért nem adta oda magát még nagyobb igazságtalanságokra.

Valamennyi ország dolgozói bizalmatlanok lettek. Erre elég volt látniok azt a politikát, amelyet az európai államok a háború alatt és után folytattak Oroszországgal szemben. Ha a bolsevizmus, amely hamis és veszedelmes gazdasági tanítást testesít meg, még mindig vonzóerőt gyakorol a néptömegekre, ez csak ösztönszerű visszahatása annak a nemtelen politikának, amelyet csaknem valamennyi európai kormány tanúsított Oroszország iránt. Ez a modern történelem egyik legszégyenteljesebb lapja.

Egészen 1914 végéig Oroszország a világpolitika nagy ismeretlenje volt. Az Olaszországnál mintegy nyolcvannégy-szer nagyobb terület egy autokrata uralmát nyögte, akinek sokan dicsérték jóságát, de mindenki elismerte ostobaságát. Talán szerette az igazságot; körülötte azonban nem volt más, mint erőszak. Bizonyára őszintén kívánta a békét; ám annyira tunya volt, hogy beleegyezését adta a katonai autokráciának a japán háborúba, amikor Oroszország mindent csak veszthetett és semmit sem nyerhetett. Az orosz mozgósítás volt az, ami siettetette, ha ugyan ki nem robbantotta az európai háborút s erről a mozgósításról a legmegbízhatóbb okiratok szerint II. Miklós talán nem is tudott, vagy legalább is már befejezett tény volt, amikor értesítették róla.

Uralkodása alatt, több mint harminc éven keresztül, Oroszország a legvadabb és legembertelenebb zsarnokság alá volt vetve; az orosz értelmiség virágát, a legkiválóbb tudósokat, a legjelesebb művészeket ítelték börtönre és száműzésre, az orosz börtönök és a szibériai fegyházak a szláv értelmiség legjobbjait látták elvonulni falaik között. Nem tudtam olvasni Kennan Szibériáról szóló könyvét anélkül, hogy végig ne szántson rajtam a borzalom reszketése.

Mint minden ember, akinek szellemi fejlődése fogyatékos, II. Miklós is meg volt győződve, hogy a népet gazdasági és vallási szolgaságban kell tartani s középszerű, vagy lelkiismereti aggályt soha nem érző emberekkel szeretne körülvenni magát, akik sohasem igyekeztek gondolatot önteni belé, hanem sokkal inkább azon fáradoztak, hogy kitalálják az ő, gyakran nem is létező gondolatát. A nagyhercegek és az udvar legmagasabb személyiségei általában elvetemült életű, télkozló és romlott férfiak voltak.

A cár talán a világ leghatalmasabb embere volt, ha a

hatalom abban áll, hogy valaki a rombolás és a halálontás leghatalmasabb eszközeivel rendelkezik. A liberálisok üldözése, az ellenzékiesség minden kísérletének letörése, a zsidók ellen elkövetett vad erőszakosságok egyik legönkéntesebb és legerkölcstelenebb kormányzásra vallanak, amelyet csak ismert az emberiség.

Mintegy husz éve annak, hogy olyan esettel találkoztam, amely minden mézárálásnál többet mondott nekem a cári kormányzás becselenségének méretéről. A közoktatásügyi legfelsőbb tanács tagja voltam s a tanácsnak döntenie kellett a külföldi diákok egyetemi címeinek egyenjogusításáról. Sok orosz diák ügyében kellett előterjesztést tenni. Amikor a hivatalosan hitelesített fordításban előttem fekvő iratokat átvizsgáltam, meglepődve láttam két orosz leány egyetemi bizonyítványában azt a minősítést, hogy bukott nő. A tulajdonképeni kifejezés még lázítóbb és durvább volt. Kutatni kezdtem az ügyben és megtudtam, hogy a zsidókat csak bizonyos területeken tűrték meg s miután megtiltották nekik a fontosabb városokban való letelepedést, nem látogathatták a nagyobb egyetemeket. Csak abban az esetben engedték meg az összes városokban a zsidó nőknek a tartózkodást, ha lealacsonyító foglalkozást űztek. A zsidó leányok tehát, hogy egyetemen tanulhassanak, magukra vállalták a becselen jelzöt, amely gyakran ellentétben állt tisztességes életükkel.

Bármennyire is borzadtam már a cári uralomtól, még a főbenjáró büntetésekről és a szibériai számkivetésekről szóló beszámolók sem keltettek bennem nagyobb erkölcsi irtózást, mint az egyszerű közigazgatási adatok.

Senki előtt sem ismeretlen az analfabétizmusnak, a nyomornak, a lealacsonyításnak az a foka, amelyen a háború előtt tartották az orosz proletáriátust és ezzel szemben a nemesek és a gazdagok osztályai gyakran örültségnek mondható módon költek. Mégis politikai okokból, vagy szükségszerűségből a legnagyobb demokráciák is Oroszország szövetségét és a cár barátságát keresték.

Egyetlen európai politikusnak sem jutott volna eszébe 1914 előtt, hogy beleavatkozzék Oroszország belső ügyeibe.

Amikor Oroszország 1914-ben háborúba lépett, a legnagyobb előnyöket akarta biztosítani magának: ázsiai főhatalmat, a Fekete-tenger kizárólagos birtoklását, beleértve a

Konstantinápoly felett való felségjogot. Ezt a programmot, amelyhez az olasz miniszterek 1915-ben öntudatlanul hozzájárultak, súlyosbította egy titkos megállapodás, amely 1917-ben történt Francia- és Oroszország között: Oroszország kötelezte magát, hogy támogatja Franciaországot a Rajna balpartjának megszerzésében, Franciország pedig kötelezte magát, hogy támogatja az orosz kormányt Lengyelországgal szemben táplált igényében. Ez a második tétel nem volt kifejezetten kimondva, de világosan következett abból a szerződésből, amelyet igyekeztek titokban tartani s amely akkor vált ismeretessé, amikor a bolsevikiek közzétették.

Győzelem esetén tehát Oroszország, ha össze nem omlik, hatalmas területi engedményeket kapott volna s még nagyobb lett volna uralma.

Oroszország nem tudott megbirkózni a háborúval és elbukott: neki volt legtöbb halottja, sebesültje, rokkantja; többet szenvedett az összes többi államnál. Ám a nyers erő törte meg. Kerenszky gyenge kormánya után a fájdalmas viszonytagságok egész sorozatán keresztül eljutott a bolsevik kormányig.

Minden nagy katonai kudarc jellemzője, hogy csaknem mindig forradalmi korszakot indít meg. Nos, II. Miklós vad és ostoba kormánya rövid időközben két rendkívüli kudarcral ajándékozta meg Oroszországot: az orosz-japán és az európai háborúval. Az első esetben a forradalom hullámai zúdultak át Oroszországon, de a császárság nagy nehézségek árán megmenekült. A katonai kaszt ettől fogva azt hitte, hogy a kárpótlást Európában kell megszereznie és az európai háború, igazi lényegében tekintve, mindenekfelett Oroszország háborúja volt, amelyet Szaszanov és Izvolszky határozott el.

A két háború legyilkolta a polgárság legtevékenyebb elemeit és a földművelők millióit pusztította el. Másik oldala az éremnek, hogy a parasztok, akiket megvetésre méltó rab-szolgaságban és nyomorban tartottak, földre és szabadságra áhítoztak. A bolsevizmus, amely földet és szabadságot ígért, olyan környezetet talált, amely eleve kész volt elfogadni bármilyen forradalmi tételt. A bolsevizmus igazi mestere valójában II. Miklós volt. Ha az ő tragikus vége szálna és borzalmat is kelt, nem kevesebb sajnálat és borzalom fog el ben-

nünket, ha gondolunk az emberek millióira, akiket megölték a cári rendőrség által előidézett tömegzavargások harminc esztendeje alatt, ha gondolunk azokra a nagy szellemekre, akik a szibériai börtönökben s fegyházakban veszték el, a harcmezőkön elesett ifjak megszámlálhatatlan seregére, akiket gyakran fegyvertelenül, vagy rosszul felfegyverkezve dobtak tűzbe, olyan parancsnokok vezetésével, akiknek sokkal jobb ajánlólevél volt az udvar kegye, mint a tanulásban való buzgalom és a szellem emelkedettsége.

Bármint legyen is azonban, sohasem szabad felejtetni, hogy Oroszország nem legyőzött ellenség volt, hanem csak elbukott barát.

Az antant elismerte, hogy még nagyobbnak kell lennie s neki ígérte egész Lengyelországot, Konstantinápolyt és az addiginál nagyobb működési kört Ázsiában. Ha mindebből semmit sem tudott megadni, legalább tiszteletben kellett volna tartania Oroszország saját területét.

Ehelyett azonban kihasználta Oroszország összeomlását és két célt tűzött maga elé: külön sereget küldeni a bolsevizmus ellen, vagy ha ez nem lehetséges, felkelő seregeket fegyverezni fel ellene s megragadni az alkalmat arra, hogy elvegye Oroszországtól leggazdagabb területeit. Nem adta meg azt, amit ígért, hanem elvette azt, ami Oroszországé volt.

Mindenki tudja, hogyan alakultak ki a balti államok Németország és Oroszország rovására. Teljesen orosz területeket minden szükség nélkül Lengyelországnak juttattak, éppen úgy, mint tisztára német területeket. A szabad és független Finnország megteremtése szükségszerűség volt, amit maga Szovjet-Oroszország is fentartás nélkül elismer. A szabad és független Lengyelország létesítése kötelesség volt, nemcsak szükségszerűség, és maguk az oroszok is elismerik, hogy egy 18—20 millió főnyi valóban lengyel lakosságú igazi Lengyelországot fel kellett támasztani. Nagy hiba volt azonban, hogy letépték Oroszországról az egész keleti Galiciát, elszakítottak tőle nagy csomó valóban orosz területet, kihasználták az alkalmat Besszarábia elvételére s megkísérelték a kaukázusi köztársaságok elszakítását. Oroszország sohasem fog beleegyezni abba, hogy Besszarábiát Romániának adják, amint hogy Magyarország sem fog soha megnyugodni abban, hogy valóban magyar területeket a románoknak juttattak.

Vajjon nem új háborúk elkerülhetetlen oka-e mindez? És milyen biztonságban érezheti magát az elkövetkező időkben Románia, amikor ellene van Oroszország és Magyarország? Amint a németek sohasem fogják elismerni Danzig elszakítását és Felső-Szilézia feldarabolását, éppúgy Oroszország sem fogja elismerni saját területeinek Lengyelországhoz való csatolását. Már most mit rejthet méhében a jövő? Bárminő ereje is legyen, ellen tudhat-e állni Lengyelország Orosz- és Németországnak, vagyis Európa két legnagyobb etnikai csoportjának?

Az antant az első pillanatban seregeket akart küldeni a forradalmi Oroszország ellen. Miért? A bolsevik rendszer erkölcstelenségéről és tévedéseiről beszélt. Ám különös ez a megbotránkozás, amikor senkisé sem gondolt arra, hogy csapatot küldjön II. Miklós erkölcstelen uralma ellen. Bármennyi embert pusztított is el a bolsevizmus, még mindig jóval kevesebbet vitt sírba, mint II. Miklós, s ha a vörös terror féktelenebb is, mint a fehér terror, az emennek csak elkerülhetetlen következménye, amint következménye annak a két szerencsétlen nagy háborúnak, amelybe belevitte Oroszországot uralkodójának tudatlansága és minisztereinek cinizmusa.

Minden kísérlet megtörtént a bolsevik Oroszország lerombolására. Amikor már nem lehetett seregeket küldeni ellene, megfizették Kolcsak, Denikin, Judenics, Vrangel fehér csapatait, tehát a régi rezsimnek azokat az embereit, akik a cárizmus visszaállításáért küzdöttek. Franciaország, a demokrácia hazája, odáig ment, hogy elismerte Vrangel tábornokot Oroszország törvényes képviselőjéül. Ha ezek a seregek az antant tekintélyes támogatása ellenére is elolvadtak, mint a hó a napfényen, annak az az oka, hogy az orosz nép túlnyomó többsége még a bolsevizmus borzalmait után sem akar visszatérni a régi rezsimhez.

Miután katonai erőszak nem használt, megpróbálkoztak Oroszország kiéheztetésével: emlékszem még Clemenceaura, amikor 1919-ben „cordon de fil barbelé”-ről beszélt, amelyet Oroszország köré kell vonni. Ez egyik része a programnak, amely összeomlott, amint összeomlanak egymásután a háború utáni reakciós felkelések.

Amikor Oroszország végtelen szenvedéseken keresztül ellenállt, megkezdődött az a törekvés, hogy megnyerjék ma-

guknak s valóságos pénzügyi ellenőrzésre tegyenek szert felette, amint ezt a genuai konferencián Barthou javasolta.

A bolsevikiek elég sikeresen ellenálltak és semmiben sem engedtek. Ekkor azután, bár előbb valamennyien kijelentették, hogy sohasem fogják elismerni Szovjet-Oroszországot, Európa államai, még azok is, amelyekben dühöng a reakció, egymással versenyezve siettek őt elismerni.

Nincs bennem semmi rokonszenv a bolsevizmus iránt s a kommunizmus eszméje mindenkor utópiának tűnt fel előttem, amely nem valósítható meg egy előrehaladott társadalomban és szükségszerű munkamegosztás talaján. A kommunizmus egyetlen formája, amelyet ismerünk, a primitív társadalmak és a mai eszközök vagyontöredéke, mindig nagy és általános szegénységgel esik egybe. A modern társadalmak fejlődése lehetetlen a két alapvető pillér nélkül: a szabadság és a magántulajdon nélkül. A szovjet-kormány propagandájának féktelensége, a nemzetközi szabályok megsértése s az a sok kísérlet, hogy a forradalmat átvigye Oroszország határain kívülre, mindenképpen elítélendő, bár ez is csak egyik szükségszerű visszahatása az antant bűnének.

Oroszország problémája azonban mindig ugyanaz marad: mi okból használta ki bukását az antant arra, hogy megkinozza és megrabolja?

Bármilyen ítéletet is mondjunk az orosz eseményekről, Lenin nagy és nemes alak marad s még ellenfeleit is lenyűgözheti Oroszország iránt érzett őszinte szeretete, a függetlenség szenvedélye s az orosz nép jövőjébe vetett hite. Kétségtelen, mindez nem változtat azon, hogy ő a felelős első sorban az erőszak borzalmas rendszeréért. Ő azonban abból az eszményi célból volt erőszakos, hogy felemelje az egész népet; míg az az erőszak, amelyet II. Miklós intézményesített hitvány, cinikus és romlott miniszterei révén, mindenekfelett bizonyos kasztok fentartását szolgálta, amelyek az orosz népet és a parasztok nagy tömegét, tehát az orosz népnek csaknem összességét igazi rabszolgaságba láncolták.

Eszembe jut, hogy a londoni konferencia ülései alatt, 1920 első napjaiban Lloyd George és én szükségesnek tartottuk az összeköttetés megkezdését Oroszországgal, Millerand azonban, aki akkor Franciaország miniszterelnöke volt, hivalkodóan ellenezte.

Én sohasem voltam szocialista s a marxizmus soha a legkisebb tetszést sem váltotta ki belőlem; sohasem adtam hitelt Marx vészjósló látomásainak, amelyeket megtagadott a történeti valóság, és elméleteinek, amelyekben van valami a talmud titokteljes mélységéből. Láttam azonban, hogy a rossz mellett mennyi jót is művelt a szocializmus a modern társadalmakban s milyen nagy mértékben hozzájárult a népi osztályok felemelkedéséhez, amikor hatalmas erőtből alkotva a munka védelmére kelt. Nem hiszek a szocialista tanításnak s felismertem a szocialisták működésének tévedéseit, de el kell ismernem azt a mérhetetlen jótéteményt, amely belőle származott.

Az egykori szocialisták azonban, akik az alkalmazkodások sorozatán keresztül végül is beveztek a konzervatív pártokba, leküzdhetetlen ellenszenvvel viseltetnek régi hitük iránt, akárcsak a katolikus papok, akik elhagyják vallásukat és a protestáns táborba mennek: félnek minden forradalmi megmozdulástól, sőt a szocializmus bármilyen megnyilvánulásától.

Millerand, aki Waldeck-Rousseau minisztériumáig egyike volt a leglelkesebb és leghangosabb szocialistáknak, ma már külpolitikai és belpolitikai felfogásában a legreakciósabb nacionalizmus összes előítéleteit vallja: magától értetődik, hogy ez a nacionalizmus mindig a szabadság és a demokrácia nevében jelenik meg s a francia forradalom árnyékában ül.

A konferencia alatt mindvégig szükségesnek mondotta, hogy semmiféle összeköttetés se legyen Oroszországgal. Az egyik délelőtti ülésen, amelynek napirendjén a Kelet kérdései szerepeltek, nemcsak a legmélységesebb ellenszenvvel beszélt a bolsevizmusról, hanem azt is hangoztatta, hogy azok a férfiak, akik a szovjetek kormányánál állnak, minden szociális elv megtagadását jelentik, a civilizáció arculesapásának tekintendők, majd hozzáfűzte, hogy valamennyien becsstelen és hitetlen emberek. Én Millerand mellett foglaltam helyet. Érdeklődéssel hallgattam szavait s miután tisztában vagyok a franciaországi szocialista kongresszusok történetével, végig gondoltam husz év előtti szavait és tetteit.

Lloyd George nyugtalan és ideges arccal hallgatott.

A délutáni ülésen Lloyd George előtt nagy csomó könyv tornyosult. Egymásután olvasta fel belőlük azokat a részeket,

amelyek régi dolgokat idéztek vissza. Azok a legtekintélyesebb angol politikusok és írók szólaltak meg, akik a tizennyolcadik század végén és a tizenkilencedik század elején élve ítéletet mondtak a francia forradalomról. Mindazt elmondották, amit Millerand mondott Leninről és munkatársairól, hogy a francia forradalom vezetői hitetlen emberek voltak, a vallás és a haza ellenségei, mindenféle társadalmi létet és magukat a civilizáció elveit is megtagadták. Ugyanarra a megállapodásra jutottak, mint Millerand, hogy nem szabad semmiféle összeköttetésbe se lépni Franciaországgal és el kell szigetelni azt a világon.

Délelőtt Venizelosz, akit meghívott a konferencia, fejtegetett helmi földrajzi megfontolásokat Kis-Ázsiáról és Görögország jogairól.

P. Cambon nagykövet, aki Millerandnak segédkezett, mosolyogva súgta: ma délelőtt földrajzi oktatásban részesülünk, most pedig történelmi előadást hallgatunk.

Ugyanilyen méltánytalan elbánásban, mint Oroszország, részesültek más népek is, amelyeknek semmi bűnük sem volt s amelyek az antant oldalán harcoltak. Montenegró, bár meg szállták és rombadöntötték, sohasem adta be derekát. Jutalmul ezért a magatartásáért minden további nélkül letörölték a térképről.

Amikor közbe akartam lépni érdekében, már nagyon késő volt, mert elnyomása befejezett tény volt. Az antant egyik vezetője, akinél ennek az igazságtalan eljárásnak az igazi okát tudakoltam, arra szorítkozott, hogy a montenegrói dinasztia nagy baját megemlítse: tagjai közül többen sajnálatos magaviseletet tanúsítottak s azok, akik megmaradtak, nem valami bizalomgerjesztők. Nem tudom, hogy ez teljesen igaz-e, de annyi biztos hogy az európai politika valamennyi intézője ismerte már a háború előtt a montenegrói uralkodóházat és annak magatartását.

Törökország mai helyzete egyik legnagyobb bizonyossága annak a cinikus egoizmusnak, amely a legnagyobb európai államok politikáját jellemzi. Mindent megtettek, hogy Törökország romhalmaz legyen, hogy elvegyenek tőle annyi területet, amennyi csak lehetséges, hogy visszaűzzék Ázsiába. Amikor azután Ázsiában feltámadt benne ismét a nyers élet-erő s megverve a görögöket, visszakergette őket a tengerig,

senkinek sem volt bátorsága magára vállalni a kudarcért a felelősség súlyát azok közül, akik a görög népet az imperialista örületbe vitték.

Emlékszem, hogy hányszor vettem magamnak azt a bátorságot, hogy szembeszálljak Venizelosz terveivel, amelyeket Franciaországban és Angliában csak élesztettek, s hány-szor tanácsoltam neki, mondjon le minden ázsiai politikáról s teremtsen becsületes megértést a görögök és törökök között. Ez a program, amelynek megvalósítása ma sokkal bajosabb, pár évvel ezelőtt nem volt annyira nehéz s biztosította volna Görögországnak a politikai biztonságot és a legnagyobb kereskedelmi fejlődést.

A versaillesi békeszerződés után a szokásos frazeológia, amelyet a sajtó bőségesen terjesztett, minden bűnt és minden felelősséget egyedül a legyőzött népekre hárított. Minden bűnt megtaláltak a törökökben, amíg katonailag felül nem kerekedtek; ma már azon fáradoznak, hogy barátságukat megnyerjék. A modern történet egyetlen korszakában sem uralkodott talán olyan elvakultan a nyers erő, mint napjainkban, amikor a legmagasztosabb erkölcsi eszményeket a valóságban azok mocskolják be, akik a veszedelem órájában fennen hirdették őket, hogy megmenekülésük elősegítésére szólítsanak fel minden civilizált népet.

Nem igaz, hogy a béke felé haladunk. Soha nem volt annyi háborús ok Európában, mint ma; soha annyira nem erjesztették ki a gyűlölet kovászát a háború után elkövetett igazságtalanságok és tévedések, mint ma. Ha még nem törtek ki új háborúk, csak azért nem, mert az általános gazdasági depresszió és a pénzügyi nehézségek meggátolják az újabb kalandokat és újabb vállalkozásokat.

A béke azonban mindaddig nem lehetséges, amíg a legyőzöttek lelkét át nem hatja az a meggyőződés, hogy a béke mindegyikük részére szükséges és előnyös. A lefegyverzést, amelyre rosszhiszeműen rászorították a legyőzötteket, egyedül csak az igazolhatta, hogy ilyen módon a győzők maguk is leszerelhetnek. A győzők azonban megsértették a békeszerződést s több mint kétszeresére fokozták fegyverkezésüket, ami ideiglenesen teremthet valamelyes állapotot, amely a békéhez hasonlít, de nem más, mint az erőszak érvényesülése s így sohasem teremthet olyan légkört, amelyben lélegzeni lehet.

Meg vagyok győződve, hogy a politikusok ma elég keveset tehetnek; nagyrésztben ők a felelősek a tévedésekért és túlsókat ígértek ahhoz képest, amit meg tudnak tartani. Jobbára azok irányítják még Európa sorsát, akik a háború alatt, s kifejezési módjuk, még inkább felfogásuk, kevésbé teszi őket alkalmassá az élet új problémáinak megértésére.

Szükséges, hogy egyenesen a néphez szóljunk, rámutassunk azokra a nagy veszedelmekre, amelyek civilizációnk és boldogulásunk felett tornyosulnak, hogy szóljunk az értelemhez és szóljunk az érzelemhez. Nagy áramlatot kell megindítanunk a közvéleményben minden új háborús veszedelem ellen: s hogy ez az új veszedelem valóban megszűnjék, elő kell készítenünk az igazi béke feltételeit.

Feltettem magamban, hogy könyvet írok mindenekelőtt a dolgozók nagy tömegeinek, azoknak, akik akarattalanul végigküzdöttek a háborút. Azoknak, akik semmi hasznot sem merítettek belőle, de viselték annak egész kárát; azoknak, akik — győzők vagy legyőzöttek, — Európa eme nagy tragédiájának névtelen és szerény hősei voltak minden országban.

Amióta otthagytam Olaszországban a kormány vezetését, három könyvet írtam a politikusok részére. Most olyan könyvet akarok írni, amelyet mindenki elolvashat, egy könyvet, amely a néphez, a nép tömegeihez szól, legyőzöttekhez és győzőkhöz egyaránt. Most már, amikor a hazugság épülete összeomlott, amikor mindenkiben kiérlelődött a meggyőződés, hogy nincsenek kizáróan felelős népek, mindössze felelős egyének csaknem valamennyi nép kebelében, amelyek végsőkéig harcoltak s már érzik az egyesülés szükségességét, most már itt az ideje annak, hogy az igazság nyelvével éljünk.

Ez a nyelv fölöttébb kínos, mert az az alacsonyrendű hazafiság, amely a nagy érdekeltségek szolgálatában álló sajtó javarésztében dívik, károsnak tüntet fel minden munkát, amely az igazságra irányul. Jaurès, aki megjósolta halálát, mondotta azt, hogy a reakciónak mindig két alattomos fegyvere van: a rágalom és a gyilk.

Mindegyikünk, aki az igazságért küzdött, közelről megismerte a rágalmozókat és a gyilkosokat.

Amikor mérsékletet és bölcseséget tanácsoltam országomnak s Wilsonnal egyetértésben igyekeztem eljárni, akadtak hitványak és kalandorok, akik azt merészelték írni, hogy

el akartam adni Fiumét az amerikai bankároknak és titkos megállapodásokat indítványoztam Wilsonnal. Amikor országom szabadságának megvédésére törekedtem, amelyet a legkegyetlenebb és legszertelenebb zsarnokság fenyegetett volt kommunisták részéről, akik a fehér bolsevizmus eszközei lettek, állandóan veszedelemben forgott életem, házamat elpusztították és kifosztották köztisztviselők által vezetett gonosztevő bandák.

Nehéz olyan igazságot mondani, amely valakit, vagy valamit ne sértsen.

Amikor Crispi minden szükség nélkül kihívó és támadó jelleget adott a hármasszövetségnek, amelynek csak defenzív jellegűnek kellett volna lennie, és minden kényszerítő körülmény nélkül Strassburgba vitte Olaszország királyát, okatlanul megsértve így Franciaországot, s én síkra szálltam ez ellen a kalandor- és káros politika ellen, mindenki helytelenítette magatartásomat.

Franciaország barátja!

Ez volt a leggyakoribb megrovás, amelyet körülöttem hallottam.

Szerettem Franciaországot, amint ma is szeretem, és szenvedtem annak láttára, hogy Crispi főképpen belpolitikai okokból ellenszenvet szít egy latin nép ellen s dicsőíti a császári Németország legvaskosabb megnyilatkozásait.

Bár nem akartam a háborút s mindenkor a béke ügyét védtem, mégis amikor hazám a hadviselők sorába lépett, megtettem mindent, ami olasz állampolgári és hazafiúi kötelességem volt. Mindig úgy tartottam, hogy amikor a haza veszedelemben van, nem lehet kívül maradni a küzdelemben. Családom tagjai közül a háború alatt sokan voltak kint a tűzvonalban, sokan önként jelentkeztek, sokan estek el, sebesültek és rokkantak meg, sokan kerültek fogságba. Egyikük sem hagyta cserben a zászlót azon a helyen, ahová került. Caporetto után, tehát Olaszország legnagyobb katonai veresége után, mindenekfelett az én erőm mentette meg Olaszországot a romlástól s én találtam meg az ellenállás eszközeit.

Amikor azonban létre jött a kárhozatos béke, amely Európát két haretérre osztotta, amikor demokrácia, civilizáció, népek önrendelkezési joga szó csupán és semmi más, mint hazugság s Európa új romlás felé halad, szükségéti érzem

annak, hogy elmondjam a teljes igazságot, lerántsam a leplet a békeszerződések szemfényvesztéséről, bemutassak az új és még nagyobb háborúk veszedelmére, a reakció megvetendő ténykedéseire, amely szépen hangzó szavak árnyában ütött fészket, ám ezek a szavak nem mondanak már semmit.

Meg akartam mondani azt is, hogy miért nem született olyan béke, aminőt ígérték, s mi volt a hite annyi léleknek, amelyet hiába áldoztak fel egy elárult ideálnak.

Ma gyakran mondják nekem: Németország barátja vagy.

Nem vagyok nagyobb barátja ma Németországnak, mint amilyen tegnap voltam Franciaországnak. Én mindenekelőtt olasz és európai vagyok s az a meggyőződésem, hogy hazám nem lehet nagy, ha csak nem egy békés és rendezett Európában.

Olaszországnak nagyobb szüksége van szabadságra és békére, mint Európa valamennyi többi részének.

Miután nagy népességéhez mérten kicsiny a területe s hiányt szenved elsőrendű szükségleti cikkekben, Olaszországnak a munkában és árucserében kell virágzásának forrását keresnie. A forgalom szabadságának minden megszorítása, a munka mozgékonyságának és szabadságának bármilyen korlátozása veszedelmet és kárt jelent Olaszországnak, mert határain kívül kell keresnie a gazdagságot, ki kell cserélnie a termékeit és szüksége van arra, hogy lakossága szabadon kivándorolhasson. Imperialista programmok kialakulása és a nacionalizmus térfoglalása veszedelmet hoz minden országra, Olaszországnak pedig egyenesen kárára van.

Olaszország csak saját romlása árán kívánhatja azt, hogy valamelyik állam főuralmi helyzetet szerezzen Európában; nem akarhatja, hogy bármelyik nagy csoport felülkerekedjék a másikon. Olaszországnak érdekében van, sőt elengedhetetlen számára a béke.

Ha a nacionalizmus más országokban vétek, Olaszországban ostobaság is; már pedig a népek életében az ostobaság károsabb a bűnnél.

Amikor őszintén dolgozom a békéért és Európa egységéért, jól tudom, hogy mindenekelőtt hazám nagyságáért dolgozom.

Itália a világ egyetlen országa, amelynek három nagy civilizációja volt s ugyanazon a területen a nagyságnak soha meg nem szakadó művét emelte. Tévedései és célvesztései ellenére is nagy és kimeríthetetlen életerővel rendelkezik. Remélem, hogy ez a legyőzhetetlen erő az igazi nagyság irányában fog kibontakozni s nem illúziók felé tart, amelyek tudatlanság gyümölcsei, vagy rendetlen szenvedélyek következményei.

Ezt a könyvet tehát egy olasz férfiú írta, aki erősen és makacsul szereti hazáját s ellene akar hatni azon politika tévedéseinek és örültségeinek, amely a legvégzetesebb Olaszország és a legszörnyűbb Európa részére.

Ez a könyv a fiataloknak, a dolgozóknak szól, főképpen azoknak közülök, akik résztvettek a háborúban. Az igazi harcolók, nem azok, akik az irodákban és az újságokban vívták végig a háborút, hanem akik megismerték a lövészárkok borzalmait s közelről látták a halált, ezek kívánnak legjobban dolgozni a békéért.

Dolgozzunk valamennyien az igazság e nagy művéért.

II.

A háború csődje.

A háború a primitív társadalmak alacsonyrendű megnyilatkozása: mindenkor igen nagy veszedelmet jelent az emberiség számára. Az emberek beláthatatlan idő óta úgy találják, hogy sokkal könnyebb eltulajdonítani a mások által termelt javakat, mint saját erejükből termelni. Ritkán és kisebb számban találunk a történet folyamán olyan háborúkat, amelyeket a függetlenségért, politikai és vallási szabadságért vívtak, vagy amelyeket nemzeti megmozdulás váltott ki. Ezeknek haszna felülmulta az okozott kárt, de általában csaknem minden háborúnak a rablás, a lopás, területi növekedés és az uralom kiterjesztése volt a célja. A háború védelmezői azt mondják, hogy a háború elkerülhetetlen éppen úgy, mint az egyéni életben az emberölés. Nem gyengíti ennek a tételnek érvényességét az sem, hogy a civilizáció nagyon leszorította a gyilkosságok számát, sőt egyes északi nemzeteknél ez a szám jelentéktelen összeggé zsugorodott. Számban a háborúk is megfogyatkoztak, de jóval nagyobb méretűek és borzalmasabbak lettek.

A dolgozó rétegek minden országban ösztönszerű bizalmatlanságot tanúsítanak a háború iránt: végeredményben ők azok, akik mindenkor legnagyobb mértékben vesznek részt a háborúban s akiknek mindenkor káruk van belőle. Ők halnak meg dicsőség nélkül s ők kénytelenek azután a legnagyobb nyomorban élni.

Az a háború, amelyet 1914 és 1918 közt vívtak meg Európában, a dolgozók részére igazi katasztrófa volt. Nemcsak a gazdasági veszteség miatt, amely őket érte, nemcsak a halottak óriási száma és a rokkantak, bénák, sebesültek még

nagyobb száma miatt, hanem amiatt a légkör miatt is, amelybe jutottak. A háború alatt mindent megígértek a dolgozó osztályoknak s ezzel szemben sok országban mindent elkövettek, hogy fejlődésük feltételeit elgáncsolják.

Azok a jelenségek, amelyek a háborút követték, a tőkehiány, a kamatláb emelkedése, a termelés és az áruforgalom csökkenése, a munka mozgékonyságának gúzsba kötése, a bevándorlási tilalmak stb. csak abban az irányban éreztették hatásukat, hogy kedvezőtlenebbé tették a munkafeltételeket.

Amikor a hadüzenetek megtörténtek, nem maradt más hátra, mint belenyugodni és csatázni. Azok a feltételek, amelyeket az antant szabott a legyőzött országokra, felháborítóak és becestelenek: minden előzetes fogadkozás és minden logika tagadását jelentik. A győzők megsértették a civilizáció minden törvényét s a leggonoszabbul visszaéltek győzelmükkel. Semmi sem jogosít fel azonban bennünket arra a feltevésre, hogy a középponti hatalmak nem cselekedtek volna még rosszabbul, ha győznek és felelőtlen s komolytalan emberek, mint II. Vilmos, diktálják tetszésük szerint a béke feltételeit.

Ez a leghatásosabb érv, amelyen magam is sokat tépelődtem a háború alatt. Bár mindig ellene voltam a háborúnak s kivántam a békét, mindenkor arra lelkesítettem az olasz katonákat, hogy tartsanak ki s teljes erővel küzdjenek a győzelemért. Ha a győzelem súlyos következményekkel járt a győzők részére is, akik elvesztették belső békéjüket, a jövő biztonságát és nagyrészen jólétüket, a vereség következményei jóval kegyetlenebbül sujtották a legyőzötteket, akik jóformán elvesztették függetlenségüket s akiknek végig kellett nézniök, hogy gyakran gonoszságból és hatalmi szomjúságból még jólétük forrásait is rombadöntik.

A háború okait meg kell ritkítani, ha nem lehetséges azokat egyáltalán kiküszöbölni, s teljes erőből törekedni kell annak megakadályozására, hogy háborúk törjenek ki: amikor az ellenségeskedés megkezdődött, már minden helyrehozhatatlan s akárcsak az Atridák görög tragédiájában, az első bűn maga után vonja a bűnök szakadatlan sorozatát. S a legrettegetesebb, hogy ezekért az egymást követő bűnökért immár senki sem felelős, hanem minden elkerülhetetlen lesz, akárcsak a leküzdhetetlen végzet.

A háború okai gyakran mélyen rejtőznek és a nép élet-

feltételeiben, valamint műveltségi fokában fészkelnek; a háborúra való spekuláció azonban olyan tény, amelyet nagyrészen ki lehet küszöbölni, ha eredményes propaganda felnyitja az emberi sokaság szemét. Sok egyén és sok társadalmi réteg van jelenleg Európában, akiknek legnagyobb érdekük fűződik a szétzüllés mai állapotának fentartásához, amelyből a legnagyobb hasznot huzzák s amely leginkább előmozdítja üzleteiket.

Sem a szocializmus, sem a vallás nem bizonyult elégséges féknek. Mindegyik ország azt hitte, hogy védelmi háborút folytat, s a szocializmus, mint cselekvő tényező Németországban és Franciaországban, mint passzív elem Angliában és Olaszországban, egyik országban sem emelt ellene gátat, még ha bizonyos tartózkodást és mérsékletet is tanusított. Elszigetelten kiütközött egy-egy hang és történtek részleges kísérletek a béke meggyorsítására, de a szocializmus a maga részéről semmiben sem változtatott az események menetén.

Ami a vallást illeti, láttuk, hogy ugyanannak a vallásnak papjai megáldották az egymással harcoló seregek zászlóit: kialakult a militarizált kereszténység egy neme is. Mindegyik fél segítségül hívta ugyanazt az Istent azoknak az embereknek a letiprására, akik ugyanahhoz a valláshoz tartoztak. Kivétel csak XV. Benedek pápának, a nemes és meg nem értett főpapnak nagy és meg nem hallgatott szózata, aki a tusakodás hevében hiábavaló öldöklésről mert beszélni. Csodálatos pontossággal megrajzolta a nagy tragédia körvonalait és megjósolta az eseményeket, egyébként azonban egyetlen hang, semmiféle vallási érzelem sem rövidítette meg csak egyetlen órával is a háború borzalmait.

Még napjainkban is él az az üres háborús frazeológia, amely megakadályozza a nyugodt és komoly beszédet; annyi hazugság s annyi ámtás hangzott el, a gyűlöletnek annyi szólama került forgalomba, a küzdő felek mindegyike annyi bűnt rótt ellenségei terhére, hogy az egész Európa meg van fertőzve.

Nem mintha a háború nem nyújtotta volna a nemesség és erkölcsi nagyság példáit is: fölöttébb nagy számban adott. Kis emberek is bizonyosságot tettek az áldozatkészség és lemondás szelleméről és sokan csodákat műveltek nemcsak hősiessé-gükkel, hanem jóságukkal is. Mindent összegezve azonban a

háború csak felbomlasztotta Európa egész életét s lesüllyesztette a tömegek, még inkább a magasabb társadalmi osztályok erkölcsi szintjét.

A háború előtt Európa élő egység volt: a gazdagság hirtelen megnövekedett, a termelés és a forgalom virágzott, mindenütt iparkodtak a nép műveltségének fokozására. Európa soha sem tett akkora haladást, mint a tizenkilencedik században, tehát abban a században, amely Európa hosszú történetében a legkevesebb háborút vívta. Azoknak a háborúknak is, amelyeket ekkor harcoltak végig, leginkább a nemzetiség megszilárdítása, vagy a szabadság megvédése volt a célja s így nem ritkán rokonszenv és lelkesedés övezte azokat. Az 1914-ben megkezdett háború nemtelen háború volt s bárki, még ha legkisebb mértékben sem felelős, csak rombolt azon a nagyszerű munkán, amelyet százados erőfeszítés végzett a gazdagság és civilizáció megszerzésére.

Valóban, nem is meri senki magára vállalni a bűnért a felelősséget s mindenki igyekszik azt másra áthárítani: senki sem meri megelégedettnek mutatni magát, még a győzők közül sem. Talán együttes bűnről van szó.

Mi már nyugodtan felállíthatjuk a háború mérlegét.

Mi van a veszteség serpenyőjében?

Legelőször is az emberiség nagy vérvesztése s az egész Európa demografiai helyzetének megrosszabbodása, mert Európa a maga egészében kevésbé erős és kevésbé szilárd, mint amilyen 1914-ben volt.

Sok kimutatásunk van a háború halottairól, de csaknem valamennyi pontatlan, különösen Oroszországra vonatkozóan. A Népszövetség ankétet rendezett a termelésről s ennek eredményéről szóló kiadványában sok figyelemreméltó statisztikai adatot gyűjtött össze. Kiderül ebből, hogy a világháborúban összesen 9,061.832 ember esett el és tűnt el. Legnagyobb rész jut Németországra, amely körülbelül két millióval szerepel; Ausztria-Magyarországra 1,542.617, Oroszországra 1,700.000, Franciaországra 1,400.000, Olaszországra 750.000, Nagybritanniára 743.702, Szerbiára 365.154, Bulgáriára 250.000, Belgiumra 40.936, Romániára 32.772 esik, Montenegróra pedig 13.325, ami kis lakosságához mérten óriási szám. Az Európán kívüli országok vesztesége halottakban és eltűntekben csekély. Az Amerikai Egyesült-Államoké 67.813, népességéhez ará-

nyítva azonban jelentős vesztesége van Kanadának, amely 51.674 és Ausztráliának, amely 59.337 embert veszített. Japán vesztesége 4661 emberéletre szorítkozik.

Ez a számítás korántsem pontos. Oroszország vesztesége csaknem kétszerese a kimutatott számnak és senki sincs abban a helyzetben, hogy csak viszonylag is pontos adatokkal szolgáljon.

Összegezve a mondottakat, a háború áldozatainak száma halottakban és eltiúntekben jóval felülmúlja Európában a tíz milliót: hozzá kell vennünk azonban azt a talán nagyobb számot, amelyet a rokkantak, nyomorékok s azok adnak, akik ugyan nem veszítették el teljes munkaerejüket, de a testi és lelki leromlás megfosztotta őket képességeik nagy részétől. A betegségek, amelyek ellen annyi éven keresztül szívós küzdelem folyt, mint a tüdővész és a vérhaj, villámgyorsan terjedtek el; Dél-Európában feléledt két alattomos és régi betegség, a malária és a trachoma. A halál és a vér patakban omlott. Összesen mintegy 50 millió liter vér ömlött ki, azaz annyi, amennyi elégséges volna több mint 24 órán keresztül működésben tartani a világ egyik legnagyobb hidroeletromos telepét. A vérfolyam kifejezés, amelyet szónoki értelemben alkalmaztunk az előző háborúkra, ezuttal híven visszatükrözteti a valóságot.

Pedig azok, akik meghaltak a háborúban, vagy állandó rokkantállományba tértek vissza a háborúból, csaknem mindig a népesség javát alkották: a nemes érzelem, a kötelesség, a munka emberei voltak, akiket semmi felelősség sem terhelt a háborúért, csak nem vonták ki magukat a veszedelem órájában. Az álhazafiak, a polgárság élősdiei, a spekulánsok, a hitványak ellenben módot találtak arra, hogy kivonják magukat a nagyobb veszedelmekből, s hogy ne kelljen részt venniök az igazi hadműveletekben. Óriási kiválasztódás folyt tehát, de megfordított irányban s a legkevesebbet érő társadalmi elemek kerültek felül. Ennek folytán láttuk sok országban a háború után, hogy valóságos spekuláció indult meg a háborúra annak a minden hájjal megkent népségnek a részéről, amely a háborúban nem vett részt s mégis minden képzelhető előnyt le akart szüretelni belőle.

Ismerek Olaszországban egy bankárt és nagy spekulánst, aki a háború alatt ügyesen biztos helyre bujtatta fiait s ennek

érdekében minden aljassághoz s megvesztegetéshez folyamodott: a háború után égő hazafi és fasiszta lett s magasztalja a győzelmet. Megszámlálhatatlan az ilyen eset. Tudnék említeni, s nem csak egyetlen országban, olyan személyeket, akik az ellenséggel kötöttek üzleteket, akik állami szállítások révén máról-holnapra meggazdagodtak, tíz- és százmilliókat nyertek s akik a háború után tűzzel-vassal szították a türelmetlen hazafiságot s lázítottak a legvégzetesebb örültségekre: többnyire ezek azok, akik a legaljasabb sajtót pénzelik. Ezeket a jelenségeket csaknem egyenlő mértékben lehet tapasztalni valamennyi országban. Ezek voltak s ezek most is az erkölcsi szétzüllés legfőbb tényezői. Közel 60 millió embert mozgósított Európa, akik közül több mint 10 millió meghalt s még több lett nyomorék s maradandóan vagy ideiglenesen rokkant. Európa tehát, amelyet az Uj Világgal szemben férfi-lakosságához arányítva nő- és gyermekfelesleg terhelt, még inkább meggyengült: *egész Európa demografiai helyzete nagyban leromlott* és csaknem valamennyi európai nép meggyöngült, mert kebelében a nemek aránya és a korhatár kedvezőtlenül eltolódott.

Az emberi életek kioltása s annyi ember tönkretétele és romlásba vivése, akik most tengődésre vannak kárhoztatva, összeesik az európai gazdasági élet hatalmas csődjével. A háború alatt és után a gazdagság óriási javait kellett megsemmisíteni: hajókat, ipari telepeket, házakat, mezőgazdasági üzemeket romboltak össze gyakran minden szükség nélkül. Sok éven keresztül óriási hadseregeket kellett fentartani s a népesség nagyrésze kénytelen volt hadianyagot gyártani s olyan javakat előállítani, amelyeket a hadseregek fogyasztottak el. Sok számítás történt a háborús kiadások összegének megállapítására: ez körülbelül 1200 milliárd aranyfrankot tesz ki. Következésképpen mindegyik hadviselő állam tízszeresére és tizenötszörösére halmozta belső adósságát: némelyik országban még ezt az arányt is meghaladták. Európa valamennyi országa adósságba verte magát a külfölddel szemben, elsősorban Angliával és Amerikával szemben. A háború által okozott veszteségek azonban jóval nagyobbak, mint a közvélemény hiszi. Vannak látható és vannak láthatatlan veszteségek s ez az utóbbi ugyancsak nagyobb az elsőnél. A közvélemény észreveszi azokat a károkat, amelyeket a katonaság az általa megszállott területeken anyagi javak lerombolásával okozott.

Ez a veszteség azonban jelentéktelen azzal a kárral szemben, amelyet a békeszerződések hoztak magukkal s amelyet Európa feldarabolása zúdított nagy csomó államra. Ezek kénytelenek tevékenységüket belső nemzetiségi küzdelmekre fordítani s így el kellett szakítaniok a szolidaritás kötelékeit. A nagyhatalmak, mint Oroszország, Németország, Ausztria-Magyarország termelése mindenekelőtt a belső piacnak szolgált. Ausztria-Magyarországot a háború következtében nyolc utódállamra bontották fel, ami felborította az egész termelés egyensúlyát. Bécs, Budapest, Prága nagy ipari üzemei, amelyeknek azelőtt széles belső piacuk volt, most kis piacok részére dolgoznak s így nagyrészen kihasználatlanul állnak. Egy ipari üzem szempontjából csaknem ugyanaz a helyzet, mintha összezúzták volna berendezésének harmadrészét, vagy kényszerítették volna, hogy berendezéseit egy harmadrésszel csökkentse. A legyőzött államok önkényes feldarabolása és vaktában elvett területeinek felosztása nemcsak igazságtalanság, hanem a gazdasági javak nagymérvű lerombolása is. Azok a károk, amelyeket Franciaország és Olaszország szenvedett el az ellenséges megszállás alá került területein, cseppet sem nagyobbak annál a veszteségnél és pusztulásnál, amely a háború következtében érte és éri ma is az angol kereskedelmet. Nehéz lenne meghatározni a nemzetközi kereskedelem értékét számokban anélkül, hogy ne tévednénk. Mennyiségben kifejezve azonban Európa főbb államainak kereskedelme harminctől ötven százalékkal csökkent s a legkiválóbb statisztikusok adatai alapján mondani lehet, hogy az európai termelés a maga egészében negyven százalékkal süllyedt, a fogyasztás pedig harminc százalékkal szállt alá.

Összegezve a mondottakat, Európa hitelező világrészből eladósodott világrésszé változott át.

Európa éppen ezért elvesztette fensőbbiségének legnagyobb forrását. Mindenkor nagy gyöngeség jele volt, ha egy nép adósságba keveredett a külfölddel szemben: most ez a gyöngeség egész Európának közös baja. Németország a győzők adósa az úgynevezett jóvátételi politika folytán: az antant kötelékébe tartozó államok eladósodtak azon összeg erejéig, amelyet kölcsönképpen vettek fel a világháború alatt s eladósodtak azon kölcsönök következtében is, amelyeket állampolgáraik, mint magánszemélyek vettek fel a háború idején.

Az európai államok közül ma már csak Oroszországnak van 80 milliónál több lakosa, de jóformán felbomlott benne minden gazdasági és társadalmi rend. Amerikában és Ázsiában az Amerikai Egyesült-Államok és Japán óriási népességük révén igazán imperiális helyzetre tettek szert, vagy iparkodnak. Elsősorban az Egyesült-Államok jutottak az európai háború után kivételes hatalmi helyzetbe s olyan hatékonyan befolyásolhatják Európa életét, amilyenre távolról sem lehetett számítani a huszadik század elején.

A háború következtében megszületett egy szószeros értelemben vett élődsi kapitalizmus, amelynek már nem a közgazdasági tevékenység rendes kifejllesztése az alapja, hanem a háborúból adódó megengedett, vagy meg nem engedett spekuláció. A nagy katonai szállítások, az áruban és pénznemekben üzhető spekuláció, amelyek hosszú éveken keresztül ugrás-szerű hirtelen emelkedéseknek voltak alávetve, minden egyes országban a háborús nyereszkesedők förtelmes osztályát teremtette meg, amely óriási és ellenőrizhetetlen vagyonra tett szert. A közvélemény nyomása folytán valamennyi országban szükségessé vált nagy adókat vetni ki a háborús gazdagokra, de ezek az adók, amelyeknek alkalmazása meglehetősen nehéz, gyakran több kárt okoztak, mint jót, mert vaktában sujtottak és lehetővé tették a legravasabbaknak és a legbecstelenebbeknek, hogy kivonják magukat alóluk.

A háború előtt talán egész Európában nem volt több, mint tizenöt vagy húsz ember, akinek vagyona meghaladta az 500 millió aranyfrankot. Ma vajjon mennyi van? Hosszasan kutattam ebben az irányban s meggyőződtem, hogy a számuk körülbelül harmincszorosra növekedett. Mindez pedig károsan hat Európa életére, nemcsak azért, mert nagy csomó gazdag van, aki nem érdemelte meg vagyoni helyzetét, hanem mert ezek a gazdagok, akiknek nincs semmi hagyományuk s gyakran semmiféle nevelést sem kaptak, hajlamosak vagyonuk rossz felhasználására. A sajtó nagyrésznének szolgaságba döntése, különösen a hadviselő országokban, ennek az új rétegnek tulajdonítható, amely a véren meggazdagodott emberekből nőtt ki. Gyakran hamis és túlzott hazafiságba s csaknem mindig türelmetlen nacionalizmusba burkolóznak ezek, ami még ellenszenvesebbé teszi őket.

A háború előtt a munkabérek emelkedése, a kamatláb

+
csökkenése, a jövedelmek rendszeressége egyre szélesebb körökben osztotta el a nemzeti vagyont. A klasszikus iskola közgazdászai, köztük elsősorban a konzervatívok, a legáldásosabbnak minősítették ezt az irányzatot, amely szerintük kimutatta a kapitalista rendszer gyökeres ellenállóképességét és erejét. Most mindez felborult s a társadalmi osztályok egyensúlya még jobban felbillent. A nélkülözés és bizonytalanság érzése, amely 1919 után meglepte a dolgozó osztályokat, egyáltalán nem megokolatlan. Kétségtelenül sok minden, amin most siránkozunk, az idők folyamán kedvezőre fog változni és az egyensúly helyre fog állni: ám hosszú időre lesz szükség s még súlyos válságon kell átlábolni.

Az óriási belső adósságok kialakulása, amelyeket, miután a szárazföldi pénznemek legnagyobb része vesztett értékéből, nem lehet már aranyvalutában kifejezni, hanem csak 100 milliárdos számokban, minden egyes nemzet kebelében tulajdonképpen hitelezőkre és adósokra osztotta az állampolgárokat s pár ország kivételével mindenütt a nagy többségek dolgoznak a törpe kisebbségekért. *A háború tehát végeredményben mindenütt elmérgezte a társadalmi osztályok viszonyát s elmélyítette a társadalmi egyensúlyozatlanság okait.*

Pedig a háború alatt egy nagy illúzió töltötte el lelkesedéssel az antant népeinek s a vele rokonszenvező népek lelkét. Sok frázis vált közkeletűvé s járta át a nép gondolatvilágát: ez a háború, amelyet végig kell küzdeni, az utolsó nagy háború lesz, véget fog vetni minden abszolutizmusnak, a népnek lesz belőle a legtöbb előnye, véget fog vetni a katonai kasztok, a hivalkodó arisztokrácia és a hatalomra törekvő oligarchia uralmának. Igaz, hogy az antant oldalán haladt a cár Oroszországa is, már pedig a cár a szabadság tekintetében senkinek sem taníthatott semmit. Általános meggyőződés volt azonban, hogy a középponti hatalmak az autokráciáért és a szabadság ellen küzdenek. Hogy a háborút igazolják, azt mondták, hogy Európa egyik fele azért küzd a másik ellen, mert meg kell védeni a szabadságot. Mi lett az eredmény? Az, hogy mind a két harcoló fél elvesztette a szabadságot s elvesztették más országok is, amelyek semlegesekek maradtak ugyan, de átcsapott rájuk a háborús erkölcs.

+
Hol van most a szabadság Európában? A bolsevizmus oroszországi diadala, ahol mindent a kommunista erkölcs sze-

rint rendeztek be s ahol nincs megengedve semmiféle szabad megnyilatkozás, Európa nagyrészét olyan helyzetbe sodorta, amelyben minden teljes függésbe került az állami szervekkel. Olaszországban lehetségessé vált a fasizmus, azaz a fehér bolsevizmus egyik formája. Az olasz kormány feje a legnagyobb megvetéssel beszélhetett a szabadság megrothadt hullájáról: valóban, Olaszországban nem létezik többé alkotmány, mert nincs társulási szabadság, gyülekezési szabadság, sajtószabadság és a parlament csak árnyék. Az állam által fizetett pártkatonaság biztosítja az uralmat egy párt részére, amely, bár valamennyi többi párt ellene van, mégis nemzeti kormánynak hirdeti magát. Spanyolországban egy tábornok, a tényleges állapotot tekintjük, egyszerűen eltörölte a parlamentet és az alkotmányt s minden hatalmat önmagában és katonai bizottságokban összpontosított. Magyarországon hosszú idő óta bizonytalan a helyzet s az alkotmányos élet nem tud megszilárdulni. Bulgáriában az erőszakosság egymást éri. Franciaországban és Németországban nem volt diktatórikus kormány, de mind a kettőt nacionalista csoportok tartják izgalomban, amelyek nyilvánvalóan és nyíltan monarchikus államformára törekzenek és szívesen folyamodnának a legerőszakosabb reakcióhoz azzal az ürüggyel, hogy egyesíteni kell a nemzeti erőket a forradalom veszedelme ellen. Romániában, Csehszlovákiában, Lengyelországban, Jugoszláviában stb. a belső nemzetiségi küzdelmek gyakran súlyos erőszakosságokra kényszerítik ezeket az országokat. A balti köztársaságok mindegyike a felbomlott renddel viaskodik; Portugália és Görögország sincs sokkal különb helyzetben. Ugyancsak kevés ország van tehát Európában, amely igazi szabadságnak örvend s ez a *peace war*, mint ahogy az angolok mondják, ez a nyers háborús béke a maga bizonytalanságával csak növeli a rend hiányát.

A háború mindenekfelett egy európai polgárháború volt, mindenki háborúja mindenki ellen és különösen az egész ellen.

Elvetette a gyűlöletet, a bizalmatlanságot, a haragot. Ezekből az érzelmekből sohasem fog megszületni a szabadság. Nacionalizmus, antiszemitizmus, belső erőszak, mind ezekből az alacsonyrendű érzelmekből fakad. A békeszerződések csak fokozták a rend felbomlását s nem a békét készítették elő,

hanem csaknem minden országban az általános ellenségeskedést befelé éppúgy, mint kifelé. Állhatatlanság és változandóság ült azoknak a nagy gazdasági egységeknek a helyébe, amelyek a háború előtt fennálltak; a forradalom szelleme követte a háború befejezését; és a reakció szelleme lett úrrá az háború utáni időben. Mindez pedig fenyegette és fenyegeti magát az európai demokráciának létét is. *A háború mélyen felkavarta az összes országokat és fenyegeti a szabadság létét.*

Lloyd George egyik legjobb beszédében az igazság alapos megértésével mondta: Nem félek a forradalomtól és nem félek a bolsevizmustól. A reakció az, amitől rettegek.

Nemcsak a reakció tényeiről van szó, amelyek történtek, hanem mindenekfelett arról a reakcióról, amely a lelkekben következett be. Vannak országok, ahol a nemzeti érdekek nevében komolyan vitatkoznak az államnak azon jogáról, hogy minden ténykedésnek megszabhassa az irányvonalát, ami kárhozatos reakció lenne s a szellem visszafejlődésével járna. A reakciós országokban elsősorban egykori forradalmárok hirdetik ezt a tételt, amely szégyenére válik a civilizációnak.

A vallás és a tudomány sok háborús országban, még a háború után is, gyakran olyan nyelven nyilatkozott meg, amely nem éppen méltó a vallás felsőbbrendűségéhez, sem a tudomány egyetemes és humánus természetéhez. Minden magasztos vallás feltételezi az emberek szeretését, nemzetiségi és faji különbség nélkül, s az egyéni életben rejlő legfőbb jóval kapcsolatban megkövetel minden áldozatot. Az emberi küzdelmek közepette a vallás mintegy legfelsőbb kötelék maradt, amely egyesíti a lelkeket, a tudomány pedig az értelem és a szellem legnagyobb ereje. Szent háborúról beszéltek s még ma is szó van a seregek Istenéről. Ezt a felfogást, amely oda nem illőnek és közönségesnek tűnhetett fel II. Vilmosban, csak kárhozthatni lehet a demokrácia és a szabadság országaiban. Egyes országokban az erkölcsi közönségesség olyan formájában bukkan ez fel, aminőt csak a középkor legrosszabb időiben találunk. Olaszországban a legszörnyűbb erőszakosságok idején a fasiszták a védtelen ellenfeleket nagy botokkal támadták meg és verték el, amelyeket mangello-nak, fütykösnek hívnak. Nos, Olaszország déli részében néhány ostoba pap, hogy igazolja ezeket a szégyenletes tetteket, régi

képeket kotort elő s azt híresztelte, hogy megtalálta köztük a füttykössel ábrázolt Szent Szűz alakját, vagyis felfedezte a Madonna del mangelo-t. Még azok a barbár népek sem eszelhettek volna ki ilyen szörnyűségeket, amelyek a minap tértek át a kereszténységre, de megőrizték a régi durvaságot: Jézus édes anyja, annyi keresztény egyház leggyöngédebb és legszentebb alakja, mint a durvaság és a gonoszság függvénye!

A tudomány, helyesebben a tudósok is odaadták magukat a legszörnyűbb igazságtalanságok igazolására. A háború alatt a német egyetemi tanárok nyújtották a legsajnálatosabb példát, amikor igazolták Belgium méltánytalan elfoglalását s Németország legigazságtalanabb tetteit: a háború után az antant tudósai még helytelenebbül cselekedtek, amikor védelmére keltek mindennek, amit csak a legélesebben lehet elítélni. Láttunk jogászokat, akik a jog nevében helyeselték a Ruhr-vidék megszállását és Felső-Szilézia felosztását.

Minden szellemi kutatás legelső feltétele, írja Einstein, hogy valamennyi nemzet férfiai együtt munkálkodjanak. A vallásnak és a tudománynak nincs hazája, sem nemzeti-sége s minden kísérlet, amely ezeket nemzeti határok közé akarja korlátozni, ellenére van az emberi felemelkedés két legnagyobb tényezőjének. *A háború pedig mindenütt a tudomány és vallás hatóerejének lefokozásával járt.*

A háború alatt a rombolás minden eszközét felhasználták: a test megmérgezésére fojtógázokhoz folyamodtak, de éppen így folyamodtak a lelkek megmérgezésére minden lehetséges hazugsághoz. Mindegyik nép nemcsak a legsúlyosabb bűnökkel s a legnagyobb felelősséggel vádolta ellenségeit, hanem terhükre rőtta a legszégyenteljesebb cselekedeteket is. A német nép többsége jóhiszeműen meg van győződve arról s ma is hangoztatja, hogy a háborút Franciaország és Oroszország akarta. Szerintük a háború ördögi mesterkedés volt annak a germán hatalomnak a megdöntésére, amely elért fejlődésének legmagasabb csúcsára. Azt hiszik, hogy az antant kihasználva tengeri felsőbbbbségét, a nemzetközi jog törvényei ellenére hirdette ki a blokádot s dicstelenül nyerte meg a háborút, mert kiéheztette Németországot, aminek következtében az ártatlan kis gyermekek milliói veszték és pusztultak el. Az antant népei viszont úgy beszéltek mindig a németekről,

mint új hunnokról, a lefordíthatatlan és sértő boche szóval jelölték meg, őket tartották egyedül felelősnek a háborúért, elítélték Belgium megsértéséért, a tengeralattjárók harcaért s egész sereg kegyetlen tettért. A háborúskodó népek, írja Hume, mindenkor úgy tekintették önmagukat és szövetségeseiket, mint a jog és az igazság védelmezőit, ellenségeiket pedig s azok szövetségeseit mint hitszegőket, emberteleneket és minden igazság lábbal tipróit.

Emlékszem rá, a háború alatt az ártott legjobban a közvélemény szemében Németországnak, hogy a kegyetlenségről szóló, gyakran meg nem határozott vádak sorában egy világos és pontosan megjelölt szörnyűség is volt, amely a legnagyobb borzalmat váltotta ki. Belgium megszállása idején az a hír terjedt el, hogy a németek a lakosság megfélemlítése végett levágták a kis gyermekek kezét. Senki sem kételkedett benne: mindenütt akadtak tanúk, akik bizonykodtak, hogy láttak ilyen borzalmasan megcsonkított gyermekeket. Mennyi bőszerű beszéd, mennyi büszke támadás hangzott el, sőt mennyi költeményt is írtak a kis belgák vértanúságáról! Sohasem felejttem, hogy amikor a háború alatt, 1917-ben Amerikába mentem, mindenütt ennek a rettenetes vádnak a visszhangja fogadott. Azokon a gyűléseken, amelyeken megjelentem, elég volt csak szóbahozni a németek által megcsonkított belga gyermekeket s a tömeg már őrvöngeni kezdett.

A dolog elejétől fogva lehetetlennek látszott előttem; alig hogy véget ért a háború, sok antant-politikusnak, köztük Lloyd Georgnak is megemlítettem kétségemet. Akkor Olaszország miniszterelnöke voltam s résztvettem a nemzetközi békekonferenciákon, úgy gondoltam tehát, hogy ha a vád igaz, a legsúlyosabb büntetést kell kérnünk a vétkekre s nem szabad semmi könyörületet sem ismernünk.

Lloyd George a maga módja szerint indított vizsgálatot, én azonban ragaszkodtam ahhoz, hogy Belgiumba küldjünk valakit, aki a helyszínen szorgos kutatást végezzen. Kiderült, hogy egyetlen egy kisgyermeket sem lehet találni, akit a németek megcsonkítottak volna.

Ebben az időben történt, hogy egy dúsgazdag amerikai, akit megghatott a belga gyermekek vértanúságának a híre, segítségükre akart jönni. Az amerikai elhatározta, hogy gondoskodni fog jövőjükről s ezért megbízottat küldött Bel-

giumba, akit minden szükségessel bőkezűen ellátott. Hosszas keresgélés után kiderült azonban, hogy nincsen senki, akit segítségben kell részesíteni.

Rosshiszeműen terjesztett csalárd legendáról volt tehát szó, ám ennek a legendának nagyon különös eredete van. A vád nem alaptalan, csak hogy az angolok és az amerikaiak vádolták éppen a belgákat, hogy a Kongo meghódításakor lenyesték a kongo-vidéki kis gyermekek kezét-lábát s így büntették a benszülötteket. A vádat szövéstették az angol képviselőházban is s ez végül is alkalmat adott egy diplomáciai könyv közzétételére.

A háború kegyetlen dolog s a háború alatt mindegyik nép, még az erőszakosságra legkevésbé hajlók is, követtek el kegyetlenkedéseket; ezeket a tényeket azonban rosszhiszeműen, vagy szükségből túlozták, gyakran pedig koholták. Még ma is sok legenda forog közkézen: egy könyvben például, amelyet sok olasz iskolában olvasnak, költeményt találtam a belga gyermekek vértanúságáról. Mind ennek az az egyetlen eredménye, hogy *a háború fokozta a gyűlöletet és a bizalmatlanságot a népek között.*

Öt vagy hat éven keresztül 60 millió ember állt fegyverben; a legtöbb közülük közletről látta a halált, szenvedte a minden kényelemtől megfosztott és nélkülözésekkel telt élet következményeit, öldökölt s maga is ki volt téve annak, hogy megölik. Az állandó hadseregek hivatásos tisztjei minden országban a tizedrészét vagy tizenötödrészét képezték azoknak a tiszteknek, akik résztvettek a háborúban. A polgárság ifjai, ha szert is tettek az áldozatkészség bizonyos erényeire és meg is szokták a veszedelmet, elég gyakran elvesztették a rend- és munkaszeretetet. A háború után azt tapasztaltuk s még ma is láthatjuk, hogy a kalandvágy elharapózásával együtt általános erőtlenség lett úrrá, mohó kívánság a gyors meggazdagodásra, csökkent a rendszeretet s egy olyan élet ábrándja terjedt el, amelyben nem kell dolgozni. Ennek a lelkiállapotnak folyamánymányaképpen az az élődsdi népség, amely az államból, vagy a politikai pártokból, vagy a korteskedésből él, valamennyi országban megszorodott, egyes országokban pedig egyenesen fenyegető jelleget öltött. Csak táplálta a rendbontás szellemét a nagy háborus vagyonok látása, a közadósságok tömege, amelynek következtében egész rétegek az államtól várják

eltartásukat, az a könnyűség, amellyel bizonyos vállalkozásokban nagy nyereséget lehet biztosítani.

A legyőzött országokban, amelyek nem jóhiszeműen fogadták el a békét, mert hiszen fölöttébb kemény háborús békét róttak rájuk, a reváns és a bosszú eleven vágya él. Csaknem mindig sikerül ezt kendőzniök, de megvan, létezik.

A győztes országokban, amelyek fegyverben maradtak a leszerelt ellenségekkel szemben, az imperializmus eszméje fejlődött ki, különösen ott, ahol nemzetiségi ellentétek vannak s az egyik nemzetiség elnyomja a másikat, mert az imperializmusnak a nacionalista érzés az alapja. Egy nép nacionalizmusa azonban nem maradhat elszigetelten. Az emberiség és a nemeslelkűség érzelmei éppúgy, mint a gyűlölet és az önzés érzelmei, ragályosak. Mindegyik ország azt akarta, hogy legyen neki saját nacionalizmusa és saját imperializmusa; imperialisták most a nagy országok, de a kis országok is és ez az utóbbi még károsabb és gyakran még felháborítóbb. Nemcsak francia, német vagy olasz nacionalizmus van, de van jugoszláv, cseh, román, belga, lengyel, görög stb. nacionalizmus. Ez az áramlat minden egyes országban az idegengyűlölet hatalmas folyamát indította meg. Ha már most az Amerikai Egyesült-Államokban is fakadtak olyan áramlatok, mint a Ku-Klux-Klan, ez csak azért lehetséges, mert fertőzés folytán áttért a bizalmatlanság és a türelmetlenség szelleme. Ha az imperializmust és a nacionalizmust, ezt a két irányt, amely a valóságban kölcsönösen kizárja egymást, együttesen kiáltjuk ki, minden gyanus lesz. Amerika felszívott Európából nagy csomó embert és a maga részéről nagy mennyiségű árut adott. Ha az elszegényedett Európa csak kisebb mennyiségben tud árut vásárolni, Amerikának nincs szüksége emberre. Minden rendszabály, ami a bevándorlás korlátozását célozza, — s ez annyi bajt okozott főképpen Olaszországnak — csak a háborús szellem következménye. Az idegengyűlölet mindenkor bő táplálékra talál, ha a gazdasági feltételek nem kedvezőek az árucserére. A vallásos gyarmatosok, akik Amerika népességének első sejtjét alkották, nem haboztak fekete rabszolgákat hurcolni be Afrikából, amikor ez szükséges volt a termelésre s most tíz millió néger és mulatt él az Amerikai Egyesült-Államokban; ezzel szemben pedig mindössze 111.000 japán, akik mégis magasabbrendű fajt képviselnek és fogékonyak minden

haladásra. Ha Amerika nem akar japánokat, ennek mindenekelőtt az az oka, hogy nem kíván több bevándorlót s miután nincs rá szüksége, csaknem semmire csökkentette az olaszok, szlávok és keleti népek bevándorlását. Az idegengyűlöletnek az a gazdasági helyzet az alapja, melyet a háborús szellem teremtett. Az emberiség szabad mozgása és az áru szabad forgalma mindaddig nem jó vissza, amíg véget nem érnek azok a nacionalizmusok és imperializmusok, amelyek Európát gyötrik s azt egyre kisebbítik, holott Európa abban az ábrándban ringatja magát, hogy növekvőben van. *A háború egész Európában mindenütt csökkentette a béke feltételeit, nagy reakciókat indított meg s a nép lelkében elterjesztette a forradalom szellemét.*

Az 1914—1918. évi háború nemcsak lezüllesztette egész Európa erkölceit, nemcsak kifejlesztette az erőszak és a legszörnyűbb bűnözés szellemét minden országban, hanem általános sülyedésre ítélte a tudományt és a művészetet. A tizenkilencedik század háborúi nagyrészen nemzeti és függetlenségi háborúk voltak, amelyeket csaknem mindig az emberi gondolat pompázatos ujjaébredése követett és eszmei mozgalmak kísérték. Az európai háború nem adott alkalmat semmiféle művészi megnyilatkozásra sem: a szórványos megnyilatkozások, mint Barbusse Franciaországban és Fritz von Unruhe Németországban, a háborútól való irtózás tükröi. A tudományos termelés mindenütt csökkent és egyre jobban esökken. Európának csaknem fele földjén egyáltalában nem működnek az egyetemek, mint Oroszországban sem, vagy nagy nehézségek közt vergődnek, mint Középeurópa jórészeiben. Megszakadtak a szellemi együttműködés szálai és nagy nehézségekbe ütközik azok felvétele. Az új nemzedékből nem hiányzik az erély, de ezt az erélyt igen gyakran az elnyomás és becstelenség eszméjének szolgálatába állítja. Ha a munkátlan élet csábítása olyan túlságosan vonzó, ez annak köszönhető, hogy azok a kormányok adtak rá példát, amelyek magasztalták a rablást és az erőszakot. Európa legfenköltebb gondolkodói közül sokan vagy száműzetésben élnek országukon kívül, vagy társtalanul bolyonganak hazájukban. *A háború mindenütt lesúlyesztette Európában a civilizáció szintjét.*

A borzalmas embermészárlás után győzők és legyőzöttek

egyaránt bizonytalannak látják a jelent és bizonytalanul tekintenek a jövő elé. Csak azt állapíthatják meg borongósan, hogy a nagy európai háború polgárháború volt az európaiak között s valamennyit lesujtotta.

A vakság uralkodik még mindig a nemzetközi viszonylatokban.

Ki a bűnös?

Oidipus Ödipus azt hitte, hogy vele van az igazság s nem tudta megérteni, miért éri annyi csapás ~~Tébe~~ lakosságát. *Tébe*

Egy napon azután rájött borzalmas mulasztására, megvakult és attól a naptól kezdve megnyíltak szemei. Vajjon az Európa életéért felelős embereknek is ki kellene tépniök a szemüket, hogy látók legyenek és megértsék az igazságot a maga borzalmában?

III.

A háborús béke csődje.

A háború rendkívül nagy károkat okozott, amit legalább ötven éven keresztül fog érezni Európa: a béke azonban, amely szándékosan *war peace* lett, meglehetősen nagyobb károkkal járt. A békeszerződések, mint Clemenceau mondta, az ő felfogása szerint csak új módjai a háború folytatásának. Valóban, az lett a következményük, hogy Európa még mélyebben megoszlott s továbbra is háborús állapotban marad. Az európai szárazföld jövője nagymértékben veszedelemben forog.

A győzők megszegték 1919-ben összes kötelezettségeiket, elfelejtették azokat a célokat, amelyeket fennem hirdettek. Arra törekedtek, hogy amennyire lehetséges, minél kisebbre sajtolják össze a legyőzötteket s a germán hatalomnak még alapjait is lerombolják. Mindenkor azt állították, hogy nem a német nép ellen harcolnak, hanem a Hohenzollernek német császársága ellen; azt ígérték, hogy győzelem esetén csak az az 1870-ben elszakított Elzász-Lotharingiát fogják visszaesatolni, megadják Ausztria-Magyarország népeinek a lehetőséget, hogy szabadon döntsenek jövőjükéről, felállítják a lengyel lakosságú Lengyelországot, kiigazítják Olaszország határait Ausztriával szemben, úgy amint ezt az ott lakó nemzetiségek kívánják. Azt akarják, hogy győzők és legyőzöttek ugyanazoknak a jogoknak örvendjenek Európában és a gyarmatokon, továbbá hogy a legsúlyosabb igazságtalanságok orvoslása után valamennyien közös egyetértéssel leszereljék s megteremtsék a Népszövetséget, amely minden egyes állam részére biztosítani fogja a béke fentartását.

Ha most újból elolvassuk Wilson nagyszabású kiáltványait s azokat az ünnepélyes nyilatkozatokat, melyeket Briand tett az antant nevében, a megdöbbenés érzése fog el bennünket. Mindannak, amit ígértek, pontosan az ellenkezője történt. Igaz ugyan, hogy már a háború alatt is titkos szerződések jöttek létre, amelyeket gondosan titkoltak a nyilvánosság előtt s még azokkal sem közöltek, akik velük együtt harcoltak. Olaszország 1915 áprilisában megkötötte a londoni egyezményt, amely érthetetlen ostobaság volt, s ezt nem hozta tudomására Amerikának, még akkor sem, amikor Amerika belépett a háborúba: ez volt az oka annak, hogy Wilson nem ismerte el s mindenkor ellene volt. Nem lehetett volna rosszabb és szegényesebb szerződéssel viszonzni egy olyan nemes és nagy áldozatot, aminőt nagylelkűségében az olasz nép hozott. Franciaország meglehetősen súlyosabb dolgokra vetemedett, amikor a háború legválságosabb idejében, 1917 január havában titkos szerződést kötött Oroszországgal. Lemondott ebben *de facto* a független Lengyelország visszaállításának eszméjéről, a cári Oroszország pedig biztosította ennek fejében, hogy támogatni fogja Németország feldarabolásában és a Rajna teljesen németektől lakott balpartjának elvételében. Egyébként is azok a férfiak, akik az antant élén álltak, a háború alatt ugyancsak más nyelven beszéltek a nyilvánosság előtt, mint a kancelláriákban.

Ismereteseek az antant ünnepélyes kiáltványai. Nem volt ezekben másról szó, mint néhány igazságos követelésről. Titokban viszont olyan szerződéseket kötöttek Páris és Szent-Pétervár között, amelyek Németország feldarabolásának előkészítésére szolgáltak.

Paléologue, aki Franciaország utolsó szent-pétervári nagykövete volt a cár kormánya mellett, emlékirataiban — *La Russie des Tsars pendant la grande guerre* — példátlan cinizmusmal mondja el, hogy mit ígért Poincaré a cárnak s mit ígért a cár Poincarénak.

II. Miklós 1915 március 3-án egy lakoma után nyílt és őszinte eszmecserét folytatott Paléologue-gal. Oroszországnak nemcsak az egész Lengyelországot kell megkapnia, amitán felül állt, hanem Konstantinápolyt és Trácia déli részét is. Ha ebben a tekintetben bárminő nehézség támadna, a cár számít Poincaré Franciaországára, hogy ez elhárítja a nehéz-

ségeket. Ezzel a kívánsággal szemben Paléologue pontosan körvonalazta Franciaország igényeit, amelyekbe a cárnak bele kell egyeznie. A cár igen bőkezű volt. Ettől az órától kezdve, jelentette ki, aláírok mindent, amit csak kíván az ön kormány. Vegyék el a Rajna balpartját, vegyék el Mainzt, vegyék el Coblenzt, nyomuljanak be még jobban, ha ezt hasznosnak tartják. Én meg leszek elégedve és büszke leszek önökre.

Igy beszélt II. Miklós s a másik részről így beszélt Poincaré képviselői útján; közben pedig az antant kiáltványaiiban nemes nyelvezethez folyamodtak, magasztalták a nemzetek jogait s a demokráciának, továbbá a népek önrendelkezési elvének diadalát ígérték.

S mindezt most a legnagyobb nyíltsággal megvallják, mint magától értetődő és megengedett dolgot.

Amerika hosszú időn keresztül nem tudta, hogy mi minden történt s nem ismerte az 1915. és 1917. évi diplomáciai megállapodásokat sem.

Az a benyomásom, hogy Wilson teljesen jóhiszemű volt. Annak ellenére azonban, hogy csalatkozhatatlannak tartotta magát, egyáltalán nem ismerte Európát s miután elkövette azt a hibát, hogy Európába jött és személyesen résztvett a párisi béketárgyaláson, szükségszerűen olyan tévedések sorozatába kellett esnie, amelyek meghazudtolják mindazokat az elveket, amelyek őt ténykedéseiben sugalmazták. Nem tartom szükségesnek, hogy boncolgassam itt a békeszerződéseket, mert ezt már ismételten megtettem három könyvben. Csak annyit mondok, hogy ha *a háború csődöt vallott, a béke is csődbe jutott*: s ez az utóbbi csőd ugyancsak nagyobb és károsabb.

A béke kudarcát talán nem is lehetett volna elkerülni. Talán csak akkor lehetett volna megvalósítani Wilson álmát, ha a háború hamarabb véget ér és úgy kötnek békét, hogy voltaképpen nincs győző. Talán csak XV. Benedek pápa látott világosan, amikor ilyen irányban javaslatot tett. Olyan háborúnak, amely a kimerüléssel együtt fejeződik be, szinte rendesen az a következménye, hogy a győzők minden erőtől meg akarják fosztani a legyőzöttet s tönkre akarják tenni.

Egy diplomatának, aki teljes bizalmát élvezte Gabriacnak, tulajdonítják azt a mondást, hogy a harcias diplomata

nem ér többet, mint a hitvány katona. A békét miniszterek, harcias diplomataik és olyan illetéktelen és büszke tábornokok kötötték, akik azzal áltatták magukat, hogy politikát csinálnak. Mennyi beszédet hallottam a béketárgyalások alatt miniszterek ajkáról, akik elérhetetlen célokat tűztek maguk elé, és katonáktól, akik programot szöttek a jövőre. A legféktelenebb szenvedélyek izgultak Párisban az 1919. évi konferencia asztala körül: senki sem emlékezett arra, amit ünnepélyes formában ígért. Azt akarták, hogy Németország a legbőszéesebben megfizesse a háború költségeit, de egyúttal fel is akarták darabolni; le akarták oldani pórázáról Ausztria-Magyarországot, de dúsan akartak ebből is területeket juttatni a barátnak tartott népeknek; el akarták választani Németországot Oroszországtól s jó nagy darabot adtak az utóbbi területéből más államoknak, mert gyűlölték a szovjetet; végül gyűlöletből akarták a lehető legszűkebb határok között szorítani Magyarországot és miután gyűlölték Törökországot, nagy Görögországot akartak teremteni, amely az Egei-tengernek csaknem korlátlan ura és Kis-Ázsia legtermékenyebb részének birtoklója lett volna.

Anélkül, hogy belemélyednénk a békeszerződések vizsgálatába, nagyon röviden alábbiakban foglalhatjuk össze azok eredményét:

1. A háború előtt huszonöt állam volt, beleszámítva Andorrát, San-Marinot, Lichtensteint és Monacot. A békeszerződések következtében most harmincöt van, de miután a békeszerződések bizonytalanok, nem lehet tudni, hogy nincs-e több, vagy holnap már nem lesz-e több. Európa tehát balkanizálódott s a gazdasági javak, a munka és a kereskedelem mozgékonyasága egyre nehezebb lesz. A kis államok, már katonai okokból is, könnyen hajlanak a protekcionizmusra és így növelik a gazdasági zűrzavart.

2. Európában azelőtt csak egy Ausztria-Magyarország volt, azaz csak egyetlen nagy állam, amely különböző nemzetiségek sokaságából tevődött össze. Most egész sereg állam akad, ahol vagy az uralkodó nemzetiség van számbeli kisebbségben, mint Cseh-Szlovákia, amelyben a csehek a lakosság kisebb felét alkotják, vagy pedig nem az uralkodó nemzetséghoz tartozó nagy kisebbségek élnek, mint Lengyelország, Románia, Jugoszlávia, Görögország stb.

3. Németország és Magyarország területeit vaktában osztották el, olyan népek is kaptak belőlük, amelyek azt nem is kérték. Belgiumnak, amely sohasem jelentett be arra igényt, nevetséges ürüggyel odaadták Eupen és Malmédi német területeit csak azért, hogy megfosszák tőlük Németországot s így maradandó haragot teremtsenek Németország és Belgium között. Dániának nem dán lakosságú német területeket is felajánlottak, de benne volt annyi nemesség, hogy visszautasítsa azokat. A Saar-vidéket, ezt a tisztán német földdarabot, ahol hatvanezer lakosra sem jut száz francia, elszakították Németországtól: a föld méhét örökre szőlőn Franciaországnak engedték át, amire nem ismer példát az egész történelem, magát a vidéket pedig a Népszövetségnek közigazgatására bízták, voltaképpen tehát Franciaországnak juttatták, amely önhatalmúan tölti be a miniszteri tárcák többségét; tizenöt évi kényszerűség után majd népszavazással kell döntenie a területnek, hogy Franciaországhoz, vagy Németországhoz akar-e tartozni. Csakhogy történt már egy népszavazás Felső-Sziléziában s bár az ezer év óta német lakosság nagy többsége kinyilvánította, hogy Németországhoz akar tartozni, a területet mégis megosztották, megsértvén így a békeszerződést és a népszavazást. Hogy Lengyelországnak utat nyissanak a tengerhez, a danzigi korridorról két részre bontották Németországot s Danzig városát, amely tisztára német, a Népszövetségnek juttatták. A németek millióit szakították le Németországról és Ausztriáról Lengyelország és Cseh-Szlovákia javára, anélkül, hogy erre bármilyen ok lett volna, vagy meggyőződtek volna az intézkedés helyességéről. Ugyanez történt Magyarországgal is, amelyet régi területének valamivel kevesebb, mint egyharmadára zsugorítottak s amelytől tisztára magyar tömegeket vettek el az ujonnan alakult államok részére. Ha Elzász-Lotharingia, amelyben mégis annyi német él, sőt amelyben egyenesen a német faj visz vezető szerepet, akkora gyűlöletre adott okot Franciaország és Németország között, könnyen képzelhető, hogy Németország, Oroszország, Magyarország, Bulgária sohasem fogja elismerni azt a tényleges helyzetet, amely létrejött. Állandó ok lesz ez új háborúkra, amelyeket lehet késleltetni, de nem lehet örökké elkerülni, hacsak jóvá nem teszik a súlyosabb igazságtalanságokat.

4. A győzők megkövetelték Németország és a legyőzött népek lefegyverzését. Magára a tényre volt már bizonyos értelemben eset Napoleon idejében, de abban a formában, amelyben megvalósult, nincs rá példa a történelemben. Wilson szándéka szerint minden oldalról le kellett volna szerezni, mert a lefegyverzést egyedül csak ez igazolhatta. Sohasem fordult elő a múltban, hogy a németek győzelmeik után leszerelésre kötelezték volna Franciaországot. Elfogadott szabály volt az, hogy a béke megkötése után minden egyes állam teljesen visszanyeri mozgási szabadságát. Mivel igazolták a legyőzöttek lefegyverzését? Csakis azzal, hogy ez lehetővé teszi valamennyi nemzet leszerelését. A versaillesi békeszerződés V. része, amely a katonai, tengerészeti és légi záradékokra vonatkozik (159. és 253. cikkelyek), ezekkel a szavakkal kezdődik: En vue de rendre possible la préparation d'une limitation générale des armements de toutes les nations, l'Allemagne s'engage à observer strictement les clauses militaires, navales et aériennes ci-après stipulées. A fegyverkezés korlátozásának tehát általánosnak kellett volna lennie és a legyőzöttek leszerelésével együtt kellett volna megkezdődnie. A győzők ehelyett nyomban fokozták fegyverkezésüket; Franciaország csaknem megkétszerezte. Lengyelországnak, jóllehet pénzügyi nehézségekkel küzd, hatalmas és nagyobb hadserege van, mint amilyen Ausztria-Magyarországnak volt a háború előtt. Németország kénytelen teljesen fegyvertelenül állni ellenfeleivel szemben, akik a békeszerződés alkalmazásával a leglehetőlenebb tételeknek igyekeznek érvényt szerezni. Ilyen tételek, hogy jogosultak elszigetelten is eljárni Németország ellen, mint a Ruhr-vidék megszállása mutatja, hogy a gazdasági záradékok nem teljesítése esetén mindegyik állam akár egymagában is katonai eszközökhöz folyamodhatik és zálogot szerezhet (Poincaré tétele), hogy a katonai megszállások időtartama, amely a három német körzetben öt, tíz és tizenöt évre terjed, még meg sem kezdődött (Poncaire és Barthou tétele) stb. stb. A nyilvánosságra került adatokból kiderül, hogy bár a legyőzöttek leszereltek, hárommillió nyolcszázezer ember áll fegyverben Európa területén, ami jóval nagyobb, mint a háború előtt, s a katonai kiadások arányban számítva szinte megkétszereződtek. Ez tehát annyit jelent, hogy a békeszerződések valamennyi állam biztonsági

feltételeit csökkentették s hogy a győzők sem bíznak az általuk kialakított rend maradandóságában. A háború új formákat ölt, elsősorban a repülőgépre és romboló vegyi szerekre, továbbá a tengeren a búvárhajóra támaszkodik, amiből előre látható, hogy az új háborúk végsőkéig kegyetlenek lesznek, mert a polgári lakosságot is elpusztítják. Franciaországnak egymagában olyan hadserege van, amely megfelel az összesített három legnagyobb szárazföldi hadsereg létszámának, katonai repülőparkja pedig talán felül is mulja az összes európai államok egyesített légi haderejét. A fegyverkezés általános korlátozásának elmaradása, sőt a fegyverkezés fokozása a legyőzöttek teljes leszerelésével szemben, a versaillesi békeszerződés egyik leglényegesebb megsértését jelenti.

5. Oroszország és Románia a háború alatt ugyanazért az ügyért harcolt s Oroszországnak új és nagyobb területeket ígértek; ehelyett az összeomlás után elvették tőle Besszarábiát s Romániába kebelezték, keleti Galiciát pedig, amelynek szín ukrán lakossága van, nem egyesítették vele: történt pedig ez akkor, amikor már ugyis kiharították belőle a balti államokat.

Ez azt bizonyítja, hogy a háború alatt még egymás közt is kötöttek a szövetségesek olyan egyezményeket, amelyeket azután igyekeztek meg nem tartani. A balti államok megalakításával csaknem teljesen megfosztották Oroszországot attól az egyetlen nagy szabad tengertől, amellyel rendelkezett. A legnagyobb szárazföldi országot tehát, amelynek a legkevesebb tenger jutott s amelynek a szövetségesek odaigérték Konstantinápolyt, még attól a tengertől is megfosztották, amelyet használhatott s amelyre a legnagyobb szüksége volt. Ebbe a ténybe Oroszország sohasem fog beletörődni. Mesterségesen elválasztották Németországtól, bár talpraállásának munkája mindenekelőtt Németországra utalta; elvették tőle a tengert, amikor még új tengerre is szüksége lett volna. Oroszország sohasem fogja elfogadni a jelenlegi békét.

6. A békeszerződések a csalárdság, hamisság, álnokság rendszerét szilárdították meg, amennyiben megtagadták a legyőzött népektől azt a jogot, hogy szabadon döntsenek sorsukról; ezt a jogfosztást azonban védelem gyanánt tüntették fel. Miután Ausztria-Magyarországot szétbontották, — csak a történelem fogja megmondani, nem ez volt-e a legszörnyűbb

tévedés, — Német-Ausztriától különböző ürüggyekkel nagy területeket vettek el: kicsiny, alig 84.000 négyzetkilométer területű ország lett, hat milliő, vagy alig több lakossal, akiknek csaknem harmadrésze a fővárosban él. Németország, amely különböző s nem mindig logikus, vagy becsületes megokolással annyi területet veszített, joggal gondolhatott arra, hogy egyesül Ausztriával. Tisztára német népek egyesüléséről, tehát a nemzetiségi elv tiszteletbentartásáról volt szó. Az osztrák alkotmányozó nemzetgyűlés nem hagyta magát megfélemlíteni a győzők hallatlan nyomásától s 1919 március 12-én egyhangúan megszavazta a törvényjavaslatot, hogy Ausztria államformája a köztársaság s mint ilyen csatlakozik a német köztársasághoz. Olyan szavazás volt ez, amelynek jelentősége ugyanaz, mint egy népszavazásé, mert olyan gyűlekezet ejtette meg, amelyet azzal a megbízatással választottak, hogy határozzon az állam sorsáról. Az antant azonban, miután a legerőszakosabban elleneszegült az osztrák nép szabad megnyilatkozásának és kiéhezttetéssel fenyegette, ha kitart az egyesülés szándéka mellett, a saint-germaini békeszerződés elfogadására kényszerítette Ausztriát. Ennek a szerződésnek 88-ik cikkelye a legnevetesegebb csalás, amelyet valaha is elkövettek: elidegeníthetetlennek jelenti ki Ausztria függetlenségét, azaz megtagad az osztrákoktól minden függetlenséget. A cikkely szövege így hangzik: L'indépendance de l'Autriche est inaliénable si n'est du consentement de la Société des nations. En conséquence l'Autriche s'engage à s'abstenir, sauf le consentement du dit Conseil, de tout vote de nature à compromettre son indépendance, directement ou indirectement et par quelque voie que ce soit, notamment et jusqu'à son admission comme membre de la Société des nations, par voie de pacification aux affaires d'une autre puissance. Miután pedig a Népszövetség szabályzata olyan rendelkezést foglal magában, hogy a határozatok csak akkor jogerősek, ha egyhangúan szavazták meg, nyilvánvaló, miképp Franciaország mindenkor meg tudja akadályozni, hogy Ausztria Németországgal egyesüljön, vagy önmagáról rendelkezzen. Ausztria azonban nem tud sokáig élni s nem is fog megélni abban a helyzetben, amelyet számára készítettek. Ez egy másik csirája a rend felbomlásának s előbb, vagy utóbb fenyegetni fogja Európa békéjét.

7. A versaillesi békeszerződés következtében a Német-birodalom Európa egyetlen nagy országa, amelynek nincs többé gyarmata, jóllehet éppen az az ország, amelynek leginkább szüksége van gyarmatokra. Nagybritannia uralma olyan óriási területre terjed ki, amely több mint százszor nagyobb Olaszországnál, de itt főképpen hatalmi szempontok játszanak szerepet. Franciaország kicsiny lakossággal és nagy területtel rendelkezik, — alig 75 lakos esik egy négyzetkilométerre — de több mint tíz és félmillió négyzetkilométer kiterjedésű gyarmata van; hozzátartoznak a világ legszebb gyarmatai s elfoglalta a Földközi-tenger nagy részét. Németország, amelynek több lakosa van, mint Nagybritannianak és Franciaországnak, de lakosságához képest kicsiny a területe, kénytelen egy olyan óriási népességről gondoskodni, amely az általa lakott területhez arányítva kétszerese Franciaország népességének. Minden esetre tehát Németország a világnak az az állama, amelynek legnagyobb szüksége van gyarmatra. A háború előtt a német birodalom szerzett is gyarmati impériumot, amely nem volt nagyon jelentős, de gyorsan fejlődött s összesen valamivel kevesebb mint három millió négyzetkilométer területet ölelt fel. A versaillesi békeszerződés a történelemben példátlan új eljárással elvette Németországtól valamennyi gyarmatait s a győzőknek osztotta ki. Mi volt erre az ürügy? A versaillesi békeszerződés 119-ik cikkelye kijelenti, hogy Németország lemond tengerentúli birtokaira vonatkozóan összes jogairól és jogcímeiről; a Németországnak szóló kísérőlevélben azután el akarta hitetni az antant, hogy a gyarmatok átengedését azoknak a szegény benszülötteknek az érdeke kívánja, akiket a németek nem tudtak emberségesen kezelni és tisztességesen igazgatni. A jegyzék szerint nem hagyhatták, hogy Németország legyen felelős a gyarmatok lakosságának boldogulásáért és művelődéséért, másrészt pedig a szövetséges és társult hatalmak szükségét érezték annak, hogy biztonságba helyezték a világ békéjét egy olyan katonai imperializmussal szemben, amely közbelépő és megfélemlítő politikája részére támaszpontokat igyekezett teremteni magának. A győzők tehát csak azért osztották fel a német gyarmatokat maguk között, hogy az antant módja szerint oktassák a benszülötteket és örködjének azok erkölcein. Kinát csaknem ugyanolyan elbánásban részesítették, mint

Oroszországot: ez is háborút üzent Németországnak. Santungot azonban, amelyet elvettek Németországtól, mégis Japánnak adták oda! Németország, mihelyt szabadon tud mozogni, sohasem fog lemondani arról, hogy neki is gyarmatai legyenek s ez a korántsem jogtalan törekvés megint csak veszedelmes a békére.

8. A békeszerződés és ennek önkényes alkalmazása folytán Németország nemcsak minden hadianyagát, hanem kereskedelmi hajóraját, gyarmatait s polgárainak külföldi javait is elvesztette s ezenkívül belement abba, hogy meg nem határozott és hallatlanul nagy kártérítést fizet. Az összeg megállapítását a jóvátételi bizottság kénye-kedvére bízták, holott ez a bizottság olyan politikusok elnökségével, mint Poincaré és Barthou, nemcsak minden tényleges helyzettel, hanem minden logikával ellentétes eszméket vallott. Németország a már jelzett veszteségeken kívül elvesztette leggazdagabb mezőgazdasági területeit nyugaton és keleten egyaránt, vasércének negyötöd részét, hatalmas szénmenyiséget, gazdag ásványtelepeket, de még arra is kényszerítették, hogy viselje a megszálló hadsereg költségét, amelynek minden mértéket meghaladó és erkölcstelen voltát nekem is alkalmam volt megállapítani. Ilyen feltételek közepette Németországot, amelynek kereskedelmi mérlege tiszta veszteségszámla s amelynek kereskedelmi forgalma éveken keresztül a legnagyobb zavarokkal küzd, kötelezték arra, hogy pénzben és árúban jóvátételt fizessen, holott termelése a belső fogyasztás részére sem elegendő. Pedig másrészt Európa győzelmes országai kijelentették, hogy nem képesek megfizetni adósságukat Nagybritanniának és Amerikának, amivel bizonyosságot tettek arról, hogy követelésük önkényes és igazságtalan. Miután hallatlanul nagy kártérítést szabtak meg, amelynek teljes összege meghaladja a 300 milliárdot, lépésről lépésre eljutottak a Dawes-tervezet-höz, amely ha alkalmazható is, teljes ellentmondásban van azzal, amit a békeszerződést követő időkben műveltek. Közben azonban Németországot fenékgig feldúlták az önkényes és szerződésszegő megszállások, mint a Ruhr-vidék és a Rajna balpartján fekvő városok elfoglalása.

9. Az az állhatatlanság, változékonyság és bizonytalanság, amely jelenleg az európai élet minden viszonylatát megüli, egyenes következménye a versaillesi békeszerződésnek.

A mult valamennyi háborúja után, békekötéskor arra iparkodtak, hogy a lehető legrövidebb időn belül megszüntessék a győzők és a legyőzöttek közt a függőség viszonyát. A bécsi kongresszuson, amely 1814-ben Európa rendezését tűzte ki céljául, kis kártérítést vetettek ki Franciaországra és öt évi katonai megszállást rendeltek el ellene. A kártérítés összege annyira szerény volt, hogy a franciák minden erőfeszítés nélkül nyomban ki tudták fizetni, a megszállást pedig, amely különben is elég szűk területre szolt, közös megegyezéssel két évi időtartamra csökkentették. A legyőzött Franciaországnak szabadságában állt, hogy rendelkezék önmagával, politikai összeköttetéseiről, katonai helyzetével, sőt hogy szövetségeket kössön és beleszóljon Európa összes ügyeibe. Oroszország, Anglia, Ausztria-Magyarország, továbbá csaknem valamennyi nép, amely Németországot és Olaszországot alkotta, összefogott Franciaország ellen, amely Napoleon révén uralma alá akarta hajtani egész Európát s az európai államokat a francia császárság tartományaivá készült tenni. Egyik állam sem követelte azonban a győzelem után, hogy Franciaország rablásba essék. Franciaország megőrizte mindenkor területi integritását, gyarmatait, hajóraját és anyagi jólétének minden forrását, sőt hadseregének létszámát és fegyverkezését sem korlátozták soha. Még 1870-ben sem követelt a győzelmes Poroszország hosszú megszállást s nem kívánt olyan kárpótást sem, amelyet Franciaország ne tudott volna pár hónap alatt megfizetni. A versaillesi békeszerződés és az ezt követő békeszerződések legnagyobb baja azonban nemcsak abban rejlik, hogy rendelkezései igazságtalanok, gyakran beestelenek és ellentétben állnak Wilson javaslataival, holott ezeken kellett volna felemelkednie a győzelem után az antant ujjáépítő művének, hanem abban is, hogy az ellenségeskedés szinte végtelenségig fog tartani, főképpen pedig a mindenféle ellenőrzés hosszú időtartamában. Egészen új dolog, hogy tizenöt évre szólóan katonai megszállást, hosszas katonai ellenőrzést és meg nem határozott természetű gazdasági ellenőrzést rendeltek el. A jóvátétel rendszere, amely igazi kártérítés jelleget öltött, több nemzedéken keresztül nyúló időtartamra van alapítva. Már maga az lehetetlenség, hogy a kártérítést nemcsak a háború nemzedékének és az ezt követő nemzedéknek kell fizetnie, hanem fizetniök kell azoknak is, amelyek meg sem

születtek a háború befejezésekor. A békeszerződések következtében tehát az egész Európa két részre különült, ami hosszú időn keresztül így maradna, ha lehetséges volna a békeszerződések érvényben tartani.

10. A gazdasági tények nemismerése, ami az európai politikusok nagyrészt jellemzi, olyan kártérítés reményét szórta el a győző államokban, amelyet sohasem lehet behajtani. A győzelem után az ábrándképek mámore lett úrrá. Franciaország egyik pénzügyminisztere, Klotz, a parlamenti szószerken már 250 milliárdos kártérítésről beszélt, amelynek legnagyobb részét Franciaországnak kell megkapnia; Clemenceau pénzügyminisztere volt, de Clemenceau megmondta róla s lapjai tetszelegve ismételték meg ítéletét, hogy Klotz az egyetlen zsidó, aki mitsem értett a pénzügyekhez. Poincaré, a köztársaság elnöke és később Franciaország miniszterelnöke még tovább ment s megígérte, hogy a német hadisarc jövedelméből leszállítja a háború előtt érvényben levő adókat Franciaországban annak ellenére, hogy a katonai kiadások növelését tette szükségessé annak a hadseregnek fentartása, amelyhez fogható óriási haderőt békeidőben még soha sem látott a világ. Később azonban, 1923 végén, a frank árfolyamának hanyatlása idején kiderült, hogy ő maga volt kénytelen felemelni az adókat, nemcsak azokat, amelyeket a háború előtt, hanem azokat is, amelyeket a háború után léptettek életbe. Németország a békeszerződés következtében s a megszállás költségei fejében körülbelül ötvenmilliárd aranymárkát fizetett. Ez a legnagyobb kártérítés, amelyet valaha is fizettek a világon s ennek nagyrészt teljesen elfecsérelték. Most a Dawes-tervezet szerint kell fizetnie, de ha ez a terv egyáltalában megvalósítható, amiben komoly okok alapján lehet kételkednünk, az, amit Németország fog fizetni, korántsem lesz elegendő a győzők új militarizmusának táplálására. A gazdasági rend bomlása így hágott feljebb Európában s a könnyelműen szórt ígéretek csak növelték az elégedetlenséget, különösen Franciaországban. A pénzügyi nehézségek a győző és legyőzött országok mindegyikében s a semleges országokban is fokozódtak, ami főképpen a kontinentális valuták lehanyatlásában nyilvánul meg. Nagybritannia hősie rendszabályokkal igyekezett visszatérni az aranyparitásra. Németország újból egészségesse tette pénzforgalmát, de áldozatul

dobta oda a magánvagyonokat. Európa valamennyi kontinentális pénzneme mérhetetlen zürzavarba jutott. Európa helyzete semmiféle megszilárdulásra sem nyújt kilátást. A tévedéseknek és erőszakosságoknak, a militarizmus ártalmas és hetyke magasztalásának néhány esztendeje után Európa betegsége mindenhová kezd átcsapni. A legyőzöttek szenvednek, de a győzőknek sincs bizalmuk a jövőben s a semlegesek kénytelenek veszteségi rovatukba írni az előzőek és az utóbbiak tévedéseit.

11. A háború után a hadviselt országok válsága kiterjedt a legtávolabb eső semleges népekre is. A győzők saját boldogulásuk és biztonságuk feltételeit csökkentették, amikor romlásba akarták dönteni a legyőzötteket. Még a kevésbé művelt emberek is kezdik belátni, hogy a nemzetek elsőbbsorban egymás szövetségesei, mint vetélytársai, s hogy mindegyiknek boldogulása javarészből a többi boldogulásától függ. A nemzeteknek egyre fokozódó kölcsönös függését megmutatta az a tény, hogy a legyőzöttek sülyedését követte a győzők és a semlegesek sülyedése. Németország vásárló erejének csökkenését elsősorban Nagybritannia és az Amerikai Egyesült Államok érezték meg. Megérezték azonban, mint kiderült, Dél-Amerika és Ázsia népei is; ha nem tudnak eladni árút Közép-Európában, nem képesek vásárolni Franciaországban és Olaszországban. Akárcsak az olajfolt, a válság egyre szélesebb gyűrűket vetett s inség terjedt a nyomában. Az Amerikai Egyesült Államok, amelyek a legnagyobb termelőpiacot alkotják, kénytelenek voltak látni, mint csökken állandóan termelésük s mint rajzolódnak ki a mezőgazdasági válság jelei is. A farmok óriási számát hagyták parlagon. Az Egyesült Államoknak rendkívül nagy belső piacuk van, de csak a külső piac adhat még nagyobb fejlődést Amerika gazdasági életének. A tények két igazságot mutattak ki, amelyek egyenlően hasznosak. Az első az, hogy Európa még gazdasági szempontból sem haladhat, ha vissza nem áll kebelében a szolidaritás; a jelenlegi szétagolódások lehetetlen állapotot teremtenek s ellenére vannak a termelésnek és a valuták szilárdságának. Szükséges tehát, hogy a régi viszonyok visszaálljanak és tovább fejlődjenek. A második igazság az, hogy minden reménység, amelyet más piacokhoz fűztek, hiú ábránd; Európa a maga egészében ma is a világtermelés és fogyasztás

legnagyobb piaca s még hosszú időn keresztül az marad. Azok a képzelődések, hogy Ázsiában lehet piacot találni, csaknem teljesen megdőltek. Kiderült, hogy egy kis európai ország, mint Hollandia, melynek körülbelül annyi lakója van, mint az Amerikai Egyesült Államok Illinois államának, több amerikai árút fogyaszt, mint Kína és India együttvéve, tehát két olyan nép, amelynek lélekszáma másfélszer múlja felül Európáét. Japán is csak negyedrészt annyi árút tud vásárolni, mint Nagybritannia s a három skandináv ország mindegyike, bár lakóssága ugyancsak kicsiny, több amerikai árút fogyaszt nálánál s csak alig kevesebbet, mint az egész India. Meg lehetett állapítani, hogy amikor a rombolás művén dolgoznak, minden egyes nép jóléte és boldogulása ellen törnek. A háború után követett politika nemcsak a legyőzötteknek ártott, hanem a győzőknek és a semlegeseknek is és valamennyinek boldogulását egyaránt fenyegeti.

12. Európa tekintélyének nagy részét elvesztette a többi világrész előtt. A háború előtt úgy beszéltek Európáról, mint a legnagyobb civilizáció bölcsőjéről és középpontjáról. Most általános vele szemben a bizalmatlanság. A háború alatt Nagybritannia és Franciaország nagy számban szállított Ázsiából és Afrikából gyarmati seregeket Európába. A szűkség kívánta. Nem kell akarnunk a háborút, de ha háborúskodni kell, akkor a rombolás minden eszközére sor kerül s aki harcol, annak csak egy célja van: a győzelem. Fojtógáz, buvárhajó, hazugság, színes csapatok alkalmazása, mindez megérthető, ha nem is mindenben igazolható. A háború után azonban Franciaország minden kényszerítő körülmény nélkül osztott be ázsiai és afrikai csapatokat azokba a seregeibe, amelyek Németországot megszállták. Nemcsak arab, marokkói és tonkini csapatok szerepeltek itt, hanem afrikai csapatok is, amelyeket tegnap még emberevő népek leszármazottaiból szedtek össze. A német nőket arra kárhoztatták, hogy ezeknek a barbároknak gyönyörére szolgáljanak; a szekszuális bűnök és erőszakosságok egész sora fordult elő, anélkül, hogy valamikor is büntetést róttak volna ki értük. Odáig mentek, hogy a versaillesi békeszerződés a kapitulációk rendszerét Kínában egyedül csak a németekre szólóan törölte el; így tehát az európaiak felett, ha a kínai törvényeket megsértik, csak akkor ítélkezik európai bíróság, ha a győztes országok állampol-

gárai; kínai bíróság ítélkezik azonban, ha német állampolgárokról van szó. Nemcsak összeomlott az egységes európai front, amely minden nagy cselekvésnek alapja volt a Keleten, hanem az úgynevezett európai civilizáció legkihívóbb cinizmusában nyilvánult meg. A kínai bíróságok ugyanis vagy biztosítékot nyújtanak a becsületességre és igazságosságra s ebben az esetben mindenkinek el kell fogadnia azokat, vagy pedig tisztességtelenek és igazságtalanok és akkor nem szabad megengedni, hogy az európaiaknak csak egyik csoportja felett is ítélkezzenek. Az európai polgárháború tehát azzal az eredménnyel is járt, hogy Európa tekintélye az egész vonalon süllyedt. Az Amerikai Egyesült Államok mély politikai bölcseségről téve tanuságot, eltávolodtak Európától s vigyáznak arra, nehogy valamelyest is részt kelljen venniök Európa jövőjének irányításában. Az amerikai szenátus visszautasította a versaillesi békeszerződést, valamint a francia határok biztosítására vonatkozó egyezményt s Amerika sohasem akart résztvenni sem a jóvátételi bizottságban, sem a Népszövetségben. Azt is követelte, hogy adósai fizessék meg tartozásukat. Ha erről lemondana, ezzel csak azt érné el, hogy a győző államok növelnék katonai erejüket, ami hozzájárulna a rend helyreállításának késleltetéséhez: ezáltal csak hosszabb ideig tartana a dolgoknak az az állapota, amely kívánatos, hogy minél gyorsabban véget érjen. Poincarénak azt a tételét, hogy csak akkor kell megfizetni az adósságokat, amikor Németország már eleget tett a békeszerződésből folyó valamennyi kötelezettségének, amelyeknek végrehajthatatlanságát mindenki belátja, Amerika sohasem tette magáévá, mert a jóvátételt és az adósságokat két teljesen különböző és egymástól független kérdésnek tekinti. Európa, amely eladósodott világrész lett, még súlyosabbá tette helyzetét a versaillesi békeszerződéssel: nyíltan meg lehet mondani, hogy a békeszerződések folytán Európa helyzete és tekintélye a világ minden részében leromlott.

12. A jóvátételről szőtt ábrándok teljesen köddé foszlottak. A versaillesi békeszerződés által megszilárdított rendszer Németország és szövetségesei terhére rótt minden felelősséget a háborúért. Annak előrebocsátásával, hogy lehetetlen a legyőzött államokat az összes károk megfizetésére kötelezni, a jóvátételt a megszállott területeken okozott s a polgári lakosság

által elszenvedett károk erejéig állapította meg s hozzávette még az összes nyugdíjakat és mindenféle természetű fizetéseket, amelyeket a háború áldozatainak, rokkantaknak, sebesülteknek, nyomorékoknak és ezek családjainak kell folyósítani. A győző államok közül néhányan olyan lehetetlen követeléseket támasztottak ezen a címen, amely valójában nemcsak jóvátétel, hanem hadikárpótlás is, hogy a végső összeg meghaladja egész nemzeti vagyonukat. Ezen a téren Belgiumé a rekord, mert olyan óriási követeléssel állt elő, amely a hivatalos közlemények szerint is jóval nagyobb, mint egész nemzeti vagyona. Amikor Németország fizetési képességének félreismerésével összes kártérítés fejében száz milliárdot ajánlott meg, csak hogy meghagyják mozgási szabadságát, ezt az összeget, bár fölülmulta a német nép erejét, csekélynek találták s az ajánlatot visszautasították. A jóvátételt azonban nemcsak arra használták fel, hogy a békeszerződéseket a háború folytatásának újabb módja gyanánt értelmezhessék, hanem arra is, hogy behatoljanak német területekre és szétzilálják Németország egész termelését. Jövedelmi forrásainak nagy részét elvesztette Németország s erején fölül fizetett jóvátételt, csaknem ötven milliárd arany márkát, míg végül is elő kellett venni a Dawes-tervezetet. Ez a tervezet, technikai felépítését tekintve, nagyon értelmes munka, ha nem is mindenben alkalmazható; ám mindannak megtagadása, ami hat éven keresztül folyt. Franciaország természeti kincseinek, nagy jövedelmi forrásainak dacára s mindannak az értéknek ellenére, amellyel a győzelem ajándékozta meg, nem fizeti adósságait, nemesak a tőkét, de még a kamatokat sem; Olaszország nem tud fizetni. Nagybritanniának, miután adóssai nem fizetnek, külön egyezményt kellett kötnie az Egyesült Államok kormányával, hogy kiegyenlíthesse Amerikának járó tartozását. Ennek az egyezménynek értelmében Anglia adósságát 62 esztendőre osztották fel, 1923-tól 1984-ig terjedően. Nagybritannia 1923-tól kezdve 23 millió sterlinget fizet, majd az évi törlesztés fokozatosan emelkedik s a maximumot 1983-ban és 1984-ben éri el, amikor 175 millió sterling lesz. A háború után tehát, amikor Németországtól annyival nagyobb összeget követeltek annál és még ma is követelnek, mint amennyit Nagybritannia egy fél század alatt meg tud fizetni, nem tettek mást és nem művelnek mást, mint hogy

gyökeréig feldúlják Németország belső életét. Már a Dawes-tervezet életbeléptetése is parancsolóan megkövetelte, hogy az ellenkezőjét tegyék annak, mint ami eddig történt; legelőször is kölesönt kellett folyósítani Németországnak. Nem egyszerűbb lett volna, ha nem juttatják Németországot ebbe a helyzetbe? Most azonban még nagyobb veszedelem tűnik fel a látóhatáron. Vagy végrehajtják a Dawes-tervezetet, vagy nem hajtják végre. Az utóbbi esetben még az a kevés remény is megdől, hogy valami hasznot tudnak még kisajtolni a jóvátétellel. Az első esetben azonban még nagyobb a veszedelem. Ha ugyanis Németország a kényszerűség nyomása alatt összeszedi minden erejét s végső megfeszüléssel nemcsak létét és nemzeti életének talpraállítását tudja biztosítani, hanem képes lesz megfizetni a magára vállalt terheket is, bizonyos idő múlva olyan ipari hatalomra tesz szert, hogy erősebb lesz, mint a háború előtt és megszabadulva kötelezettségeitől, a legvésebb versenyt fogja kifejteni a nemzetközi piacokon. Ez az eshetőség máris nyugtalanságot kelt és főképpen Angliában és Amerikában aggályosan mérlegelik. A jóvátétel politikája teljesen kudarcot vallott; minden országban kezdik belátni az értelmesebb emberek, miképp legcélszerűbb jóvátétel az, ha visszaállítják a szolidaritás viszonyát a győzők és a legyőzöttek között s lehetővé teszik, hogy minden egyes nép önmagában találja meg ujjaépülésének erőforrását s békepolitikájával elősegítse Európa meggyógyulását.

14. A háború előtt voltak bizonyos imperialista irányok, de nem volt igazi imperializmus. Most, a háború után tevékeny imperializmusok születtek, amelyek igazi veszedelmet jelentenek. Itt van a nagy népek imperializmusa s a kis népek szerényebb, de gyakran kártékonyabb imperializmusa. Görögország, mely jelentős erőre tett szert s nagy területeket kapott nemcsak görög népességgel, belevetette magát abba az álomba, hogy hatalmába hajthatja Kis-Ázsiát, de elbukott. Lengyelország imperialista eszméket hirdet, igényt tart Ukrajnára s miután megtörtént a tévedés, hogy felosztották Felső-Sziléziát, Danzig vidékének megszállására törekszik. Néhány örült beszél olasz imperializmusról is, de ezt senkisémm tapasztalhatja Olaszországban, már csak azért sem, mert az olasz hagyományokba ütközik s a gyakorlatban csak Franciaország és Nagybritannia ellen irányulhatna, ami Olaszország helyze-

ténél fogva lehetetlenség. Nagybritannia, amely Európa egyetlen valóban imperialis országa, az utóbbi években meg-
szilárdítani igyekezett birodalmát, amely a háborúban és a
békében nagy ellenálló képességet tanúsított. Az a kísérlete
azonban, hogy vámkiváltságokkal szorosabbra fűzze magához
a birodalom részeit, a valóság szírtjén meghiusult. Orosz-
ország akár cári, akár bolsevik, lényegében hű marad pán-
szláv eszméjéhez. Franciaországban 1917 után igazi naciona-
lista és imperialista áramlat keletkezett. Az a vágya, hogy
Németországot teljesen rombadöntse, főképpen a jóvátételi
politika útján, s megbontsa a német egységet; meg nem hatá-
rozott időre meg akarja szállni nemcsak azokat a német terü-
leteket, amelyeket a versaillesi békeszerződés tizenöt évre
szólóan erre kijelöl, hanem egyéb területeket is; annektálni
akarja a Saar-vidéket s lehetően a Rajna balpartjának más
részeit is; a szén és a vas kontinentális ellenőrzése révén ural-
kodni akar egész Európa életén; szövetségekbe igyekszik
tömöríteni az érdekelt államokat, hogy fentartsák a béke-
szerződések által teremtett helyzetet s a gyakorlatban mun-
kálják a francia politika érdekeit; nagy szárazföldi hadserege
mellett hatalmas gyarmati hadsereget akar szervezni s Marok-
kóra és Szíriára támaszkodva egyre nagyobb befolyást kíván
gyakorolni a Földközi tengerre; Anglia bármilyen cselekvé-
sének meghiusítására pedig ki akarja építeni a legnagyobb
búvárhajó-parkot és a legerősebb légiflottát. Ez nem a demok-
ratikus Franciaország programja, hanem Poincaré, Barthou
és a konzervatív pártok sok politikusának programja s érde-
kében állandóan szorgoskodik különösen az ipar- és bankvilág
számos tényezője. A háború előtt az orosz imperializmus fe-
nyegedett, továbbá Franciaországnak és Olaszországnak El-
zász-Lotharingiára, illetve Trentora és Triesztre vonatkozó
igénye; imperialista törekvéseket lehetett még észlelni Német-
országban. A háború és a békeszerződések következtében
Európa csatatere lett, amelyen palástolt, vagy nyílt harcban
állanak egymással az összes nacionalizmusok és az összes
nagy vagy kicsi imperializmusok. Európában nincs meg többé
a béke biztonsága s nincs meg a hit sem a nyugodt jövőben.

15. A versaillesi békeszerződés két nagyjelentőségű
szervezetet teremtett: az egyik a jóvátételi bizottság, amely-
nek komoly mérlegeléssel kellett volna megállapítania

azokat az összegeket és azt az árúmennyiséget, amelyeket a legyőzött népeknek kell fizetniök; a másik a Népszövetség, amelynek ki kellett volna küszöbölnie mindent, ami a jövőben összeütközésre vezethet, amelynek tehát a béke legnagyobb erősségeként kellene szerepelnie. Ez a két szervezet fokról-fokra fejlődött vissza; az elsőből semmi más nem lett, mint minden visszaélés és minden tévedés vak eszköze; a másodikat, mondhatni, a győzők szent szövetségének építették ki és sem ténykedéseiben, sem a kebelében elhangzott beszédek által nem mozdította elő a békét. A jóvátételi bizottság a maga működésében egyik legelszomorítóbb tanusítvány amellet, hogy mire képes a rablás szelleme, ha tudatlanságból és hozzánemértésből táplálkozik: odaadta magát minden tévedésre, szolgálta a fémipar összes érdekeit, amelynek bizonyos tekintetben öntudatlan ügynöke volt. Egyenlő mértékkel ítélő és pártatlan törvényszéknek kellett volna lennie, de kezdettől fogva a fizetett alkalmazottak testülete volt. Vele kapcsolatban az egyetlen feljegyzésre méltó dolog a benne helyet foglalók tiszteletdíja és fizetése; ez gyakran sokkal nagyobb, mint amit a leggazdagabb államok miniszterei is kapnak. A jóvátételi bizottság költségeinek nyilvánosságra hozása egymagában elégséges lenne arra, hogy a bizottság hitelét veszítse az egész világon. Megalkotásától kezdve hiányzott működésére a komoly alap. Akkor keletkezett, amikor azt hitték, hogy Amerika is helyet foglal benne, s mint-hogy Amerika lemondott minden kárpótlásról s mindenféle gazdasági és pénzügyi kártérítésről, részvétele biztosítékot nyújtott volna a győzőknek és legyőzötteknek egyaránt, hogy a bizottság méltányosan fog eljárni. Amikor azonban a bizottságban csak az európai győzők maradtak s Nagy-britannia gyakran távortartotta magát, mert nem akart hozzájárulni a tévedésekhez, a bizottság, amelynek mindig francia volt az elnöke, Poincarétól Barthouig olyan férfiak, akik programjukba vették Németország szétzüllését, a bizottság pusztán pártszervezetté alacsonyodott. Csak el kell olvasni a jóvátételi bizottság határozatát, amelyben kijelentette, hogy a németek szándékosan fizetéseképtelenek, amivel törvényes jogcímét adott a Ruhr-vidék megszállására, s látnivaló, mire juthat a legdurvább cinizmus. A Ruhr-vidék megszállása a békeszerződések megsértését jelentette, nagyobb sérelmet,

mint amikor Németország túltette magát Belgium semlegeségén: azok a megfontolások, amelyeket Curzon lord mondott el Nagybritannia nevében, mindenkor igazak és elfogadhatóvá teszik ítéletünket. Valójában akkor történt ez, amikor a katonai megszállást már előkészítették — hat hónappal előbb tudták, hogy be fog következni és a francia fémipar vezetői 1920 első hónapjaitól kezdve számításba is vették — s a jóvátételi bizottság a szándékos fizetéseképtelenségről szóló határozatot azzal támasztotta alá, hogy a németek nem szállítottak le idejében 21 ezer köbméter szálfat, másfélmillió tonna szenet és 132 ezer telefonpóznát. Ezzel a nyomorúságos ürüggyel világválságot robbantottak ki, amelyben magának Franciaországnak is milliárdjai vesztek el, mert a külföld rokonszenvének csökkenésével hitele is csökkent és valutája a Ruhr-vidék megszállása folytán megroppant. A Dawes-tervezet után, amelyet Németországgal együtt elfogadtak a hitelező államok, a jóvátételi bizottságnak nincs többé létalapja; az egyetlen hasznos dolog, amit megtehet, hogy kimondja feloszlását s így véget vett a botránynak, azok megengedhetetlen henyélésének, akik benne ülnek, de már semmi dolguk nincs s ha mégis csinálnak valamit, mindig csak rosszat művelnek.

A béke nemes és nagy szervének szánták a Népszöveget. Ez azonban eredendő bűnben fogamzott: nem lehettek részesei kezdettől fogva a legyőzött népek, akiknek csak akkorra engedték meg a belépést, ha már teljesítették a békeszerződések valamennyi feltételeit, holott ennek lehetetlensége köztudomású volt. Még ma sem foglal benne helyet Németország — Poincaré a méltányosság nagyszerű érzékével írta, hogy Németországnak Törökország után kell belépnie — s nem foglalnak benne helyet Oroszország és az Amerikai Egyesült Államok. Bár különböző okokból maradnak távol, ez mit sem változtat azon a tényen, hogy a világ legnagyobb államai közül három nem tagja a Népszövetségnek; emellett egyes államok, amelyek beléptek — mint Kanada is — már úgy nyilatkoztak, hogy ki szeretnének lépni. Az Amerikai Egyesült Államok, miután a szenátus visszautasította a versaillesi békeszerződést, nyíltan kijelentették, hogy nem akarnak hozzá tartozni. A külső gyengeség okain kívül a Népszövetség alapszabályaiban ott rejtőznek a szervi gyöngeség okai is,

amelyek a művet tarthatatlanná teszik. Az ötödik cikkely úgy rendelkezik, hogy, kivéve az ellentétes rendelkezéseket, a közgyűlés és a tanács határozatait egyhangúan kell hozni: már most bármilyen határozattal is akarnák elősegíteni a békét, az egyhangúság sohasem lehetséges, ha a tervezett határozatok valamelyest is sértik a győzők egyikének bizonyos érdekeit. A tizedik cikkely kötelezi a Népszövetség tagjait, hogy tiszteletben tartatják és külső támadástól megvédik valamennyi tagállam területi integritását és jelenlegi politikai függetlenségét. A Népszövetséget tehát valójában a versaillesi békeszerződés, valamint a többi úgynevezett békeszerződés megvédésére alkották, amelyeket a háború folytatásának módjául szántak: ez a győzők szent szövetsége, amit Lansingtól Bryceig a legértelmesebb politikusok és politikai gondolkodók összesége már elismert. Ahányszor csak összeülnek a Népszövetséget képező államok képviselői, nagy beszédek mondanak a békéről, intézményük áldásairól és munkájuk nagyszerűségéről, de a szótengeren kívül alig van valami gyakorlati tevékenység, amelyet komolyan lehetne értékelni. Ausztrália képviselője meg is jegyezte bizonyos iróniával az 1924. évi genfi ülészekon, hogy amióta a Népszövetség fennáll, óriási mértékben fokozódott a fegyverkezés Európában. Mindannyiszor azonban, ahányszor komoly bonyodalom támad, senki sem gondol a Népszövetség igénybevételére. Olaszország, amikor összeütközésbe került Görögországgal, katonailag megszállta Korfut és kijelentette, hogy nem fogadhatja el a Népszövetség bíraskodását. Nagybritannia, amikor súlyos vitája támadt Egyiptommal, nem tartotta szükségesnek a Népszövetség véleményét s az ellentétet belső ügyének nyilvánította. Mire jó akkor a Népszövetség? Kétségtelenül foglalkozik a munka és az egészségügy kérdéseivel s a legyőzött népek pénzügyeinek terén tett még valami szolgálatot; de mindebben az a gondolat vezeti, hogy megszilárdítsa és tartóssá tegye a békeszerződések által teremtett helyzetet. Mindannyiszor azonban, ahányszor csak ítéletet kellett mondania egyes nemzetközi vitás ügyekben, vagy a legyőzöttek terhére igazgatnia kellett egyes területeket, a lehető legrosszabb módon járt el. Amikor Felső-Szilézia kérdésében kellett döntenie, nem tehetett mást, mint követelte a békeszerződés merev alkalmazását s a népszavazás szigorú betartását: a

legelítelendőbb módon döntött azonban, amikor jóváhagyta a méltánytalan felosztást. Igazgatnia kell a Saar-vidékét egészen a népszavazásig s itt egyenesen becstelenül cselekedett; kormányzóbizottságot állított fel teljesen Franciaország kívánságának megfelelően, ami a gyakorlatban annyit jelent, hogy ha egy német Berlinből a Saar-vidékre akar utazni, tehát teljesen német területre, a francia konzultól kell útlevelet kérnie. A békeszerződés rendelkezései megtiltják, hogy francia csapatok tartózkodjanak a Saar-vidéken: még ma is nagy számban vannak ott és különböző ürüggyekkel ott is maradnak. A Saar-vidék igazgatása igazi szobormása annak, hogy micsoda voltaképpen a Népszövetség. Végeredményben tehát a békeszerződések által teremtetett két szervezet mint a béke eszköze alkalmatlannak és tehetetlennek bizonyult. A jóvátételi bizottságnak a Dawes-tervezet után nincs többé létalapja. A Népszövetségnek jelenlegi formájában nincs más feladata, mint a győzők kiváltságainak megvédése; ha hasznossá akar válni, meg kell változnia szervezetében és összetételében.

Ha tehát a háború tökéletes csőddel végződött, ha azokból az eszményi célokból, amelyeket hirdettek, semmi sem valósult meg, ha Európára az óriási bonyodalomból csak a legnagyobb károk származtak, még nagyobb az a kár, amelyet a békeszerződések hoztak magukkal. A háború csődje után itt állunk szemben a béke csődjével: a jelenlegi béke csak árnykép, amely méhében melengeti az új és még borzalmasabb háborúk elemeit.

IV.

A háborús béke.

A háború kimenetele, mondotta Julius Caesar, mindig bizonytalan s a legkiválóbb hadvezérek is gyakran találják magukat szemben előre nem látott és előre nem látható eseményekkel. A béke kimenetele azonban mindenekelőtt a győző bölcsességétől függ. Mérséklet a követelésekben, bizalomkeltés a legyőzöttben arra vonatkozóan, hogy becsületének elvesztése és jövőjének veszélyeztetése nélkül elfogadhatja azokat, a szerződések becsületes végrehajtása, a győzők és a legyőzöttek viszonyának az első pillanattól való megszilárdulása, ezek azok a feltételek, amelyek lehetővé teszik a béke fentartását.

Az 1919-ben kötött békék, mint szerzőik elismerték, háborús békék: nem tarthatók fenn. Ezeknek a békeszerződéseknek maradandóságában nem hisznek a legyőzöttek és nem bíznak a győzők. A jelenlegi Európa nem más, mint a gyűlölet melegágya.

Ha a háború esélyei mindig bizonytalanok, ugyancsak kétes volt az európai háború kimenetele 1917 áprilisáig. Senki sem láthatta előre 1914-ben, hogy Olaszország és Románia csatlakozik a háborúhoz az antant oldalán. De még ez az esemény sem döntötte volna el a háború sorsát. Az antant 1916 végén teljesen ki volt merülve főképpen anyagi eszközökben, fegyverben és hadianyagban. A háború döntő tényezője Amerika belépése volt, amit 1910-ben senki se gondolt lehetségesnek s ami főképpen a német politika és diplomácia megszámlálhatatlan baklövéseinek tulajdonítható. Amerika kettős támadást hajtott végre s nehéz megmondani, hogy a kettő közül melyik volt hatásosabb. Első sorban erkölcsi téren indított offenzívát. Azok az elvek, amelyeket Wilson a béke és

a jövő viszonylatok alapjai gyanánt hirdetett ki, megtörték minden ellenállást a középponti hatalmakban, különösen Németországban. Ezek a népek, amelyek a legkegyetlenebb éhséget és a legkeményebb nélkülözéseket szenvedték, ellene fordultak a háborús szellemnek, amikor ellenfeleik ünnepélyesen kötelezték magukat olyan békére, amelynek feltételeit a méltányosság és igazságosság jegyében már előre meghatározták s Amerika ezek betartásáért kezességet vállalt. Németországot illetően csak arról volt szó, hogy visszaadja Elzász-Lotharingia 1870. évi területeit és hozzájárul a valóban lengyel lakosságú Lengyelország megteremtéséhez. Amerika közbelépése megadta az antantnak a gazdasági és katonai ellenállás eszközeit. Amikor a buvárhajók harca már létében fenyegette a tengeri forgalmat, az antant óriási hajóparkhoz jutott s kimeríthetetlen ember-, élelmiszer- és hadianyag-tartalékra tett szert. Az erkölcsi offenzíva és az anyagi offenzíva egyenlő mértékben érezte hatását.

Ha a körülményeknek senki által előre nem sejthető összejátszása folytán történt is, hogy kezdettől fogva olyan fegyverszüneti egyezményt állapítottak meg, amely már magában foglalta Wilson javasolataival ellentétben a károk jóvátételének elvét, a lefegyverzés feltételeinek megszabásában szándékosan mentek el a végsőkig. A kiéhezett és ben-sejében feldult Németország habozás nélkül aláírta, már csak azért is, mert biztosra vette, hogy a békeszerződések Amerika békeművét fogják körülbástyázni; a versaillesi békeszerződés azonban ennek tökéletes megtagadása lett. Mindezt már annyiszor kimutattam könyveimben s Nagybritannia és Amerika legkiválóbb politikusai már annyi őszinteséggel elismerték, hogy nem érdemes hosszasan fejtegetnem.

Több esztendő telt már el a békekötés óta s a helyzet most még bizonytalanabb, mint valaha volt. Kettős tévedés terjeng ugyanis, amely megtéveszti a felületesebb politikusokat, akik népszerűségük kedvéért hajlandók annyi ostobaságot mondani, amennyit csak akar a közvélemény. Azt hiszik, hogy a legyőzöttek elfogadták a békét, a győzők meg abban az ábrándban ringatják még magukat, hogy fenttarthatják az erőszakosságok jelenlegi rendszerét: a jóvátételi politikát, katonai megszállásokat, gazdasági ellenőrzéseket stb. stb. s hogy ezzel megtörnek minden ellenállást. Azt hiszik, hogy a

békeszerződésekbe való megnyugvás magától fog jönni, mert a befejezett tény mindenkire rá fogja erőszakolni magát. A Népszövetség csak beolajozza az erőszakosság csavarmenetét; nagyszerű elveket hirdet s amikor a szükség megkívánja, vállalja a végrehajtás munkáját a győzők érdekében. A nagyszerű elvek, a béke, a kölcsönös biztonsági egyezmények, a törvényszékek, mindmegannyi kigondolt eszköz arra, hogy valamennyi állam együttműködését megnyerje a békeszerződések fentartására s ezért valamennyit felelőssé tegye. Azt képzelik, hogy a jelenlegi állapot jogállapot. Németország elfogadta, hogy egyedül ő a felelős a háborúért, amely az ő és szövetségesei műve volt; meg kell fizetnie tehát a jóvátételt s ellenőrzés alá kell vetnie magát, úgy amint történnék valamilyen bűntény elkövetőjével bármelyik civilizált országban. Németország és szövetségesei aláírták a békeszerződések; következésképpen jogosaknak ismerték el azokat és kötelesek azokat alkalmazni. Minden államnak tehát, ha akarja a békét, társulnia kell erre a célra.

Mindez azonban csak a kétértelműségek és csalárdságok tömkelege s maguk a győzők is annyira nincsenek meggyőződve róla, hogy fokozzák fegyverkezésüket: miután leszerelték Németországot, a nemlétező német fegyverkezésből merítenek ürügyet arra, hogy a békeszerződések keretein túlmenően meghosszabbítsák katonai felkészültségüket. Az igazság az, hogy a legyőzöttek magukra vették a békét, de nem fogadták el. Az igazság az, hogy nincs egyetlen egy orosz sem, aki ne akarná Besszarábiát, Galiciát és a balti területeket; nincs egyetlen bulgár, aki belenyugodnék a jelenlegi határokba; mindenekfelett pedig nincs egyetlen magyar, nincs egyetlen német, aki szíve mélyén ne gondolna arra, hogy a jövőben helyrehozza az országával szemben elkövetett igazságtalanságokat.

Hozzá kell fűznünk, az emberi méltóság szempontjából csak hasznos, hogy nincsen nép, amelyik beletörődnék ekkora hitványságba.

Mindenkor magunkévá kell tennünk az illető nép szempontjait és bele kell élnünk magunkat helyzetébe, ha ítéletet akarunk mondani róla. Én gyűlölöm a háborút s azt tartom róla, hogy mindenkor szerencsétlenséget hoz az emberiségre és csaknem mindig sülyedést okoz, de ha a legyőzött országok

polgára lennék, nem gondolnék másra, mint a versaillesi békeszerződés felborítására. Az a hiedelem, hogy a legyőzöttek másképpen gondolkodnak, mint mi, nemcsak méltánytalan, hanem valótlan is. Nem tudom, micsoda bókokat szórt Clemenceau a többi népre, amikor azt állította, hogy a németek különböznek a többi néptől, de bizonyára az igazságnak meg nem felelő dolgokat mondott. A becsület, a függetlenség, a szabadság érzelme egyazon mértékben él az összes civilizált népekben. Inkább kívánatos minden szenvedés és minden veszedelem, mint a becsület elvesztése.

Olaszország megnyerhette és elveszthette a háborút: szerencsére győzött. Tegyük fel azonban, hogy Olaszország ma ugyanolyan feltételek között volna, mint Németország: nem ismernék más feladatot, mint azt, hogy lánggra lobbantsam az olaszok lelkét és elevenen tartsam bennük a feltámadás érzését.

Tegyük fel, hogy II. Vilmos, miután a katonai győzelmek sorozatát aratta, előnyös békét ígért volna az olaszoknak, s tegyük fel, hogy Olaszország ugyanabban az elbánásban részesült volna, mint 1919-ben s az ezt követő években Németország.

Rövid párhuzamot fogok vonni.

A béke folyományaképpen és az előzetes kötelezettségek ellenére Olaszországot arra ítélték, hogy hatalmas kártérítést fizessen. Miután elkobozták minden fegyverét, ágyúját, golyószóróját és puskáját, hadseregét 60 ezer fizetett zsoldosra csökkentették. A hadihajókat át kellett adnia az ellenség részére; összes erődjait lerombolták. Ausztria-Magyarország kivitte, hogy Sondrio-tartományt Svájcnak ajándékozzák, amely azt nem is kérte; a maga részére, ugyanolyan feltételekkel, mint aminőket a Saar-vidék esetében szabtak, Como-tartományt veszi el. A tartomány igazgatását színleg egy népszövetségre ruházza, amely osztrák-magyar alkalmazottak útján végzi azt s a népszavazásig osztrák-magyar csapatokat küld oda; a terület vízi erői azonban örökre szülőan Ausztria-Magyarország tulajdonába vándorolnak. Ausztria-Magyarországnak nincs még útja a Földközi-tengerhez, azt követeli tehát, hogy Genovát helyezték a Népszövetség felségjoga alá, magát Genovát pedig osztrák korridorral kössék össze a császárság területével. Annak, aki Torinóból Mila-

nóba akar menni, osztrák területen kell átutaznia. Olaszország kiszolgáltatja a győzőknek egész kereskedelmi hajóraját, gyarmatait, külföldi követeléseit és kereskedelmi szervezeteit, azután pedig kötelezi magát, hogy jóvátétel címén kártérítést fizet, amelynek összege bizonytalan és meg nem határozott. Az illetékes bizottság jóvátétel fejében óriási összegeket kíván s Olaszország, amely nem tudja megfizetni, addig növeli bankjegyforgalmát, míg pénzének semmi értéke sem lesz. Tizenöt évre szólóan német és osztrák-magyar seregek megszállják Lombardia, Piemonte és Veneto három széles sávját. A megszállás tartama öt, tiz és tizenöt esztendőben van megszabva, de a megállapított idő után is ott maradnak a megszálló seregek az olasz földön, tisztán azért, mert a békeszerződés valamennyi záradékát nem hajtották teljesen végre s mert azt állítják, hogy az olaszok nem szereltek le tökéletesen. A megszálló seregek hosszú időn keresztül úgy tekintik az elárasztott országot, mintha rabszolgaságban lenne; osztrák-magyar és német tábornokok akkora díjazást húznak, amely kétszeresen és háromszorosan meghaladja az összes olasz miniszter fizetésének összegét. A német csapatokban tógói és kameruni négerek is szolgálnak, akik Padova és Pávia városában a legborzalmasabb erőszakosságokat és a legsötétebb merényleteket követik el anélkül, hogy bármilyen büntetést kapnának érte. Sőt a katonai parancsnokok szabályszerű rendeletben meghagyják, hogy lombardiai és venetoi nőket bocsássanak a négerek rendelkezésére. Miután Olaszország nem szállított le idejében bizonyos mennyiségű ként, gabonát, bort és bizonyos gépeket, az osztrák kancellár jogot formál ahhoz, hogy egyéb területeket is megszálljon s bevonultatja seregeit Pisaba és Firenzébe. Udine tartományt Felső-Szilézia mintájára népszavazásnak vetik alá; bár a német és az osztrák-magyar seregek erőszakoskodnak, a népszavazás túlnyomó részben Olaszországra kedvező és az óriási többség úgy dönt, hogy nem akar elszakadni Olaszországtól. Ezzel azonban mitsem törődnek, hanem két részre osztják s a virágzóbb felét Ausztria-Magyarországnak juttatják. Olaszország továbbra sem tudja megfizetni az illetékes bizottság által meghatározott jóvátételi törlesztést abban a mértékben és arra az időhatárra, mint ahogy megállapították, mire az osztrák-magyar kancellár jogában állónak véli

Milanó területének megszállását is, amely sok tekintetben Olaszország Ruhr-vidékének mondható. A kereskedelmi kamarát, az ipari üzemeket és gyárakat átkutatják s az ostromállapot rendszerét honosítják meg. Miután sok nagyiparos nem alkalmazkodik a körülményekhez, börtönbe vetik őket s Pirellit és Mottát osztrák-magyar katonai törvényszékek elé hurcolva, súlyos büntetésre ítélik s csak jóval később kegyelmeznek meg nekik. Sortüzek dördülnek el az ipari telepeken; a munkásokat kiűzik; a vasutak igazgatását osztrák bizottságnak adják át. Az osztrák kancellár ragaszkodik ahhoz, hogy mindez a békeszerződés folyamánya és csak békés megszállásról, zálogbiztosításról van szó s ha éppen nem tudnak megegyezni, Németország függetlenül és saját számlájára foganatosíthat más megszállásokat. Miután senki sem tudja, hogy mikor képes fizetni Olaszország, ez nemcsak a jelenlegi, hanem az elkövetkezendő olasz nemzedékek lidércnyomását is viseli. Az olaszokat a külföldön mindenütt barbároknak és a civilizáció ellenségeinek tekintik: Kinában eltörölték a kapitulációkat, csak az olaszokra szólóan tartották fenn, akik felett, mint alacsonyabb rendű nép fiai felett, a kínai törvényszékek biráskodnak. Olaszország minden összeköttetése és érintkezése ellenőrzés alá került.

Ez a kép semmiben sem különbözik attól, mint ami Németországgal történt. Nos, ha Ausztria-Magyarország nyerte volna meg a háborút s ilyen feltételeket és ilyen gyötrelmeket szabott volna Olaszországra, nem ismernék más feladatot, mint azt, hogy ébren tartsam az olaszok szívében a győzők iránt a gyűlöletet; mélységesen megvetném fiaimat, ha belenyugodnának a szolgaságba. Nem gondolnék másra s nem engedném, hogy ők másra gondoljanak, mint erre az egyre: a szabadság visszahódítására s az élet feltételeinek kiküzdésére. Ha ez nem volna lehetséges, nem lenne más kívánságom, mint a lázadás tüzének lobogásban tartása abban a bizonyosságban, hogy a jövő meghozza a diadalt.

S miért kellene a németeknek másképpen elmélkedniök?

Ha a Wilson-féle megállapodásokat érvényben tartják s a háború Elzász-Lotharingia visszajuttatásával véget ér, a németek elfogadták volna a vereséget, most azonban nem fogadják el. Csak a kényszerűséget szenvedik.

Magyarország megcsónkítása annyira szörnyű valami,

hogy nincs egyetlen magyar, az esztergomi bíboros-érsektől kezdve a legegyszerűbb földművesig, aki belenyugodnék. Akkora becstelenség volt ez, hogy senki sem akarja vállalni érte a felelősséget: főképpen a francia politikusok fájlalják állandóan beszédeikben és könyveikben azt, ami Magyarországot érte. Az angolok és az olaszok csaknem hasonló mértékben nem kívánnak róla tudni; de akkor ki akarta Magyarországnak ezt a borzalmas és méltánytalan megcsönkítését, ha most hallatára mindenki pirul?

A legyőzöttek tehát nem fogadták el a békét, de mivel fegyvertelenek és állig felfegyverzett szomszédos népekkel állnak szemben, elviselik. Egyetlen angol, egyetlen francia, egyetlen olasz sem törődne bele, hogy a Németországra rótt feltételek saját hazájuk esetében maradandóak legyenek.

Az a nép, amely ezeket a feltételeket elfogadná, már ezzel szentesítené saját bukását.

Nincs tehát béke Európában, csak átmenetien nyugodnak bele a szükséghelyzetbe.

A németeket a makacsság jellemzi. Világos, hogy a németek sohasem szóródnak szét: most el vannak nyomva, de nincsenek feltagolva. A magyarok készek arra, hogy bármikor meghaljanak a nemzeti ügyért; a bulgárok kemények és kitartóak. Ami az oroszokat illeti, még abban a mély felfordulásban is, amelyben élnek, tisztán állnak szemük előtt a nemzeti talpraállás alapjai.

A béke tehát pusztá megtévesztés. Nincs béke és sohasem lesz addig, amíg az élet feltételei ismét meg nem szilárdultak, amíg a legsúlyosabb igazságtalanságokat nem orvosolták s Európa vissza nem állította szolidaritását. Európa talán minden művészetet ismer, csak azt nem, hogy miként lehet elérni a boldogságot; a békeszerződésekkel a boldogtalanság tartós okait vetette el.

Sokan, bár elismerik ezeket a tényeket, azt mondják, hogy miután Németország felelős a háborúért, neki kell vállalnia annak minden veszteségét. Ez az állítás cseppet sem logikus. Ha egyedül Németország lenne is felelős a háborúért, — s ezt a napvilágra jutott legújabb okiratok után nem lehet többé jóhiszeműen mondani — az érvelés hamis. Csak akkor lehetne komolyan venni, ha minden németet, miután a bűnt beismerte, el lehetne pusztítani. A németek

azonban élnek és gyorsan szaporodnak, sőt Európa legnagyobb néprajzi csoportját alkotják. A probléma tehát abban gyökerezik, hogy a béke művének javára kell őket megnyerni s nem ellene fordítani. A németek nem fognak kihalni s még ha a gazdasági, erkölcsi és politikai válságok sorozatán kell is átlábolniok, feltámadnak s erősebbek lesznek, mint ezelőtt. És akkor? Új háborúk és még nagyobb rombolások következnek? S mi lesz az eredmény s milyen kár háramlik abból mindenkire?

A versaillesi békeszerződés 321-ik cikkelye lerögzítette, hogy Németországot és szövetségeseit terheli a felelősség a háborúért. Ennek a kijelentésnek nincs semmi értéke, sem történeti, sem erkölcsi. Ugyanazzal a módszerrel csalták ki ezt, mint a középkorban, amikor kínzással birták vallomásra a vádlottakat: bármit beismertek, csak hogy megszűnjön gyötrelmük. Németország a fegyverszünet után nem tudott többé ellenállni; kifogyott az élelmiszerből és forradalom dúlt belsőjében. Másrészt ez a kijelentés, amely egészen új a békeszerződések történetében, teljesen bárgyu volna, ha nem lett volna katonai és politikai célja. A gyakorlatban azonban az volt a célja, hogy Németország vállára gördítse a jóvátétel súlyát. Ha egyedül ő a felelős, egyedül ő tartozik jóvátenni a károkat: és ha helyzete nem engedi meg, hogy mindent jóvátegyen, teljesítő képességének mértékében kell eleget tennie ebbeli kötelezettségének, amit a jóvátételi bizottság bírál el.

Nos, én elolvastam minden okiratot, amelyet a háborúra vonatkozóan közzétettek, áttanulmányoztam a győző és legyőzött országokban kiadott összes diplomáciai könyveket s átnéztem azokat az okiratokat is, amelyeket nem ismer a közönség. Tiszta lelkiismerettel mondhatom, hogy nehéz megállapítani a felelősséget s becsstelenség valamelyik állam kizárólagos felelősségéről beszélni. Nemcsak Németország felelős a háborúért, hanem osztozik benne, ha különböző mértékben is, minden ország. A politikai feltételeknek abban az adottságában, amely létre jött Európában, a háború elkerülhetetlen volt; lehetett késleltetni, de semmiképpen sem lehetett menekülni előle. Csak abban az egy esetben lett volna mód elhárítására, ha a nemzetek becsületesen együttműködnek, ám ebben a tekintetben még Angliát is mulasztás terheli.

Lloyd George elismerte, hogy a háborús felelősség meg-

oszlik s egy kis rész belőle minden államra jut: szinte úgy cseppentünk bele, hogy észre sem vettük.

Napjainkban hő vágy az, hogy ne beszéljünk a háborús felelősségről; amennyire hangoztatták ezelőtt, annyira iparkodnak most hallgatni róla és véglegesnek szeretnének elfogadtatni egy olyan ítéletet, amely sem nem komoly, sem nem becsületes.

A kételkedés azonban ott feszeng mindenütt. Pár évvel ezelőtt semleges állampolgárokból bizottság alakult, hogy kutasson a háborús felelősség ügyében; a bizottság székhelye Hága és skandináv, valamint belga és svájci tudósok foglaltak benne helyet. Rejtélyes okokból beszüntették munkájukat.

Owen szenátor tovább ment s az amerikai szenátusban javaslatot — resolution — terjesztett be, hogy indítsanak vizsgálatot a háborús felelősség megállapítására. A javaslatot elfogadták, de azután nem hajtották végre.

A semlegesek nem tanúsítottak valami túlságos buzgalmat a nyomozásban, de amikor Németország felveti a kérdést, nyomban felhangzik, hogy a vita izgalomra ad okot s okosabb hallgatni erről a kérdésről.

Pedig szükséges róla beszélni, mert semmi sem lesz nagyobb hatással a népekre, amelyek hadban álltak egymással, és semmi sem fegyverzi le jobban a lelkeket, mint az, ha az igazság és az események pontos ismerete közkinccsé válik. Látni fogják, hogy senki sincs bűn nélkül s Európának ez a két részre, a bűntény szerzőire és a bűntény áldozataira való felosztása nem talál megerősítésre a valóságban.

Mindig undorodtam a háború előtti német imperializmustól és II. Vilmostól; úgy hiszem, hogy azok közül, akik a nemzeti nagyság élesztését és becsületes szolgálását tűzték ki céljuknak, kevesen okoztak akkora rosszat népüknek, mint a legutolsó Hohenzollern-császár. II. Vilmos az az ember volt, aki mindenbe beleütötte magát s több volt benne a pöffeszkedés, mint a nagyság. Ha átolvassuk beszédeit, leveleit, visszaidézzük emlékezetünkbe politikai megnyilatkozásait, elég anyagot találunk arra, hogy reá hárítsunk minden felelősséget. Nem igaz azonban, hogy úgy gondolt volna a háborúra, mint végérvényesen elhatározott célra. Általában mindenki békéről beszélt 1914 előtt, de ez inkább irodalmi szólam volt;

az igazság az, hogy mindenütt előkészítették a terepet a háborúra.

Hogy Németország nem forgatta elméjében határozott formában a háborút, kiviláglik abból, hogy sokszor megtehetette volna a győzelem feltétlen bizonyosságával. Amikor Japán megverte Oroszországot s az orosz hadsereg tökéletesen felbomlott, Németország bármilyen ürüggyel megindíthatott volna egy gyorsütemű és győzelmes háborút. Olaszország mellette volt; Ausztria-Magyarország területi épsége csorbitatlan volt; Nagybritannia ebben az időben még bizalmatlankodott Franciaország iránt. Németország részére ekkor a hadüzenet egyértelmű volt a legkönnyebb győzelemmel. Távolról sem gondolt rá azonban, sőt rokonszenvet mutatott Oroszország iránt és inkább segítségére sietett. Egyéb alkalmak sem hiányoztak előtte és utána, de Németország sohasem használta ki.

Az orosz-japán háború azonban már magában rejtette Oroszország végzetét. Belső kényszerűségből Oroszországnak vagy ki kellett köszörülnie a csorbát, vagy meg kellett változtatnia állami épületének belső alapjait: miután ezt az utóbbit nem akarták sem a katonai kaszt, sem az udvar emberei, az újjászervezett hadsereg igazi veszedelem lett. Oroszország előre tört a Balkánon s főuralmi politikája előbb vagy utóbb szükségképpen Magyarország ellenállására talált, amelynek létét a monarchia szláv népei örökösen fenyegették.

A három birodalom együtthaladása, amelyek mindegyikében rendkívül kis számú csoport irányította a politikát s amelyek mindegyike a külpolitikai ügyekben teljesen császárjának volt alávetve, komoly veszedelembe került, mivel kettő közülök törekvésbeli és érdekellentétben állt a harmadikkal, amelynek kiterjedése és népessége jóval felülmulta az előző kettőét s amely közvetlenül és a tőle függő népek felhasználásával szabad tenger szerzésére tört.

Bármint is lett légyen, amíg Anglia igazi békepolitikát űzött, sok biztosíték volt a nyugalomra. Németország tengeri politikája azonban, amelynek nem tudni, a makacssága, vagy az őrülsége volt-e nagyobb, mélyen sértette a brit lelket. Nem lehetett volna nagyobb képtelenséget feltételezni Németország részéről, mint azt, hogy szárazföldi hatalmán kívül olyan tengeri hatalmasság is akart lenni, amely felveheti a

mérkőzést Angliával. Amikor II. Vilmos császár a tenger uralmáról beszélt s idézte ennek kapcsán a Hanza-városok jelmondatát, azt a jelmondatot, amely egyébként elég ostoba s talán ostobaságának aránya miatt lett olyan híres — *navigare necesse est, vivere non necesse*, — mintha talán a halottak hajózhatnának, nemcsak az angolok érzékenységet sértette vérig, hanem érzelmüket is. Nagybritannia Európa egyetlen nagy országa, amely teljesen szigeten fekszik; csak tengeri úton láthatja el magát mindazzal, ami a létentartására szükséges. Gazdasági berendezettségénél fogva csak heti két napra van élelmiszere. Tengeri fölénye tehát nemcsak hatalmának, hanem pusztá létének is feltétele. Ha egy másik nép sokkal nagyobb fölényre tenne szert a tengeren, mint Nagybritannia, ez elvesztené minden biztonságát. Azon a napon, amikor Németország tengeri felsőbbbséget akart, vagy legalább is ilyen bejelentést tett, — ami a politikában csaknem ugyanaz — azon a napon, amikor világpolitikát hirdetett, Nagybritannia szeme előtt szükségszerűnek tűnt fel a háború. Nem akarta, hanem várta. Belgium semlegességének megsértése csak az alkalmat adta meg; az ok azonban mélyebben rejlett és súlyosabb volt.

Olaszország, amikor elkövette azt a hibát, hogy háborúba lépett Törökországgal Libia megszerzéséért és haszon-talan ügyért meddő győzelmet aratott, megnyitotta a balkáni háborúk sorát. Ebből kelt lábra a szerencsétlen pánhellénizmus s a forrongó és féktelen pánszerbizmus; ez az utóbbi felelős a sarajevói büntettért s azért a végzetes bonyodalom-ért, amely 1914-ben kirobbantotta a háború gyászos eseményeit és áldozatul dobta oda az emberek óriási tömegét s civilizációnk gazdagságának legdúsabb forrásait.

A nyilvánosságra került okiratok nyomán nem lehet semmi kétség, hogy a cári Oroszország Ausztria szétbomlasztására törekedett, táplálta a szerb agitációt és nem engedte helyreállani a Balkánon a rendet.

A francia nép épp úgy, mint az olasz és az angol, a békét akarta. A kormányok azonban nem mindig haladtak a népek igazi törekvése nyomán. Kétségtelenül nem lehet elmondani, hogy Poincaré mindig a mérséklet és a béke politikáját űzte. Nem ez volt a természete. Ő már 1911-ben azon a ponton állt, hogy háborút támaszt Franciaország és Olaszország között

és a legfájdalmasabb eseményeket zúdítja Európa életére. Tittoni képviselő, aki később az én miniszterelnökségemmel alakult kormány külügyminisztere lett, párisi nagykövet volt abban az időben, amikor a legsúlyosabb surlódások folytak Franciaország és Olaszország között; a bonyodalmaknak kicsiny és jelentéktelen tények voltak az okai, mint a Manouba és Carthage hajók esete. Tittoni megjegyezte egy napon Poincarénak, hogy károsnak és veszedelmesnek tartja, ha bizonyos kijelentéseket tesz; Poincaré azonban azt válaszolta, hogy ez javára válik a kormánynak s nyilatkozott is annak ellenére, hogy ez az olasz-francia jóviszony sérelmével járt.

Az egész kavargásnak, amely a háborúra vezetett, Oroszország párisi nagykövete, Izvolszky volt a fő tényezője. Nyugtalan és háborgó szellemű ember volt, aki nem ismert lelkiismeretfurdalást. Tittoni róla is fölöttébb szabatos képet tudna festeni, de munkájáról az olasz külügyminisztériumban is találhatók nem valami dicsteljes nyomok. Nagyrészen az ő műve volt, hogy George Louist, Franciaország szentpétervári nagykövetét, aki politikájával őszintén szolgálta a békét, visszahívták, — kitaláltak erre egy betegséget, amelyben sohasem szenvedett s közhirre tették lemondását, amelyet sohasem nyújtott be, — Izvolszkynek köszönhető a balkáni agitáció előmozdítása, Oroszország cselekvő politikája, sőt Poincaré magatartása is. Levelezése mutatja, mennyit tett Oroszország balkáni ténykedésének fokozására s mennyire hallgatott reá Poincaré. Izvolszky úgy beszélt a világháborúról, mint az ő saját háborújáról. Szentpétervárott egy gyenge külügyminiszter, Szazanov, akinek a legfőbb jogcíme tisztségére az volt, hogy rokonságban és összeköttetésben állt az udvarral, szintén a párisi nagykövet vétkes mesterkedéséhez idomult. Legelőször Oroszországban és Ausztria-Magyarországon mozgósítottak: és nem kétséges, hogy egyrészt Franciaország és Nagybritannia, másrészt Németország erőyes közbelépése más mederbe terelhetne volna az eseményeket. II. Vilmos nem akarta a háborút, de megakadályozni sem akarta. Ezúttal is úgy történt, mint az emberiség sok nagy eseményénél, előre nem látott bonyodalmak és a nagy időkre nem termett emberek kirobbantották a katasztrófát.

Különböző mértékben szerepük van ebben Izvolszky-nak, Szazanovnak, az összes osztrák államférfiaknak, II. Vilmosnak s az ő több mint szerény munkatársainak, Bethmann-Hollwegnek és von Jagownak s bizonyára nem mozdította elő a békét Poincaré merev magatartása és egy olyan könnyű erkölcsű emberbe, mint Izvolszkyba vetett bizalma sem. Azok után, amik nyilvánosságra kerültek, legalább is rosszhiszeműség, *ha egyetlen és kizárólagos* felelősségről esik szó. A népek szerencsétlenségére az általánosan elterjedt meggyőződés szerint sem az egyik, sem a másik részről nem történt semmi a borzalmas szerencsétlenség elkerülésére.

Ami Izvolszky művét illeti, amely a legperfidebb s bizonyára nem a legbecsületesebb volt, biztosra veszem, hogy egy értelmes történész a nyilvánosságra hozott okiratok alapján rövidesen megírja azt a könyvet, amelyből kiderül, micsoda kárt okozhat egy romlott és perfid intelligenciájú politikus, ha nem talál hatékony ellenállásra azok részéről, akiknek a legnagyobb felelősséget kell viselniök.

Az igazság az, hogy 1914-ben azon a ponton, ahová az események fejlődtek, talán el lehetett volna még kerülni a háborút, de nem hosszú időre. A cári Oroszországnak adott viszonyainál fogva nem volt más választása, mint vagy a háború, vagy alkotmányának megreformálása. Ausztria-Magyarország túlságosan fenyegetettnek érezte magát. Németországot fölöttébb elöntötték a dölyfösség és uralmi vágy hullámai, élén pedig egy nagyon is közepes ember állt. Nagybritannia nem látta tisztán, hogy mire törekszik Németország a világpolitikában. Franciaországnak Poincaré volt a vezetője, aki kétségtelenül nem lehetett semmiféle békemunka szerzője. A sarajevoi merénylet, amely a cári Oroszország által szitott és táplált agitáció következménye, csak a szikra volt. Belekapott és felrobbantotta mindenütt a felhalmozott puskaport és a tűzvész előre nem látott gyorsasággal terjedt tova.

A háború együttesen elkövetett bűntény s ha a versaillesi békeszerződés minden felelősséget Németország számlájára írt is, az igazságot nem lehet már tovább meghamisítani. Ha óriási felelősség terheli is II. Vilmost és balkezes munkatársait, nem kevesebb felelősség háramlik a szemben álló tábor sok tényezőjére.

Üdvös, ha ez az eszme mindenüvé behatol, mert csökkenteni fogja a gyűlöletet a népek között s a bűn általános voltának felismerése kevésbé élessé teszi az érzelmi különbséget azok között, akik végigszenvedték a háborút; a jövőben nagyobb bizalmatlansággal viseltetnek majd a titkos diplomácia iránt és azon szégyenteljes gyakorlat iránt, amellyel ilyen mértékben és ilyen hosszasan visszaéltek.

Az a helyzet, amelyet a békeszerződések magukkal hoztak, a legkiélezettebb, amilyenre csak emlékszük a történelem.

Franciaország és Belgium — Belgium saját kárára lemondott a semlegességről, amelynek megmenekülését köszönheti — kitart amellett, hogy a felelősség a háborúért teljesen Németországot és szövetségeseit illeti. Németországnak nemcsak meg kell fizetnie a jóvátételt, hanem el kell fogadnia a békeszerződés minden feltételét, meg nem határozott időn keresztül alá kell vetnie magát minden ellenőrzésnek és le kell mondania minden világpolitikai ténykedésről. Olyan politikusokat is találunk Franciaországban, akik azt állítják, hogy abban az esetben, ha Németország nem teljesíti a békeszerződésből folyó valamennyi kötelezettségét, a katonai megszállások időhatárát ki lehet tolni és Franciaország újabb német területeket is megszállhat zálogul, sőt gazdasági termésetű mulasztások miatt elszigetelten is hadműveleteket indíthat, még ha néhai szövetségesei és a vele társult hatalmak nem egyeznek is bele. Olyan politikusok is akadnak, akik azon erősködnek, hogy még abban az esetben is, — *ami lehetetlennek látszik* — ha Németország minden kötelezettségét teljesíti, még mindig nyílik mód a katonai megszállások időtartamának meghosszabbítására.

A másik részen a németek meg vannak győződve, hogy a háborús felelősséget elismerő nyilatkozatuknak semmi fontossága sincs, még pedig azért nincs, mert erőszakkal csikarták ki belőlük s ellentétben áll a történeti valósággal. Azt állítják, hogy a fegyverszünetet nem kikötések nélkül írták alá s nem kegyelemre történt a megadás. Azokra a feltételekre támaszkodtak, amelyeket az antant ünnepélyesen hirdetett ki s amelyeket Wilson kiáltványai tartalmaznak. Miután ezeket a feltételeket nem tartották be, a német nép nem fogadhatta el jóhiszeműen a békeszerződést. Németországot azért kötelezték leszerelésre, hogy ennek révén lehetővé váljék a

győző államok leszerelése: miután ezek s különösen egyesek közülük növelték fegyverkezésüket, az egyezséget megsértették Németország kárára, amely most fegyvertelenül áll szemben felfegyverzett ellenségekkel, akik lehetetlen teljesítményeket követelnek tőle. Felső-Szilézia felosztása, a Ruhr-vidék megszállása, a Rajna balpartjának elfoglalása, a Saar-vidék közigazgatásának mai rendszere, mindmegannyi folytonos megsértése a versaillesi békeszerződésnek a győzők részéről, akik így nem kívánhatják a legyőzöttektől, hogy jóhiszeműen tiszteletben tartsák azt.

A viszály tehát már olyan mélyen beleette magát a lelkekbe, hogy lehetetlen mást látni, mint a lappangó gyűlöletök tömkelegét. Minden ábránd, amellyel erre vonatkozóan tévhitbe akarják ringatni magukat, mélységes kiábrándulást érlel. Már pedig a maradandó gyűlölet állapota Németország és Franciaország között a legnagyobb szerencsétlenséget jelenti az emberiségre. Ez a két nemzet, amelynek nem sikerül megértést találnia egymással, egyaránt szükséges és egyképpen hasznos: mindkettő más és más tekintetben az európai civilizáció alapja. El tudunk-e vajjon képzelni egy Európát Franciaország és Németország nélkül? Az, ami ebben a civilizációban a legértékesebb, sok részben ettől a két néptől eredt és a legnagyobb emberi vívmányok tekintélyes része nekik köszönhető.

Tarthat-e sokáig a jelenlegi helyzet?

Franciaország a gazdagság és a nyersanyag nagy forrásaival rendelkezik; megvan benne a bátorság, övé az ízlés és az elegancia. A németek kitartóak a munkában, megvan bennük a szervező erő és a kutatás mélysége, alapossága. Szívós és erős faj, olyan faj, amelyik nem felejt. Most hiányzik náluk a régi rendezettség, de Európa legnagyobb néprajzi csoportját alkotják. A legigazságtalanabb megcsönkítések ellenére is Németországban több mint 60 millió ember él s határain kívül is a kemény, dolgozó és kitartó németek milliói állnak. Franciaországnak 39 és fél millió lakosa van, de ebből több mint másfélmillió az idegen. Németország lakossága minden évben 600—700 ezer fővel szaporodik: Franciaország mozdulatlan és fogy. Franciaország gyarmatait szervezi és a legnagyobb gyarmati hadsereget képezi ki; de mi lesz harminc év alatt? Vagy van arra egyáltalán kilátás,

hogya a jelenlegi állapot harminc évig tartson s a francia csapatok még harminc éven keresztül megszállva tartsanak egy lefegyverzett Németországot és meggátolják azt minden mozgásban?

Kevesen szeretik Franciaországot nálamnál jobban, sőt hiszem, hogy sokkal jobban szeretem, mint az a néhány nacionalista, aki tévedésekre ösztökéli. Ha az én ítéletem olykor érdes, csak azért az, mert nyugodt szemmel nézek a jövőbe. A németek nemzeti tulajdonságai közt ott van az állhatatosság; nem felejtene. Micsoda borzalmas szerencsétlenségeket hoz a jövő, ha a mai bonyodalom tovább tart?

Franciaország biztosítékokat keres s amíg ezeket meg nem kapja, fegyverkezik és német területeket száll meg. Először az Amerikai Egyesült Államoktól és Nagybritanniától várta, hogy biztosítékokat nyújtanak: az amerikai szenátus azonban visszavetette a versaillesi békeszerződést s ezzel együtt a katonai biztosítékokról tervezett egyezményt is. Garantálhatta volna az a komoly nép, amilyen az amerikai, a versaillesi békeszerződés valamennyi lehetetlenségét és valamennyi csalárdságát? Minthogy Nagybritannia a biztosítékok megadását Amerika magatartásától tette függővé, az angol garancia is elesett. Lloyd George a cannesi konferencián megajánlotta a biztosítékokat, de azután visszavonták.

Herriot, aki nagyon értelmes politikus s aki jóval mélyebb belátással szolgálta Franciaországot, mint elődei és ellenfelei, a Népszövetség elé terjesztett egy biztonsági egyezményt, amely katonai jellegű intézkedéseket is fogadtatana mindazokkal szemben, akik megsértene a békét, vagyis valójában a versaillesi békeszerződést. Ügyes indítvány volt, de hajótörést szenvedett a valóságon. Egy ilyen egyezményből Amerikának szükségszerűen ki kellett maradnia, Oroszország és Németország meg nem fogadhatta el jóhiszeműen. Akkor pedig a három állam nélkül micsoda értéke lehet a garanciának? Később láttuk, hogy az angol dominiumok sem akarnak róla tudni. Ki tudná ugyan marandandóan biztosítani Felső-Szilézia felosztását és a danzigi korridort?

Nagybritanniának éppen ezért vissza kellett vonnia beleegyezését: s így a kölcsönös biztonsági egyezmény ma

már nem is kétértelműség, hanem mindössze egy emlék, még ha konvencionális és őszinteség nélküli rokonszenvvvel beszélnek róla továbbra is, mint minden haszontalan, de feltűnést keltő dologról.

Igy tehát tovább folynak a fegyverkezések és váltakoznak a diplomáciai mesterkedések; a helyzet azonban nem változik. Franciaország nem találhat másban biztosítékot, csak egy őszinte és barátságos egyetértésben Németországgal; Németország nem léphet a megegyezés útjára, amíg ki nem vonják területéről a megszálló csapatokat, véget nem vetnek a katonai ellenőrzéseknek, a jóvátételi politikának és nem orvosolják a békeszerződések legnagyobb igazságtalanságait. Németországnak meg kell kapnia mindazt, aminek igénylésére Wilson nyilatkozatai jogot adtak neki. Franciaország és Németország jövőjét egyedül csak az biztosíthatja, ha becsületes együttműködés épül ki köztük, amit előbb gazdasági megértésnek, azután politikai megértésnek, vagyis egy igazi egyezménynek kell bevezetnie. Másképpen sohasem lesz béke s a diplomácia minden fondorkodása csak növeli a bajt.

A kifejtett nagy célnak megközelítésére nincs más mód, mint az igazság művének építése s a népek meggyőzése abban a tekintetben, hogy a hibák és a felelősségek nem csak az egyik oldalon vannak; hogy jogsértések mind a két részről történtek; hogy nincsenek felsőbbrendű és alacsonyabbrendű népek; hogy nincsenek háborús fajok, csak népek, amelyeket háborúba sodortak; hogy a jövő minden nép számára sötét. Az dolgozik a békéért, aki ebben az értelemben dolgozik s aki azon munkálkodik, hogy Franciaország és Németország a mult gyűlöletét és a jelen keserveit elfelejtve eljusson egymás becsületes megértésére és az együttműködésre.

V.

A szerződések megsértése a háboru előtt alatt és után.

A háború nagy csomó szót, eszmét és fogalmat vésett az emlékezetbe és az öntudatba, amelyeknek nincs semmiféle támasztékuk a valóságban. Senki sem ért jobban a franciáknál a propaganda művészetéhez; senki sem őrzi meg és táplálja jobban magában a gyűlöletet, mint a németek.

A háború alatt és után két fogalom terjedt el széles körben. Az antant küzdött a civilizációért, a középponti hatalmak a barbárságért: a Rajna volt a civilizáció sorompója; Németország volt az erőszakosság kifogyhatatlan tárhelye. A németek ugyanis nemcsak Belgium semlegességét sértették meg, hanem egész ténykedésük nem volt más, mint a nemzetközi jog megsértése.

Még ma is hangoztatják ezeket az ostobaságokat. Amikor a tudatlan embereknek sikerül elsajátítaniuk bizonyos eszméket, nehezen mondanak le róluk; s annál könnyebben magukévá teszik a gondolatokat, minél egyszerűbbek és köznapibbak azok.

Már pedig sohasem érünk el az igazi leszereléshez és az igazi békéhez, ha annak őszinte elismerésével együtt, hogy a háborús felelősség nem csupán Németországot terheli, el nem fogadjuk azt is, hogy az erőszakosságok és a népjog megsértései nemcsak az egyik részről történtek; hogy nem lehet megkülönböztetni jó és rossz népeket s hogy a faji elmélet, amint azt politikai érdekek szolgálatára általában előadják, egyike azoknak a dolgoknak, amelyek fölöttébb szégyenére válnak a hivatalos tudománynak.

Voltaire egyik legbájosabb regényében, a Candideban Kunigundáról ír, akit különös végzeténél fogva mindig meggyaláztak és megsértettek a zsoldosok, kalózok és haramiák. Amikor azonban a szelídlelkű Candide feleségül merészelte őt kérni báró és jezsuita testvérétől, a büszke egyházi férfiú annyira sértve érezte magát, miután Candidenak nem volt nemesi levele, hogy reá ugrott és leszúrta.

A nemzetközi jogon nagyobb erőszak esett és sűrűbben, mint Kunigundán: a háború alatt és után nem tettek mást, mint megszegtek a szerződéseket, megsértették az egyezményeket és megtagadták a kötelezettségeket; de továbbra is emlegetik, hogy mindössze Németország ragadtatta magát erőszakra Belgiummal szemben, miután az 1839-iki szerződést *chiffon de papier*-nak, papírrongynak tekintette.

Senki sem vonhatja ki Németországot az alól a borzalmas felelősség alól, amelyet ezzel az erőszakos lépésével vett magára; ezt a felelősséget csak súlyosbították a német kancellár nyilatkozatai, akinek nem tudni, vajjon a cinizmusa volt-e nagyobb, vagy az ostobasága. Még gyűlöletesebbé teszi, hogy sok német tudós védelmére kelt, akiknek kijelentései egyedül csak azt bizonyítják, hogy a tudomány, amikor nem egyesül az igazi erkölcsi érzéssel, nem mindig növeli a jóérzést és olykor méltóságából is veszít.

Belgium semlegességének megsértése tehát nem csak sajnálatos tény, hanem a német kormány szégyene. A németek, amikor betörték Belgiumba, méltánytalanul jártak el és áthágták a népjogot. Ennek elismerése azonban kötelességünké teszi, hogy ugyanilyen tárgyilagossággal mondjunk ítéletet az antant oldalán történt cselekményekről is.

Szerződésszegéseket az európai háború előtt is minden állam követett el, ha különböző mértékben is. Nem beszélve az 1815-iki bécsi szerződés számtalan megsértéséről, sok sérelem érte a szerződéseket nemcsak Oroszország és Ausztria-Magyarország, hanem magának Angliának a részéről is. Az 1856 március 30-án kötött párisi szerződés elrendelte a Fekete-tenger semlegesítését: 1870-ben Oroszország eltörölte az összes korlátozásokat. Ausztria-Magyarország, amikor annektálta Boszniát és Hercegovinát, megsértette a berlini szerződés 25-ik cikkelyét; Románia megszegte azzal, hogy nem tartotta meg a zsidókra vonatkozó rendelkezéseket;

Törökország megsértette, amikor nem hajtotta végre a Kréta szigetére és az örményekre vonatkozó 23-ik és 61-ik cikkelyeket. Anglia az 1852 január 17-én Vaud Riverben kötött szerződésben kötelezte magát Transwaal függetlenségének biztosítására, helyett azonban a győzelmes háború után annektálta. Japán, amikor háborúban állt Oroszországgal, igazán nem gondolt Korea semlegességének tiszteletbentartására. Anglia egész egyiptomi ténykedését nem éppen a szerződések leglelkismeretesebb betartása sugallta.

Mindjárt azután, hogy Németország megsértette Belgium semlegességét, az antant, kihasználva tengeri felsőbb-ségét, nem kevésbé súlyos sérelmeket követett el a szerződések ellen; kihirdette a blokádöt és megszállta Görögországot.

Az 1909 február 26-iki londoni nyilatkozatok első cikkelye, amely bizonyos értelemben kodifikálta a fennálló nemzetközi tengeri jogot, lerögzítette, hogy a blokádnak azokra az ellenséges kikötőkre és partokra kell szorítkoznia, amelyeket az ellenség megszállva tart, majd a tizennyolcadik cikkely kimondotta, hogy nem szabad elzárni az utat a semleges kikötőkbe és a semleges partokhoz. A középponti hatalmaknak tehát jogukban állt élelmiszereket és szükségleti cikkeket szállítaniok a semleges országokból. Az antant, amikor kihirdette a blokádöt Németország valamennyi kikötőjére, megsértette az általa elfogadott megállapodásokat, éppen úgy, mint ahogy a németek megsértették Belgiumot; a gyakorlatban meg lett az az eredménye, hogy sikerült kiéheztetni Németországot. Gyűlöletes tény, hogy nemcsak a harcosokat, hanem a nőket és gyermekeket is kiéhezgették; az antant azonban éppen úgy, mint Bethmann-Hollweg, azt tartotta, hogy a szükség nem ismer törvényeket. A helyzet annyira kiélesedett, hogy a németek végül is a buvárhajóharccal válaszoltak, amely többnyire a legszégyenteljesebb módon folyt. Annyi igaz, hogy egy bűn sok más bűnt, egy bűntény sok más bűntényt von maga után. A blokád révén elkövetett jogsértés olyan nagy volt, hogy Amerika nevében Lansing éles jegyzékkel akart tiltakozni. Amikor azonban Amerika is belépett a háborúba, maga segített fentartani és megszigorítani a blokádöt.

A semlegesség megsértésénél is súlyosabb beszámítás

alá esik azonban az az erőszak, amelyet Görögországon gyakoroltak. Görögország nem akart résztvenni a háborúban; a legerőszakosabb módon kényszerítették rá. Amikor az antant elérkezettnek hitte az időt, elfoglalta a görög szigeteiket anélkül, hogy sokat törődött volna a görög kormány tiltakozásával. Amikor szükségesnek látta, hogy a szerb hadsereg támasztópontra tegyen szert, ahol összeszedheti magát, egyszerűen elfoglalta Korfut. Amikor hasznosnak vélte, hogy Szalonikiból kiindulón indítson hadműveleteket Bulgária és Ausztria-Magyarország ellen, kihajózta csapatait Szalonikiben s megtette hadműveleti bázisnak. Mivel lehetett igazolni mindezt? Semmivel, ha csak azzal nem, hogy az erő jogforrás és a szükség mindenre felmentést ad. Amikor az antant eljárásának jogossága mellett érvet akart találni, arra hivatkozott, hogy Görögország szövetséges Szerbiának s így kötelessége volt Szerbia segítése. Annyira neveltséges ez az ürügy, hogy maga Venizelosz is kénytelen volt kijelenteni, miképp Görögország és Szerbia szövetségi szerződésének tisztán balkáni céljai voltak s nem kötelezte Görögországot egy európai háborúban való részvételre. Konstantin görög király nem akarta, hogy országa kielégítő biztosítékok nélkül hadba szálljon: az antant kijelentette, hogy a király megsértette az alkotmányosság törvényeit s így a szövetséges hatalmaknak, amelyek Görögország függetlenségét biztosították, kötelességük a közbelépés. Így azután megsértették az összes hágai egyezményeket, mindenekfelett az ötödik egyezményt: az antant azonban semmiféle lelkiismereti aggályt sem érzett és visszataszító cinizmusról tett tanuságot.

Bármilyen borzalmasan hangzik is, kétségtelen, hogy a háborúban minden jogsérelem mentegethető, ha nem is igazolható. Meg kell engednünk, hogy amikor küszöbön áll a veszedelem, nagyon nehéz az eszközök megválogatása. Ha az egyik részen Németország megsértette Belgium semlegességét, a másik részen az antant legalább is egyenlő mérvű jogsértéssel válaszolt, amikor kihirdette a blokádot s megsértette Görögország területét és függetlenségét. Erőszak ellenében erőszak, barbárság ellenében barbárság.

A győzelem után azonban az antant már nem hivatkozhatott a szükségre s még sem tartotta soha tiszteletben nemcsak azokat az elveket, amelyeket kiáltványaiban hirdetett,

nemcsak a nemzetközi egyezményeket, hanem magát a versaillesi békeszerződést sem. Amikor Németország és szövetségesei leszereltek, nem volt kezükben többé semmi biztosíték. Mellőzzük most mindazokat a sérelmeket, amelyek a nemzetiségi elven és a népek önrendelkezési jogán estek; ezekről a háború befejeztével senki sem beszélt többé. Ki mondhatja azonban, hogy csak a békeszerződéseket is tiszteltben tartották?

A versaillesi békeszerződés megállapította, hogy a győzők milyen területeket szállhatnak meg öt, tíz és tizenöt évi időtartamra; arról is rendelkezett, hogy milyen feltételek mellett lehet a megszállások idejét megrövidíteni. Franciaország egyre újabb megszállásokat követelt a szerződés 428. és 432-ik cikkelyeivel ellentétben és azok sérelmére.

Sőt az is megesett, hogy amikor megszállták a szerződést, azt mondták, hogy az általános nemzetközi jog ad arra felhatalmazást. Senki sem tudja megmagyarázni, hogy micsoda jog lehet az, amelyik kívül esik a szerződéseken és azokkal ellentétben áll; a megalázó látványokhoz tartozik az is, hogy felbukkantak a nemzetközi jognak olyan tanárai, akik hajlandók voltak mindenféle tétel igazolására; ennyire alacsonyylelkű emberek, akik azt merték mondani, hogy a szerződések megsértése a nemzetközi jog alkatrésze, eddig még sohasem akadtak.

Amikor elfoglalták a Rajna balpartján fekvő városokat, Ruhrortot, Duisburgot és Düsseldorfot, az antant megsértette a versaillesi békeszerződést.

A sérelem annyira nyilvánvaló volt, hogy Briand, akkor Franciaország miniszterelnöke, Saint Nazare-ban 1921 október 9-én mondott beszédében kijelentette, hogy a francia kormány, bár tudatában van erejének, nem kíván vele visszaélni, el van tökéltve azonban, hogy él vele, ha kényszerítik rá s ezért olyan megtorlásokat határozott el, amelyek nincsenek benne a békeszerződésben — *qui ne sont pas dans le traité*, — hanem a népjogból — *droit des gens* —, az általános jogból — *droit commun* — folynak. A képviselőházban megismételte 1922 június 1-én, hogy amikor a három város elfoglalásáról tárgyaltak s vita keletkezett, vajjon a szövetségeseknek joguk van-e a megszállásra, elismerték, hogy ez a joguk nem a szerződésből származik s

nincs a szükség esetén kilátásba helyezett katonai megtorlások között — *ne dérivait pas du traité, il n'était pas dans les sanctions militaires prévues*. Az általános nemzetközi jog megfontolása után azonban — *en vertu du droit commun international* — az a nézet alakult ki, hogy a megszállás végrehajtható. Nem szabad ugyanis elfelejteni, fűzte hozzá Briand, hogy abban a levélben, amelyet a szövetségesek a békeszerződés megkötésére kiküldött német bizottság elnökéhez intéztek, jelezték, hogy a szövetségesek mindenkor érvényesíthetik az általános nemzetközi jogot.

Ezt az elméletet, hogy a szerződéseken kívül, sőt azokkal ellentétben is létezhetik jog, éppen Poincaré formulázta meg a képviselőház 1922 november 17-iki ülésén, a Ruhr-vidék megszállásának küszöbén. A megszállást ekkor már elhatározták s előkészítése folyamatban volt. Poincaré, akkor miniszterelnök, ezeket mondta: ha csak a parancsoló szükség nem kényszerít bennünket arra, hogy cselekvési módokat kölcsönözzünk az általános nemzetközi jogból, amennyire csak lehetséges, nem kívánok élni más fegyverekkel, mint amelyeket a szerződés ad kezünkbe — *à moins d'une nécessité impérieuse nous forçant à emprunter des moyens d'action au droit général des gens, je ne désire d'user autant que possible que des armes que nous fournit le traité*. Tehát nemcsak a szerződést értelmezi a győző tetszése szerint, hanem egyoldalú elhatározásától függ, hogy bármit megtegyen, amit jónak hisz.

Ez volt a *Telles autres mesures que...* elvnek az alapja, amelyet a versaillesi békeszerződésnek a jóvátételre vonatkozó rendelkezésében, még pedig a VIII. rész I. fejezet II. melléklet 18. paragrafusában adott jogból származtattak le. Ez a paragrafus a legabszurdabb furcsaság, amelynek alapján igazolták azután a Ruhr-vidék megszállását, tehát egy olyan tény, amely sokkal súlyosabb a belga semlegességnek a németek részéről történt megsértésénél. A békeszerződés 428. és 432-ik cikkelyeinek biztosítására megállapított gazdasági megtorlások között egy mellékletben azt is kimondták, hogy a szövetséges és társult hatalmak Németország mulasztása esetén anélkül, hogy Németország ellenséges ténynek tekinthetné, gazdasági és pénzügyi represszáliákhoz, általában pedig olyan egyéb eszközökhöz folyamodhatnak,

— *telles autres mesures que* — amelyeket az illető kormányok a körülményekhez mértén szükségesnek ítélnék. Miután itt gazdasági megtorlásokról van szó, a cikkely értelmezése felől nem lehet kétség; ezzel szemben mégis tételként állították fel, hogy az antant országainak *bármelyike* Németország mulasztása esetén megragadhat minden eszközt, amelyet alkalmasnak vél, akár katonai erővel is megszállhat német területeket, ami a valóságban Németország felségjogának megszüntetését jelenti. Végül már azt is állították kormányférfiak, hogy ez a jog még akkor is megilleti az antant bármelyik államát, ha ez a többi államokkal ebben a tekintetben nem tud megegyezni. Így azután minthogy az antant államai fel vannak fegyverezve s Németország egyedül fegyvertelen, az pedig lehetetlenségnek látszott, hogy a győzők biztosítsák jelenlegi területét, Németország ki lett szolgáltatva minden önkényeskedésnek és minden erőszaknak.

Nagybritannia jelenlegi külügyminisztere, Austen Chamberlain, az angol képviselőház 1922 május 24-iki ülésén bírálatot mondott erről a lehetetlen értelmezésről és rámutatott a *Telles autres mesures que* kifejezés igazi jelentésére.

Láttuk már, hogy milyen ürüggyel foglalták el a Ruhrvidéket. A jóvátételi bizottság 1923 január 9-én három szavazattal egy ellenében (Franciaország, Olaszország, Belgium igennel, Anglia nemmel szavazott) — az Amerikai Egyesült Államok nem voltak képviselve — határozatban mondotta ki, hogy Németország szándékosan nem tett eleget kötelezettségének, mert 55 ezer köbméter fanemű helyett csak 35 ezer köbmétert, 200 ezer távirópózna helyett csak 65 ezret és 13,804.100 tonna szén helyett csak 11,710.000 tonnát szállított le. A különbség igazán nem jelentékeny, ha számításba vesszük azt az áldozatot, amelyet Németországnak meg kellett hoznia; hogy pénzének óriási értékvesztése ellenére kényszerítették angol szén vásárlására, vagy ugyanannak a szénnek megvételére, amelyet jóvátétel címén átadott s amelynek költségét a felesleges szállítgatás fokozta. A jóvátételi bizottság nem igazolt, sőt nem is tanácsolt semmiféle megszállást: véleményezése szerint jóvátétel címén fizetési eszközökben kellett volna megkívánni azt az értékkülönbséget, amely a Németország által valóban leszállított mennyiség és a tőle követelt mennyiség között mutatkozott. Ehelyett már megelőzően a

katonai expedíció mellett döntöttek, amely január 11-én el is indult. Azt mondták, hogy a katonaság csak az oda irányított mérnökök és szakemberek gyámolítására vonult be a Ruhr-vidékre. Még Olaszország is — nagy ügyetlenségről téve tanuságot — küldött oda mérnököket soha nem létező szénbányáiból.

Mindenki ismeri a további fejleményeket. Mindenki tudja, hogy milyen nagy stílusban hajtották végre a katonai expedíciót, milyen erőszakosságok, öldöklések, fosztogatások történtek s mindenkinek van, hacsak nagyjában is, tudomása arról, hogy milyen pörököt folytattak le német állampolgárok ellen, akiknek minden bűnük az volt, hogy tiszteletben tartották saját országuk törvényeit és hittek a nemzetközi egyezmények védelmében. Miss Cawel belgiumi vértanúságát százszorosán felülmulta a német polgárok mártíruma, halottaik száma és az általuk elszenvedett atrocitások.

Minden nemzetközi egyezményrel ellentétben francia katonai törvényszékek elé hurcolták azokat a német polgárokat, akik megtagadták az engedelmességet. A franciák azt akarták elhíttetni, hogy a IV-ik hágai egyezmény alapján ítélik el őket. Nos, ez az egyezmény, amely megállapítja a szárazföldi háború törvényeit és szokásjogát, kimondja, hogy a katonai megszálló hatóság a polgári hatóságok helyébe lép, de csak *en temps de guerre*, háború idején. Németország nem volt háborúban s Belgium és Franciaország a versaillesi békeszerződés megkötése óta békében állt a németekkel. Eszerint nemcsak a békeszerződést sértették meg a megszállással, hanem a hágai egyezményt is.

Poincaré azonban tartós megszállásra gondolt s a Ruhr-vidék kiürítését olyan fizetségekhez kötötte, amelyeknek megadása valószínűtlen; az ő célja az volt, hogy megtelepedjék a Ruhr-vidéken.

Egy angol képviselő, John Simon, 1923 február 27-én a képviselőházban kérdést intézett Bonard Law miniszterelnökhöz s felvilágosítást kért arra vonatkozóan, vajjon azok az összegek, amelyeket a kiürítés fejében követelnek, képtelenséget rónak-e Németországra. Bonard Law megelégedett ezzel a felelettel: Igen uram.

A megszállást a békeszerződésnek, a jóvátételi bizottság véleményének és a hágai egyezménynek ellenére foganatosí-

tották. Nagyobb sérelmet a nemzetközi jogon még sohasem ejtettek.

De a vállalkozás ostoba is volt, mert sokat ártott Franciaország tekintélyének és a Belgium iránt érzett rokonszenvnek főképpen Angliában és Amerikában. Az egész világ Belgium segítségére sietett, amikor a németek betörték semleges területére, de miért érdemelnek sajnálatot a belgák, ha nem is háború, hanem béke idején ugyanazokkal a bűnökkel mocskolják be magukat? Az örület hosszú ideje után az igazság mégis felülkerekedett: miután a vállalkozás sokat ártott Németországnak, kiszikkasztotta gazdasági forrásait és még nehezebbé tett számára minden fizetést, Poincarénak magának is el kellett fogadnia a Dawes-tervezetet, amely egész programjának megtagadását jelenti, és növelnie kellett a fennálló adókat, jöllehet megígérte volt nemesak a létező adók, hanem a háború előtti adók csökkentését is.

Nem kisebb jogsértés az antant részéről Felső-Szilézia önkényes felosztása, azaz egy olyan ezer év óta német terület kettészakítása, amelynek lengyel lakossága túlnyomó részben csak a legújabb időkben vándorolt oda. A francia fémipar, tehát a legnagyobb tőkések programjában, akik fölöttébb tekintélyes képviselőik útján a békeszerződést sugalmazták, benne van, hogy hatalmukba veszik az európai szárazföldön az egész szén- és vastermelést. Hatalmas és rettenetes álom, amely nagy részben oka a tévedéseknek és az erőszakosságoknak. Franciaország a békeszerződés révén megszerezte Németország vasércmennyiségének négyötödét; a francia fémipar a szenet is akarta. A vállalkozásnak három állomáson kellett áthaladnia: a Saar-vidéken, Felső-Szilézián és a Ruhr-vidéken. A Saar-vidéket úgy szerezték meg, hogy Franciaország örökre szólóan megkapta a szénbányák kiaknázási jogát azoknak az időleges károknak a fejében, amelyeket a németek okoztak a Calaisi-tengerszoros mentén fekvő bányákban; Felső-Sziléziát hasonlóan akarták megszerezni és Lengyelországhoz való csatolását kérték, miután azonban ezt a javaslatot Lloyd George és Wilson nem fogadta el, a döntést népszavazásra bízták; a Ruhr-vidéket a megszállás útján vélték biztosíthatni, de ez később rossz politikai vállalkozásnak és rossz gazdasági ügyletnek bizonyult.

Mindenki tudja, miként folyt le a felső-sziléziai népsza-

vazás s mennyi erőszakosságot követtek el, hogy megakadályozzák a németeket a szavazásban. Az 1921 március 20-iki népszavazás mégis olyan eredménnyel járt, amely nem a lakosság lelkéből fakadt, de figyelembe véve az elkövetett bűntényeket és erőszakosságokat, csak annál nagyobb az értéke. A jegyzékbe foglalt 1,220.998 szavazó közül 1,190.046 járult az urnákhoz s ezek közül 707.505 nyilatkozott a Németországgal való egyesülés és 470.359 a Lengyelországhoz való csatlakozás mellett, vagyis a szavazatok 60.6 százaléka esett a németek és 40.4 százaléka a lengyelek javára. Nem maradt fenn és nem lett volna szabad fennmaradnia semmi kétségnek; a békeszerződés egyik mellékletéből, amelyet senki sem olvasott s amelyet senki sem tudott komolyan idézni, mégis azt a megállapítást vonták le, hogy a szavazás községenként történt; azokat a községeket tehát, amelyekben a lengyeleknek volt többségük, a gyakorlatban tehát azokat a területeket, ahová a lengyelek bányamunkára bevándoroltak, Lengyelországhoz csatolták. Nagybritannia élesen tiltakozott a békeszerződésnek ilyen megsértése ellen és az utolsó óráig ellenállt; miután azonban Olaszország, nem tudni miért, magáévá tette Poincaré tételét, Felső-Sziléziát a békeszerződés megsértésével a történeti jogok, a népszavazás, a logika és minden gazdasági észszerűség ellenére felosztották.

A szerződéseket és a népjogot tehát úgy egy kissé valamennyi állam megsértette, gyakran minden kényszerítő körülmény nélkül, a háború előtt, a háború alatt, sőt a háború után is. A bűn kétoldalú, sőt az antant felelőssége még sokkalta súlyosabb, mivel nem régi szerződéseket sértett meg s ezek a sérelmek nem a háború alatt, tehát nem a veszedelem fejvesztettségében történtek, hanem hidegvérrel szegte meg az újonnan létesített s az ő általa kikényszerített szerződéseket.

Talán általános bűn ez, amely általános jóvátételt sürget s így egyike azoknak az elemeknek, amelyek leginkább elősegíthetik a békét. Ha csak az egyik fél követett volna el hibákat, ha egyedül csak az egyik részt terhelnék az erőszakosságok, ha a mulasztásokat kizáróan egy nép terhére lehetne írni, akkor ennek a népnek elítélése fájdalmas, de szükséges jóvátétel lenne s akkor vele szemben a legszigorúbb rendszabályok és iránta a gyűlölet fennmaradása igazo-

lást kapnának. Miután azonban senki sincs a földön bűn nélkül, miután az erőszakosságnak ugyanaz a szelleme uralkodott mindenki és uralkodik most is, ez a közös veszedelem mindenki részére a megújulás alapja és a feltámadás kiindulópontja lehet.

Ami azt a megkülönböztetést illeti, hogy vannak háborús és vannak békés népek, hogy vannak népek, amelyek megvédik a jogot és népek, amelyek a hódítás szellemét testesítik meg, hogy vannak barbárlelkű nemzetek és olyan nemzetek, amelyek a civilizáció bástyái, ami továbbá az állítólagos faji elméletet illeti, látni fogjuk, hogy mindez a legdörébb és a legelítélendőbb megtévesztések közzé tartozik s szégyenére válik azoknak a tudósoknak, akik előbb Németország szolgálatában, majd Németország legyőzőinek szolgálatában akarták feltálatni s a tudományos komolyság felkészültségével próbálták bizonyítani a legmegalázóbb badarságokat.

VI.

Téves hiedelmek a békéről: az erős kéz politikája és az ügyes kéz politikája.

Sokan, akik akarták a háborút, jóhiszeműen meg voltak győződve, hogy előmozdítják országuk nagyságát. Európa egyetlen országa sem nagyobb azonban, mint azelőtt és valamennyi, ha különböző mértékben is, ki van merülve. A népeség értéke sülyedt, a belső rend mindenütt ziláltabb, fehér terror és vörös terror követi egymást, gyakran váltakozva; amelyik ország hódításra tett szert, nem biztos afelől, hogy meg is tartja, amelyik pedig igazságtalanul nemzeti területeket vesztett, nem törődik bele. Még Európa két leggazdagabb győztes állama, Nagybritannia és Franciaország, sem nyugodt; a pénzárfolyam jegyzése ugyanazt jelenti Franciaországnak, mint a munkanélküliségről szóló kimutatás Angliának. Az elégedetlenség és a rendbontás kovásza áterjedt Európából Ázsiába; az angol világbirodalom szerkezete semmit sem nyert az Izlám és India megmozdulásával, amely nagyrészen a háború következménye. Európa déli országaiban, amelyekben dühöng a reakció és diktatúrák vannak, a lelkek közt mély szakadékok tátonganak.

Az ábrándok egymásután foszlanak szét.

Mindaz az erőszakosság, amelyet a legyőzöttekkel és elbukottakkal szemben műveltek, semmi jóra sem vezetett. Felhasználtak minden eszközt, hogy megtörjék a német egységet, ám helyett a németek, még jelenlegi rendezetlenségükben és elnyomatásukban is, egyesültek a közös szenvedésben s ugyanabban a gyűlöletben és Németország szellemi egysége csak megerősödött. Egyik állam sem tud megélni azok közül, amelyek Ausztria-Magyarország romjaiból

keletkeztek, vagy nagy nehézségekkel küzdök és nem tudja megtalálni nyugalma. A bolsevista Oroszországot, miután minden állam támadta, csaknem valamennyi elismerte: elég volt erre az, hogy nem engedte magát legyőzteni. Most fenyegetően hatol előre Ázsiában s Mongóliában, Kinában pedig nem is sejtett befolyásra tett szert. Visszaszorítatva Európától új és szélesebb utakat talál s a látóhatáron már kirajzolódik körvonalaiban a Japánnal való együttműködés, amely hasznára lenne mindkét országnak.

A jóvátételi politika terve már teljesen esődött mondott. Nemcsak nem beszélnek már a százmilliárdokról, amelyekkel Németországnak kellett volna meggazdagítania a győzőket, hanem a valóság nyomása alatt eljutottak a Dawes-tervezethez. A Dawes-tervezet is csak kis részében alkalmazható.

Amerika a legészszerűbb politikát követte: eltávolodott Európától. Azért jött ide, hogy leverje azt az imperializmust, amely mindenki számára fenyegetőnek látszott. A háború befejezése óta a győzők, különböző mértékben, nacionalistáknak és imperialistáknak vallják magukat és fegyverkeznek. Miért foglalkoznék Amerika Európával? Csak akkor válnék ez előnyére, ha Európa békepolitikát űzne s így lehetővé tenné az Amerikával való kereskedelmi forgalom fejlesztését; ma azonban Amerika minden érdeklődését elvesztette Európa iránt. Amerika, bár a győzelem döntő tényezője volt, nagy bölcseséggel nem akart területi kárpótlásokat, nem akart elvenni gyarmatokat a németektől s nem kívánt pénzügyi rekompenzációkat sem. Azt akarja, hogy a szövetségesek visszaadják neki a tőle kölcsönzött pénzt; a szövetségesek, amelyek akkora keménységgel jártak el Németországgal szemben, hogy végül is megformulázták a zálog-elméletet, azaz német területeket foglaltak el pénzügyi fizetések biztosítására (embereket zálogolt árúk biztosítására), nem panaszkodhatnak a türelmes amerikai követelések miatt. Amerika várni fog, de akarja, hogy kifizessék s mindenkor két teljesen különböző kérdésnek tekintette a jóvátételt és az adósságokat. Ezt a kettőt az adósok mindenkor igyekeztek összeboronálni, de Amerika mindig különbséget tett köztük.

Annyi ordítózás, annyi lárma, annyi gyűlölség után eszmélkedni kezdenek: rájöttek, hogy minden háború újabb háborúkra vezet s minden gyűlölet újabb gyűlöletet szül. Nem az a legjobb győzelem tehát, ha visszatérünk a békéhez? Nem abban áll-e a legmegfelelőbb jóvátétel, ha a győzők és a legyőzöttek újra felveszik a normális kapcsolatot?

Aki ilyesmit mondott közülünk 1919-ben és 1920-ban, azt szinte ellenségnek tekintették. A bárgyúak — micsoda óriási nemzetközi testület ez! ez az egyetlen igazán szilárd és, sajnos, az egyedül maradandó internacionálé — azt mondták ezekről, hogy leértékelik a győzelmet s a béke defetistái. Amikor mint miniszterelnök hazám érdekében rá akartam mutatni néhány alapvető igazságra, csak befekeztettek, sértegettek, rágalmaztak. Miután Olaszországot csak a béke virágoztathatja fel s minden háborús politika csak kisebbsítheti, úgy jártam el ezúttal is, mint igazi olasz hazafi. Elfelejtették azonban mindazt, amit a veszedelem órájában tettem, hogy biztosítsam a győzelmet. Még azt is kitalálták, hogy amnesztiát adtam azoknak, akik esküjüket megszegve elfutottak a zászlók alól; pedig én bűnbocsánatban részesítettem ezer és ezer embert, akik legnagyobbreszt megtették kötelességüket a háborúban s akiket számba nem jöhet és helyt nem álló okokból elítéltek, vagy vád alá helyeztek. Gondom volt azonban arra, hogy kizárjam az amnesztiából az összes igazi dezertálókat és nagyobb szigorúsággal jártam el ellenük, mint Európa akármelyik más államában.

A politikában gyakran veszedelmes, ha elébe vágunk az eseményeknek. A hivatásos politikusok jobbra elmondják mindazokat a butaságokat, amiket a közvélemény kíván; gyakran még a vártnál is nagyobb dőreségeket mondanak. Minden képtelenség polgárjogot talál bizonyos órákban.

Később azonban, amikor a helyzet napról-napra nehezebb lesz, előbb a kétség, most pedig már a tévedés bizonyossága áthatja a lelkeket.

Még a tudatlanok is — s ebbe a fölöttébb széles kategóriába sorozok azok közül is sokat, akiknek a politika a legfőbb foglalkozásuk — aggodalommal tekintenek a jövő felé.

Két ellentétes felfogás áll szemben egymással. Az első azt állítja, hogy a konszolidáció abban a mértékben következik be, amilyen mértékben a békeszerződések megszilárdulnak. A második világosan látja, hogy nem lehet béke a szerződések revíziója nélkül. Sokan vannak azonban, akik, bár ez a meggyőződésük, nem merik ezt nyíltan megvallani.

Meg lehet-e szilárdítani a jelenlegi helyzetet?

Ennek a felfogásnak hívei is két csoportra oszlanak. Az egyik az erős kéz politikáját követeli. Ezeknek az élén mindenekelőtt Poincaré áll, továbbá olyanok, mint Millerand, Barthou és mások, akik csatlakoztak az említett tételhez Franciaországban, Belgiumban, valamint azokban az országokban, amelyek részt vesznek Franciaország ténykedésében. Az erős kéz politikája volt felül egészen az utolsó időkig, de minden eredménye az lett, hogy a válság még inkább kiélesedett és a bizalmatlanság fokozódott. A második csoport, bár ismeri a békeszerződések tévedéseit és a bennük rejlő igazságtalanságokat s bár — még ha nem is vallja be kifejezetten — megengedi, hogy a létfeltételek általánosan rosszabbodtak, azt véli helyesnek, ha a célra nem vezető és hosszasan nem folytatható erőszakosság helyett mindenkit tömörítenek a jelenlegi helyzet fentartására. Politikai egysüléseket, biztonsági szerződéseket, kölcsönös védelemre vonatkozó egyezményeket gondolnak ki tehát, amelyek végeredményben ugyanazt a célt szolgálnák. Csak az a különbség, hogy területi megszállások és egyre fokozódó militarizmus helyett ez a csoport általános együttműködést kíván a békeszerződések érvénybentartásának és megszilárdításának érdekében. Ezt a második irányt Herriot és a franciaországi demokratapárt politikusai képviselik. Miután azonban azt, ami jelenleg fennáll, nem lehet hosszasan fentartani valamennyi nemzet kára nélkül, ennek a második iránynak is, amely már nagy politikai értelmességről tett tanúságot s amely mindenekelőtt a Népszövetség gépezetén keresztül nyilatkozott meg, az a végzete, hogy szétzúzza magát a valószínűságon.

Van Franciaországban egy gyűjteményes vállalkozás, — *Les cahiers de l'Anti-France* a címe — amely főképpen azt tűzte ki célul, hogy harcoljon mindaz ellen, amit a béke defetizmusának és progermán internacionálénak hív. Ezek

a kiadványok, amelyeket — hír szerint — egy egyetemi tanár szerkeszt, ugyanazt az ellenszenvet tanúsítják Wilson, Lloyd George, Asquith iránt, én irántam s mindazok iránt, akikről feltételezi, hogy valóban törekedtek, vagy törekcszenek a békére.

Az egyik füzet elején dedikációt találtam, amely megmagyarázta előttem annak a politikai körnek egész felfogását, amely a legutóbbi időkg uralmon volt: *Au président Poincaré, le pacificateur* — Poincaré elnöknek, a pacifikálónak. Egy jegyzet rámutatott, hogy *pacificateur* azt jelenti: *qui impose la paix* — aki rákényszeríti az ellenségre a békét. A békét mind a két fél elfogadhatja s a béke csak ebben az esetben maradandó: ha az egyik fél csak kényszerűségből veszi magára, akkor a béke előkészíti a háborút. Katonai győzelem után minden ország kikényszeríti a békét: de amikor a béke létrejött, ahhoz, hogy tartós legyen, szükséges, hogy a győzők és a legyőzöttek ne találják sértve és fenyegetve becsületüket, méltóságukat és létfeltételeiket olyan formában, amely túlságosan nagy kárt és megaláztatást jelentene. Másképpen meg kellene engednünk, hogy II. Vilmos, vagy II. Miklós, akik az európai háborúért elsősorban felelősök közt szerepelnek, nem voltak mások, mint pacifikálók, amennyiben ki akarták kényszeríteni a békét, vagy legalább is az ő békéjüket. Ilyen kritériummal minden diktatura, minden zsarnokság igazolva lenne. Mi az előfeltétele minden zsarnokságnak? mi az igazolása, legalább is formálisan, a diktatura mindennemű erőszakosságának? A zsarnok mestersege kétségtelenül igen kényelmetlen s talán csak a szinpadon, a klasszikus tragédiákban és a népi drámákban tetszetős. A zsarnok mindig egy mentségre hivatkozik, amely minden időben ugyanaz: biztosítani akarja a belső békét s vele az ország nagyságát. Ha nincsen ellenzéke, minden jót meg tud valósítani és naggyá is teheti hazáját. Az ostoba, vagy alulról felkerült zsarnokok általában jelentéktelen emberekkel veszik magukat körül; az értelmes zsarnokok, vagy azok, akik hagyományra támaszkodhatnak, jobb embereket is magukhoz fogadnak. Mi jobbat lehetne csinálni? Minden zsarnokság azonban a szabadság elnyomásával elfojt minden ösztönzést is, amely a haladáshoz szükséges, megbénítja a lélek minden tevékenységét és meggátolja a legjobb erők hatékony és ösz-

tönszerű megnyilatkozását. Mindenekfelett pedig olyan helyzetet érlel, amelyben állandó a lázongás, amely gyakran forradalomban, olykor teljes felbomlásban végződik. A szabadság hiánya és az elnyomás rendszere lázadókra és gyávákra osztja a népet. Mindig az utóbbi csoport a számosabb, de a lázadók csaknem mindig győzelmet aratnak.

Az a mondás, hogy tartósan rá kell kényszeríteni a békét más népekre, azt jelenti, hogy állandóan éreztetni kell velük a katonai fölényt, ami csak úgy történhetik meg, ha többé-kevésbbé álcázott elnyomás révén hosszú időn keresztül lefegyverzettségben tartják a legyőzötteket, vagy ha mindenkor nagy katonai túlsúlyt őriznek meg velük szemben. Az állandó küzdelem megszilárdításáról van tehát szó, állandó háborúról béke idején, ami elerőtleníti a legyőzöttet, de mert sokáig tart, kimeríti a győzött is. Annyit is jelent ez, hogy a győző saját országát állandó veszedelemnek teszi ki. Azután, minthogy a népek érzelmei változékonyak, a jelenlegi hatalmi csoportosulások módosulni fognak, miután azoknak a feltételeknek, amelyek ezeket a csoportosulásokat kialakították, változniuk kell, állandó fölény nem képzelhető el csak akkor, ha felborítjuk a logikát és megfelelkezünk a történelem viszontagságairól.

Swift egy építésről írt, aki nagy palotát épített s miután a számvetés törvényeit alaposan ismerte, olyan tökéletességgel és matematikai pontossággal tervezte meg a szerkezetét, hogy elégséges lett volna, ha csak egy veréb száll a párkányra s megdől az egyensúly és az egész épület rombahull. A versaillesi békeszerződés a leghosszabb szerződés, amelyet valaha is kötöttek. Mindent előre számításba akart venni, elejét akarta venni minden tévedésnek, szövegéből ki akarta zárni a félreértés minden lehetőségét s minden követelményt cikkelyekbe akart szedni; nagyon kevés kellett tehát ahhoz, hogy az egész építmény veszedelembe kerüljön.

A Poincaré által hirdetett erős kéz politikáját kipróbálták. A békeszerződés határain belül széles sávokat foglaltak el a német területből hatalmas megszálló csapatok, amelyek több pénzébe kerültek Németországnak, mint legnagyobb militarizmusának éveiben egész hadserege, hajórajja és erődítményei. Poincaré el akarta foglalni a Ruhr-vidéket, tehát Németország ipari életének szívéét. A Ruhr-vidéket úgy száll-

ták meg, mintha ellenséges föld lett volna; katonai törvény-székeket állítottak fel, amelyek német állampolgárok felett ítélkeztek. A Saar-vidéket is elszakították Németországtól; Felső-Sziléziát felosztották, lakosságának szavazata és a békeszerződés ellenére. A danzigi korridor, amely két részre bontja Németországot, valóság lett. Azt a programot, amelyet Hanotaux formulázott meg, hogy Németországot öt vagy hat rivális államra tagolják, elfogadták; nem mulasztot-tak el semmi kísérletet, hogy elszakítsák a rajna-vidéki orszá-gokat. A jóvátételi politikát a legnagyobb könyörtelenséggel csinálták. És azután? Németország, bár minden módon fel-dúlták, csak még mélyebb érzéssel juttatta kifejezésre nem-zeti életét s magából a szenvedésből is erőt merített. A magán-vagyont nagyrészen megsemmisítették; az élet azonban érvényesítette jogait. A jóvátételi politika teljesen megbukott.

Milyen értelemben kényszerítették ki a békét? Nem lehet feltételezni, hogy a jelenlegi helyzet és Franciaország fegyverkezése vég nélkül tartson anélkül, hogy a francia nép romlását ne okozná. Nem lehet feltételezni azt sem, hogy Európában mindenkor legyenek olyan népek, amelyek állig fel vannak fegyverezve s olyanok, amelyek fegyvertelenül állnak. Mindenki azt kérdezi, hogy mi lesz holnap.

Harminc esztendő hosszú idő az emberi életben, de rend-kivül rövid a nemzet életében. Ha erővel fentartják a bizony-talanság és erőszakosság rendszerét, mit fog hozni a jövő?

Az erős kéz politikájának eredményeiben nem hisz többé senki. Nincs ember, aki kár nélkül bevallhatná saját tévedé-sét, amikor ez a tévedés egy nép egész ténykedésére vonat-kozik. De nincs senki, aki téveszmében ringatná magát s ne tudná, amit Franciaországban nem akarnak megérteni, azt, hogy a Ruhr-vidék megszállása, amely a békeszerződés és a népjog megsértését jelenti, mennyire többet ártott a francia népnek, mint az ellenségek minden ténykedése.

A francia népet nagy politikai érzék jellemzi. Talán egy nép sem érzi meg jobban nála a világ közvéleményének vál-tozásait; senki sem szenved nála jobban az elszigeteltség érzése miatt. Franciaország sohasem volt lelkileg annyira elszigetelve, mint a Ruhr megszállása után. A megszállás gazdasági sikertelensége, amelynek egyetlen eredménye a francia frank árhanyatlása, következésképpen Franciaország

hitelének csökkenése volt, növelte a rosszlétet. Az 1924. évi francia választás az elégedetlenség kirobbanása és főképpen egy nagy aggodalom megnyilatkozása volt.

Az erős kéz politikáját az ügyes kéz politikája követte, amelyet Herriot működése juttatott kifejezésre a nemzetközi politikában; értelmes ténykedés, amely más utakon és ugyan- csak nagyobb éleslátással igyekezett biztosítani a versaillesi békeszerződés fennállását és tartósságát.

A Népszövetség évi közgyűlése alkalmat adott 1924-ben a londoni és a genfi konferenciára. Miután elfogadták a Dawes-tervezetet, elkerülhetetlenné vált, hogy a béke problémáját a maga egészében vizsgálat tárgyává tegyék.

Az angol kormány, amely akkor munkáspárti politikusból állt, a döntőbírósi eljárást szorgalmazta; a francia kormány, amelyet Herriot képviselt sok finomsággal és nagy tapintattal, elfogadtatta a kölcsönös biztonsági egyezményt, amelyet Cseh-Szlovákia formulázott meg. Ez az ország mindenkor a francia törekvést fejezte ki. Mondhatni minden nemzetközi konferencián Belgium és Cseh-Szlovákia vállalja magára azoknak az indítványoknak a benyújtását, amelyeket azután Franciaország elfogad; van oka rá, hogy ne utasítsa vissza azokat, mert hiszen csaknem minden esetben az ő egyenes közreműködésével készülnek.

Macdonald szerint az egyetlen mód arra, hogy bármilyen támadás tekintetében meg lehessen állapítani a felelősség igazi mérvét, a bírói döntés kikérése és ebből a célból törvényszéket kell létesíteni. Választani kell, mondotta, a döntőbíráskodás és a fegyverkezések irama között. Ez az angol-szász felfogás, amelynek Amerikában is sok híve támadt, köztük Harding elnök is.

A francia álláspontnak azonban, amelyet Herriot rögzített le, legfőbb gondja mindenekfelett a békeszerződések épségben tartása. Csakhogy amíg Poincaré, a pacifikáló, ezt a feladatot az erős kéz politikájának értelmében teljesen Franciaország vállára rakja, Herriot azt akarja, hogy a teher és a felelősség oszoljon meg mindazon államok között, amelyek a Népszövetség tagjai. Aki megzavarja a békét, az mindenkinek ellensége; a versaillesi szerződés meggyengítése egyértelmű a béke megrendítésével; aki bármilyen célból nem szerez érvényt a versaillesi szerződésnek, az mindenki ellensége s

azt az összesség erejével kell fővesztésre ítélni. Így keletkezett a kölcsönös biztonsági egyezmény terve, amelyet nagyon sok nemzet elfogadott s amelyet a jövő minden viszonylatának alapjául szántak. Nem lehet tagadni, hogy ez a legértelmesebb mindazon kísérletek közül, amelyeket a jelenlegi rendszer biztosítására tettek. Nemcsak a leggazdaságosabb, hanem külső megjelenésében a legtiszteletreméltóbb is és leginkább érdemi meg mindenki rokonszenvét. Amíg Poincaré az összes népeket eltávolította Franciaországtól, Herriot politikája az összes népeknél rokonszenvre talált. Amikor Herriot a döntőbíráskodásról, biztonságról és leszerelésről beszélt, amikor emlékeztetett Pascal szavaira, hogy az igazságosság erő nélkül tehetetlen és az erő igazságosság nélkül zsarnoki, amikor kifejezésre juttatta a jog és a szerződések tiszteletét, akkor azt akarta elfogadtatni, — anélkül, hogy bármilyen érdességet és keménységet hangoztatott volna, — hogy az igazságosság a szerződésekben lakozik s ezek megvédése a békét erősíti.

Ezt a tervet azonban, bármennyire szellemes és ügyes is, semmiképpen sem lehet megvalósítani a gyakorlatban. Könnyű mondani, hogy a békeszerződések nem vonhatók vitába s a Népszövetségnek csak az a kötelessége, hogy azokat alkalmazza. Ne beszéljünk arról, ami történt. A legyőzöttek kijelentették, hogy ők a felelősek a háborúért. Területi veszteségeik és gazdasági veszteségeik csak az ő bűnük következménye. Immár tehát mindenkinek az az érdeke, hogy a békét semmi se zavarja meg.

A legyőzöttek azonban nem tehetik magukévá ezt az elmfuttatást. Annak, hogy felelősségüket elismerték, nincs semmi értéke, mert erőszakkal kényszerítették ki belőlük. A fegyverszünet nem azon az alapon jött létre, hogy a legyőzöttek az ellenség kénye-kedvére megadják magukat. A legyőzöttek az antant által kihirdetett elvekre és Wilson ünnepélyes kötelezettségeire hagyatkoztak, amelyeket azután nem tartottak be. Magát a versaillesi szerződést is sorozatosan megsértették. Nem lesz béke mindaddig, amíg a békeszerződések legsúlyosabb igazságtalanságait jóvá nem teszik. A jog tiszteletben tartásának előfeltétele, hogy azt elismerjék; a legyőzöttek pedig nem ismerik el, hogy a győzők eljárásának jogi alapja lenne.

Világos tehát, hogy Németország és Oroszország soha sem fogja magát jóhiszeműen rászánni arra, hogy belépjen a Népszövetségbe és elismerje a kölcsönös biztonsági egyezményt. A danzigi korridort, Felső-Szilézia felosztását, a saarvidéki rendszert soha sem fogja Németország jóhiszeműen elismerni. Ezeket a lehetetlenségeket nem is lehet mentesíteni s ha a németek hajlandók lennének elfogadni, már ezzel elismernék nemzeti hanyatlásukat.

A kölcsönös biztonsági egyezmény csak akkor hatályos, ha valamennyi állam magáévá teszi. Az Amerikai Egyesült Államok jelenleg nem kívánnak részt venni a Népszövetség működésében; a távolmaradásnak ez a vágya azonban ellenzékiességbe fog átmenni azon a napon, amikor a Népszövetségbe való belépés egyértelmű lesz azzal a kötelezettséggel, hogy a fennálló szerződéseket fegyverrel is meg kell védeni. Vajjon mi lenne a kölcsönös biztonsági egyezmény Oroszország, Németország és az Amerikai Egyesült Államok nélkül s ha valamennyi legyőzött állam elfordul tőle? Az angol dominiumok, Kanada és Ausztrália sem érzik a csatlakozás szükségességét. Hogyan lehetne kívánni tőlük olyasmit, ami ellentétes érdekeikkel és érzelmeikkel? A gyakorlatban tehát, ha Nagybritannia elfogadná a kötelezettséget, a kölcsönös biztonsági egyezmény csak annyit jelentene, hogy Európában újjáalakul az antant a legyőzöttek ellen. De ha erre szorítkoznék is, a biztonság vajmi csekély lenne. Ha a talpraállt Németország holnap vissza akarná szerezni és el akarná törölni a lehetetlen danzigi korridort, angol és olasz katonáknak kellene Németország ellen vonulniok. Ha az oroszok holnap bevonulnak keleti Galiciába és Besszarábiába, amelyek nemzeti követelései, akkor a kölcsönös biztonsági egyezményhez csatlakozott északi államok fognak csapatot küldeni Oroszország ellen? Magyarország soha sem fog belenyugodni magyar lakosságú területeinek feldarabolásába, amelyeket Cseh-Szlovákia, Jugoszlávia és Románia között osztottak fel. Annak tehát, aki elfogadta a kölcsönös biztonsági egyezményt, a jövőben mindenkor készen kell állnia, hogy csapatokat küldjön Magyarország ellen? Ausztria lehetetlen helyzetben van s nem tud megélni jelenlegi határai között, de a békeszerződések egyik hipokrita formulája megtilt számára minden egyesülést. A szabad országoknak tehát Ausztria

ellen kell küldeniök katonáikat, ha ez holnap követelni fogja a saját részére is az önrendelkezés jogát?

Alkalmam volt Európa legnagyobb politikusai közül sokkal megvitatni a kölcsönös biztonsági egyezményt: mind-egyik látja ennek lehetetlenségét és valószínűtlenségét. De nem mindegyik meri nyíltan kifejezni gondolatát.

Szükséges egy nép részére, hogy éljen, az pedig, hogy békében éljen, minden haladás feltétele; ám az, hogy becsületben éljen, mindennél nagyobb feltétel. Nem lehet megkívánni egy legyőzött néptől, hogy lemondjon becsületéről; még a győztes népek sem, de annál kevésbé társulhatnak a semlegesek olyan feltételek kikényszerítésére, amelyek a civilizáció halálát vonnák maguk után.

Herriot kísérlete, bár nagy értelmességet árult el, azért nem sikerülhet tehát semmiképpen, mert a kölcsönös biztonsági egyezmény a szerződések legsúlyosabb igazságtalanságainak orvoslása nélkül mindössze a szerződések rendszerének olcsó áron való megvédése s egy olyan állapot kikristályosítása lenne, amely Európa életének és gazdálkodásának felbomlását jelenti. Nem lehet tagadni, hogy igen szellemes kísérlet a legnagyobb eredménynek a legkisebb erőfeszítéssel való elérésére s hogy amennyire elhidegített minden rokonszenvet Poincaré és Millerand Franciaországtól, annyira megtett Herriot mindent a rokonszenv visszahódítására ügyes javaslatával, miután olyan megvilágításban tárta fel a kérdést, amely — legalább is külső megjelenésében — fölöt-
tebb megtévesztő és csábító volt.

A francia politika egész magatartását az az előfeltevés határozza meg, hogy Franciaországot háromízben támadták meg a németek, 1814-ben, 1870-ben és 1914-ben, tehát biztosítékot kell kapnia a többi államok részéről, mielőtt megszüntetné a katonai megszállásokat; előbb Amerikáról és Nagybritanniáról volt szó, most hogy azóta az amerikai szenátus visszautasította a versaillesi békeszerződést, Nagybritanniáról. Állandóan szövetségről beszélnek, amelyben Franciaország, Nagybritannia és Belgium foglalna helyet.

Austen Chamberlain genfi nyilatkozatai után az angol kormány elejtette a kölcsönös biztonsági egyezményt. Vajjon van-e remény arra, hogy még ezen elejtés után is lehető lesz az egyezmény elfogadása? Egyetlen józan ember sem hiheti.

Nem túlhaladott eszményről van itt szó, hanem egy tévedés felismeréséről.

Franciaországban továbbra is garanciáról beszélnek s azt mondják, hogy Franciaország mindaddig nem fog leszerelni, amíg biztosítékokat nem kap.

Minden államnak szüksége van azonban garanciára és egyik ország sem szerel le, miután nem érzi magát biztonságban.

Franciaországnak óriási légi flottája van és hatalmas bűvárhajókkal rendelkezik; Nagybritannia a saját biztonságára törekszik, tehát szintén fegyverkezik a tengeren és a levegőben. Olaszországnak még inkább szüksége van garanciára, mint magának Franciaországnak.

Németország fegyvertelenül áll négy rendkívül felfegyverezett állam: Franciaország, Belgium, Cseh-Szlovákia és Lengyelország között.

A háború után kialakult helyzetben nincs semmi maradandóság: a bizonytalanság nem egyetlen országot, hanem valamennyi országot megüli. Csakhogy senki sem garantálhatja a békeszerződések művét, amely nem csupán erkölcstelen, ami súlyos bűn, hanem lehetetlen is, ami még súlyosabb.

Minden egyes állam szükségét érzi annak, hogy biztosítsa magát nem egyedül Németországgal, hanem valamennyi más állammal szemben. Hány évszázadon keresztül hadakoztak egymással azok az országok, amelyek azután megalkották az antantot s még a világháború küszöbén is mennyi nyers ellentét volt köztük! A háború veszedelme nem lappang inkább Németországban, mint másutt; sőt a jelenlegi helyzet folytán kevésbé fenyeget Németország részéről, mint egyébként.

A világ békéjének tekintetében két rettenetes tévedést követtek el. Az első az, hogy Oroszországot letépték Európáról és a Kelet felé szorították; a másik, hogy Németországot Oroszország felé szorították. E kettős tévedés gyümölcse már erőben van: Oroszország teljesen behatolt Mongóliába s egyre nagyobb befolyásra tesz szert Kinában. Japánnak egyre nagyobb érdeke az Oroszországgal való egyesülés, hogy nyersanyaghoz juthasson és tevékenységének határtalan teret nyithasson. Ha a nyugati államok ligába tömörülnek, akkor a keletiek is szükségszerűen szövetkeznek, ami egyre nagyobb

kárt jelent Nagybritanniára és egyre nagyobb veszedelmet a békére.

Amikor azt állítják, hogy a németek három ízben támadták meg Franciaországot, nem mondanak igazat. Az 1814. évi háborút egész Európa végigküzdötte, angolok, oroszok, németek, olaszok harcoltak I. Napoleon deszpotizmusa ellen, aki hatalma alá akart hajtani minden népet s ezzel minden nép felkelését maga ellen vonta. Az 1870-es háborút Franciaország üzente meg s Mazzini mindenkinél jobban átlátta ennek történeti jelentését: senki sem mondhatja jóhiszeműen, hogy III. Napoleon valamikor is békepolitikát csinált. Ami az 1914. évi európai háborút illeti, legalább is nehéz megmondani, hogy Németországot vagy Oroszországot terheli-e nagyobb felelősség s vajjon Poincaré valóban hatékonyan szembeszállt-e a cári kormány ténykedésével és Izvolszky erkölcstelen üzelmeivel.

Semmiféle biztonsági egyezmény sem hathat hosszasan; semmiféle katonai megszállás és semmiféle ellenőrzés sem akadályozhat meg egy népet abban, hogy feltámadjon és visszakövetelje létfeltételeit. Az egyetlen lehetséges biztosíték, ha becsületes és őszinte megértés jön létre Franciaország és Németország között, gazdasági megértés, majd utána minden viszonylatra kiterjedő megállapodás, amely mindkét népnek és az egész civilizációnak érdekében áll. Elzász-Lotharingia átengedésén kívül azonban Németország sohasem fogja elismerni csak egyikét is azoknak az igazságtalan megcsonkításoknak, amelyeket rákényszerítettek.

Arra a biztonsági egyezményre vonatkozó javaslat, amelyet Nagybritannia, Franciaország, Belgium és Németország kötne s amelyet maga Németország is elfogadna, nyiltan hagyja a keleti határ kérdését. Már pedig Lengyelország nemcsak arra nem hajlandó, hogy véget vessen a danzigi korridor és Felső-Szilézia lehetetlenségének, hanem imperiálista célokat követ; Franciaország, amely Poincaré politikájával felbátorította erre Lengyelországot, nem könnyen foglalhat el elutasító álláspontot. Lengyelország helyzete ellenében áll a logikával és a valósággal. Ám hivatkozhatnak-e a logika és a valóság jogaira éppen azok, akik azokat megsértették?

A lehetetlen megoldások között, amelyeket kieszeltek, van

az is, hogy német területekből semleges rajnai államot alkotnak Németország és Franciaország között. Talán erre törekedett voltaképpen Poincaré azzal a titkos szerződéssel, amelyet 1917-ben kötött Oroszországgal. De még ha el is választanák Németországtól az egész Rajna-balpartot s megteremtenék a független Renániát, semmi eredményt sem érnének el. Tardieu azt állította, hogy ez lenne az egyedül hatásos biztosíték, mert sorompót húzna a németek és a nyugati demokrácia közé, ámde ezt az állítást semmivel sem bizonyították. A rajnai állam, amely tisztán németekből állna, miben sem változtatna lakosságának érzelmein; küzdőtere lenne mindenféle fondorkodásnak s már emiatt állandó veszedelmet képezne.

A kérdésnek nincs más megoldása, mint az, amelyik egyedül lehetséges: Franciaország és Németország értse meg egymást a békeszerződések revíziója útján s alakítsa ki marandóan az állandó egyetértés feltételeit: ellenkező esetben Európa mindig hánykolódni fog s a béke összes biztosítékai csütörtököt mondanak.

Európa legnagyobb baja a változékonyságnak és állhatatlanságnak az a jellege, amelyben semmi sem biztos s amelyben mindent csak erővel lehet fenntartani. Csak a marandóság és biztonság feltételeit munkálva haladhatunk a béke felé. Mindazok az utak, amelyeket eddig követtek a béke biztosítása érdekében, tévesnek bizonyultak. A béke csak ott található meg, ahol a politikusok megátalkodottan nem akarják keresni.

VII.

A rombolás és az élet elvének küzdelme.

A béke és a háború előbb a léleknek két különböző állapota s csak azután a cselekvés két neme. A háború a polgáriasulatlanság korszakaiban csaknem örökös állapota az emberiségnek; a béke önkéntes és öntudatos erőfeszítés eredménye. A háború legnagyobb ösztöke általában a gazdagság és a hatalom megszerzése. Nehéz olyan lelkiállapotot találni, amely háborúra izgasson az eszkimók között, mert ezek tökéletes vagyonszövetségben élnek s náluk a gazdagság semmilyen formája sem szilárd és maradandó. Amint azonban az embereknek módjuk nyílik arra, hogy elvegyék szomszédaiktól azt, amiben ők maguk hiányt szenvednek, s amint a háború nemcsak az egyéni élet és javak megvédésének, hanem a gazdagságszerzésnek eszköze is lesz, kifejlődnek mindazok az érzelmek, amelyek kíváncsiaknak tűntetik fel és szokássá teszik a harcot. A vallás és az erkölcsi érzelmek ugyan fékezően hatnak, de befolyásuk mindenkor, vagy csaknem mindig meglehetősen szórványos, miután a legnemesebb vallás is végül alkalmazkodik a környezethez. Az emberi társadalom mindaddig nem törekszik a háború elkerülésére, amíg a fejlődés jelentős fokára el nem ért, amikor is a háború mindenki számára közös veszedelemnek és veszteségnek számít.

Az utolsó nagy európai háború mindenkire káros volt: a győzőkre, a legyőzöttekre és a semlegesekre. Az a gondolat tehát, hogy meg kell előzni az új háborúkat, teljesen őszinte, még ha a győzők a győzelmükből származtatott ugynevezett jogaik épségben tartása végett el is követnek sok mindent, ami nem válik a béke javára.

Melyek azok a feltételek, amelyek a békét biztosíthatják?

Mindenekelőtt erkölcsi természetűek: véget kell vetni a háború magasztalásának; el kell ismerni, hogy a vívott háborúért mindenki felelős és nemcsak az egyik harcoló fél; véget kell vetni annak a lehetetlen felfogásnak, amely két részre osztotta Európát, azokra, akik állítóan a szabadságért küzdöttek, s azokra, akiket az előbbieket azzal vádolnak, hogy a demokráciához nem alkalmazkodó fajokból vannak összetéve és századok óta üzletszerűen üzik a háborút. Ha mi magunknak tulajdonítunk minden erényt, ellenségeinknek pedig minden bűnt s minden felelősséget, sohasem érkezünk el a békéhez. Ki lehet mondani, hogy az európai sajtó legnagyobb része, főképpen a győztes államokban, nap-nap után méreggel telíti a tömegeket s a békével ellentétes munkát végez. Ha mégsem tud annyi kárt tenni, mint amennyire következtetni lehetne, annak csak az az oka, hogy szerencsére a népek nagy rétegei, a munkások, a földművelők és a munkából élő polgárság legdolgosabb elemei, mélységesen irtóznak a háborútól. A háború 1914 előtt rokonszenves és vonzó gondolat volt a nagytömegek lelkében, mert senki sem ismerte a maga valójában s a nemeslelkűségről, lovagiasságról és hősiességről regélő legendák csábították az embereket. A legutóbbi nagy háború azonban, amelyet a tömegek harcoltak végig, — több mint 60 millió embert mozgósítottak s a hadseregek száz és száz kilométeres sávokon helyezkedtek el — annyira technikai volt, olyan vérfagyasztóan kegyetlen, annyi szenvedéssel járt, hogy elvesztette minden vonzóerejét. Nem lehet borzalom nélkül felidézni a lövészárkot; a fojtó és mérgező gáz, a nehéz tüzéség, a nagy hatáskörű robbanó bomba sokkal alkalmasabbnak bizonyult emberi életek kioltására, mint hősök teremtetésére. Aki látta a lövészárokból kilépő katonákat, akiket állati viszonyok közzé vetettek vissza, amint piszok és vér borította őket, az megérti a háborútól való visszariadást. A katonai vezetők között nem nyilatkozott meg egyetlen lángelme sem; azok a seregek győztek, amelyek jobban ellenálltak, s azok a nemzetek, amelyek nagyobb mennyiségben rendelkeztek a küzdelem anyagi eszközeivel. A múltban mindig voltak hadseregek, amelyek jól verekedtek és olyanok, amelyek nem verekedtek,

vagy rosszul verekedtek; a legutolsó nagy háborúban minden európai hadsereg verekedett. Annyira gépies, annyira módszeres lett minden, hogy az egyéni hősiességnek minimális szerep jutott a háború eseményeiben. Sok legenda született és sok legendát költöttek, de ezek is kevés vonzóerőt gyakorolnak és gyorsan feledésbe mentek, vagy mennek. Az a borzalom, amellyel a néptömegek valamennyi országban viseltek a háború iránt, mert tapasztalatból tudják, hogy mi a háború, nagyon előnyös a béke ügyére.

A háború mindenkit bizalmatlanná tett; maguk a győztesek is immár kölcsönösen bizalmatlanok. Az antant 1917 folyamán fölöttébb súlyos helyzetbe került és Amerika közbelépése nélkül végső veszedelemben érezhette magát. Amerika a győzelem döntő tényezője lett s a győzelem után nagy nemességről tett tanuságot. Nem akart semmi kárpótlást. Amikor Európa olyan békét csinált, amely újabb háborúkra vezet, Amerika arra szorítkozott, hogy nem helyeselte a békeszerződést és félreállt. A szövetségesek lehetetlen feltételeket és valószínűtlen kártérítést követeltek a legyőzöttektől s ahelyett, hogy békepolitikát üznének, óriási módon növelték seregeiket. Amerika a nyujtott kölcsönök visszafizetését szorgalmazta, ami igazságos és törvényes is; nem gonosz ténykedés és rossz üzlet volna-e, ha elengedné követeléseit? Ez csak akkor lenne igazolható, ha a békét mozdítaná elő, a jelen esetben azonban csak a fegyverkezések fokozását szolgálná. Amerika önzéséről beszélnek azonban Európában, jóllehet egyedül az amerikaiak adtak példát az altruizmusról és nagylelkűségről.

Nagyon bizakodtam a semleges országokban: a háború után meglátogattam legnagyobb részüket s alkalmam volt megállapítani, hogy az ő munkájuk eléggé szerény. Csaknem mindegyikben a gyakorlati és közömbös materializmus egy nemére bukkantam s láttam, hogy az előítéletek és tévedések mennyire átterjedtek ide is. A semlegesek tisztánlátását is megzavarta a háború alatt és után az átkos propaganda: mindenütt ugyanazok a tévedések, ugyanazok az előítéletek s ugyanazok a hazugságok. Megalázó látvány, hogy a szabad országok polgárai is, gyakran holmi kitüntetés és gomblyukszalag kedvéért olyan eszméket vallanak, amelyek ellentétben állnak hazájuk demokráciájával. Egy igen előrehaladott

ország fővárosában egy eléggé tekintélyes ujságíró mon-
dotta, hogy nem írhatja meg gondolatait szabadon: „Egy
nagy kitüntetés várok!” Gyakran valami szkeptikus kvie-
tizmas szabja meg a polgárok magatartását. Az egyik sem-
leges országban nemrégiben hallottam egy bankártól ezt a
kijelentést: „Miért akarják kikutatni a háborús felelőssé-
get? A németek vesztettek s bele kell nyugodniok: minél
jobban beletörődnek, annál inkább elősegítik a békét.”

Az a pár szervezet, amely a semlegesek körében alakult
a háborús felelősség megállapítására, titokzatosan, túlságo-
san rejtélyes körülmények között eltűnt a látóhatárról.

A Nobel-díjat kezelő bizottságnak, amelyet a norvég
storting nevez ki, minden évben díjat kell odaitélnie annak,
aki a béke művéen épített. A bizottság a legutolsó két eszten-
dőben senkit sem jelölt erre a kitüntetésre. Nincs tehát senki,
aki az utolsó két évben a békéért dolgozott volna? Sokan
dolgoztak érte nemes lélekkel és komolyan, talán többen,
mint a múltban. Hiányzott azonban a bátorság annak kimon-
dására, hogy melyik részen van az igazság. Vagy Poincaré
az igazi pacifikáló, aki a háborús békét akarta, vagy azok
szereztek érdemeket a béke szempontjából, akik vele ellen-
tételen értelemben működtek.

Az igazság művének építésére van ma mindenekelőtt
szükség. Az igazság azonban kínos valami és nem mindenki
hajlandó fájdalomak szenvedésére. Az igazság iránt való
közömbösség főképpen azokban az országokban terjedt el,
amelyek semlegesek voltak.

Az első igazság, amelyet ki kell nyilvánítani, az, hogy
nincs egyedüli felelősség a háborúért. Nem lesz béke mind-
addig, amíg egy népet s hozzá egy nagy népet az emberiség
árulójának tüntetnek fel. A németeknek éppen úgy, mint
minden más népnek, vannak érdemei és vannak hibái. A leg-
utolsó nagy háborúért azonban nem terheli súlyosabb fele-
lősség az egyiket, mint a másikat. Amíg a versaillesi szer-
ződés hazugságai fennállnak, nem lesz béke, sőt fokozódik a
gyűlölet. Úgy állítani be a németeket, mint India kasztokon
kívül eső lakóit, akiknek pusztá érintése már fertőz, a háború
egyik szükségessége lehetett, akár csak a fojtó gázok alkal-
mazása: a hazudozás folytatása azonban csak a béke felvir-
radását akadályozza meg. Egy nemzet beletörődhetik min-

den gazdasági szenvedésbe és minden lemondásba, de soha sem nyugodhatik bele a megaláztatásba. Ha belenyugodnék, elvesztené minden értékét és sárba döntené nemzeti méltóságát.

Azok után, amik történtek, nincs jogunk a németek szemére vetni, hogy megszegették a szerződések iránt köteles hűséget: mi is követtünk el szerződésszegéseket, sőt még nagyobb mértékben.

Amikor az antant részéről újabb erőszakosságokhoz akarnak folyamodni, még ma is koholt bűnöket írnak Németország rovására. Németország igazi és nagy demokráciává alakult át, de állandóan azt hajtogatjuk, hogy még mindig monarchista és imperialista, amivel pedig mi magunk bátorítjuk a reakciót. Németország nyomban a legteljesebben leszerelt s a győzők, akik *csak* azzal tudták igazolni ezt a leszerelést, hogy e révén ők maguk is leszerelhetnek, megkésztették fegyverkezésüket. Ennek ellenére is költött tények alapján háborús szándékot tulajdonítanak a németeknek, jóllehet Németország nem gondolhat semmiféle háborúra, hacsak nem akar tiszta öngyilkosságba rohanni. Még maga Herriot is, aki békéről beszél és az Európai Egyesült Államok kibontakozását jósolja, amikor azt akarta, hogy az egész francia kamara és az egész sajtó megtapsolja, arról szónokolt, hogy Németország alattomos módon háborút készít elő. Ilyen előkészület nem létezik. A legkiválóbb katonai szakértőknek csaknem valamennyiével beszéltem s egyikük sem állíthatja ezt jóhiszeműen: az angolok nevetnek rajta, az amerikaiak meg soha sem hittek benne. A sajtó mégis csak úgy önti a legriasztóbb híreket s így mindössze a rendezetlenséget fokozza. Csak egy biztos és pedig az, hogy egyetlen német sem fogadja el jóhiszeműen a versaillesi békeszerződés lehetetlenségeit, különösen pedig nem fogadja el Németország keleti részének elszakítását. A németek nem fegyverkeznek, de nem is törődnek bele a helyzetbe. Az idő csak súlyosbítani fogja ezt a lelkiállapotot, nem fog rajta változtatni s az egyedüli megoldást csak az hozhatja meg, ha a kérdéssel a maga súlyosságában szembe nézünk. A háború az 1870-ben elvett Elzász-Lotharingia visszahódításáért folyt: minden más azoknak az ünnepélyes kötelezettségeknek a figyelmen kívül hagyását jelenti, amelyek mind

a két küzdő félre érvényesek. Az ellenőrzési szabályok, a megszálló seregek, az önkényes területi hódítások, mindez csak elkésérti a lelkeket: mint Thiers mondta, amikor a németek, bár ugyancsak rövid időre, megszállták Franciaország egy részét, mindez idegen test a sebben: azonnali eltávolítása mindenkinek érdekében áll. Amíg azt hiszik, hogy Németország életét diktatórikus rendelkezésekkel és katonai bizottságok útján szabályozhatják, addig soha sem lesz béke.

Ha nem igaz, hogy egyedül Németország felelős a háborúért, *nem igaz az sem, hogy különbséget lehetne tenni demokratikus és háborús népek között.* A két nyugati győztes állam, Anglia és Franciaország, a századok hosszú során át hadakozott egymással. A legtöbb háborút Franciaország vívta egész Európában. Csaknem minden ország a francia nyelvből kölcsönözte háborús szótárát; elég csak Párisban sétálni s ha az utcák neveit leolvassuk, megkapjuk dióhéjban az egész katonai történelmet. Franciaország története a hadjáratok megszakítatlan és nagyszerű sorozata, amelyek nagy többségükben győzelemmel végződtek. Még a legújabb korban, Richelieutól Napoleonig, sem gyakorolt bármelyik ország nagyobb katonai hegemoniát Európára, mint sorozatos háborúival Franciaország. A németek annyi századon át csak egymást közt verekedtek, vagy keleten küzdöttek, vagy Olaszországban. A Franciaország által indított háborúk zöme a jelenlegi Németország területét tette véres színpaddá. Századokon keresztül törekedett arra Franciaország, hogy a Rajna legyen a határa és hódító szelleme nem torpant meg semmiféle nehézség előtt. Egy amerikai tudós, Godart, a nemzetközi béke munkálására alakult Carnegie-intézet megbízásából a háború alatt egy tanulmányt tett közzé, amelyből kitűnik, hogy Franciaország a tizenhetedik században hatvan-négy esztendőn keresztül harcolt és harminchatot töltött békében; a tizennyolcadik századra ötvenkét háborús esztendő és negyvennyolc békeév esik; a tizenkilencedik századra harminckét háborús év és hatvannyolc békeév. Ebben a három században tehát 1914-ig Franciaország száznegyvennyolc esztendőt fordított háborúskodásra és százötvenkettőt töltött békében, amivel messze fölülmulja Angliát, Oroszországot és a világ minden más államát. Németország századokon át állandóan ellenséges betörés színtere volt; hosszú

időn keresztül gúnyolták is a németeket, hogy alkalmatlanok a háborúra. Nem szükséges idéznünk azt, amit még nemrégiben is, alig egy századdal ezelőtt mondott Stael asszony Németországról. Senki sem akarja most hibáztatni Franciaországot nagyszerű háborús teljesítményeiért és szép katonai hagyományaiért: mindenki inkább csodálásra hajlik. Azokban a népekben, amelyeknek katonai erényeik vannak, ott rejtőznek azok a tulajdonságok is, amelyek lehetővé teszik a polgári élet nagy műveit. A mi meggyőződésünk is az, hogy el kell ismernünk a hadviselő Franciaország összes érdemeit, de ezek után igazán nem mondhatjuk, hogy a németek képviselik egyedül a hódítás és a háború szellemét. Minden nép elkönyvelt katonai kudarokat és sikereket; Franciaországnak többet, mint bárki más. Nem akad senki nagy történetírói között, aki ne dicsőítette volna Franciaország hadi teljesítményeit.

Akárcsak az egyéneknél, a népeknél is föltöbb nehéz pontosan meghatározni a kiválóságokat és a fogyatékságokat. Hagyjuk most az úgynevezett szociológiát, amely hosszú időn keresztül a társadalmi tudományok azon művelőit gyűjtötte maga köré, akik a speciális ágakban semmiféle szakértelemmel sem rendelkeztek. Nincs azonban nevetségebb annál, amit a fajokról összeírtak; az egyetemi tudomány talán sohasem tépte meg annyira saját becsületét, mint amikor a politika szekerébe fogta magát és előbb Németországban, majd most a győztes országokban azzal hivatkozik, hogy az eseményeket az egyes fajok jelleméből lehet magyarázni. *Az európai nemzetek történeti tények szüldői: nincsenek az európai fajokban olyan alapvető különbségek, amelyek megmagyaráznák — különösen a modern népeknél — a háború és béke történeti viszonyosságait.*

Ebben a tekintetben a szellemi közönségesség legszomorúbb példáit a németek nyújtották, különösen az egyetemi tanszékekről. Mennyi felületes munka jelent meg a háború előtt, hogy bebizonyítsa a német faj felsőbbrendűségét. Mennyi ostoba erőfeszítést tettek ezek a pedáns tanárok annak kimutatására, hogy az emberiség legnagyobb alakjai Krisztustól Danteig a német tipushoz tartoztak! Mennyi nevetséges eszmefuttatás látott napvilágot az angolszászok és főképpen a latin fajok hanyatlásáról! Ennek az

áltudománynak legnagyobb népszerűsítője Houston Stewart Chamberlain, az angol-német író volt, aki egészen a nevetségességig hajtotta tételeit. Meg kell állapítanunk azonban, hogy a németek ezen a téren megkapták azt a büntetést, amelyet érdemeltek. A háború alatt és után a győztes országokban egy nem kevésbé felületes tudományosság vállalkozott annak beigazolására, hogy a németek alacsonyabbrendűek, alkalmatlanok a szabad berendezkedésre és hódításra hajlanak.

Nehéz megmondani, mit értenek fajon s vajjon valami szilárd és meghatározott fogalmat jelölnek-e vele, mint a zoológiában. Hiszen nehéz tiszta fajokat találni Európában s különben is lehetetlen azt állítani, hogy egy tiszta faj többet ér a kevertnél. Ezen a téren az antropológia, a történelem és a nyelvészet kutatásai nem egyeznek meg egymással. Amikor angolszász, germán, latin fajokról beszélünk, történeti képződményeket értünk. Az európai nemzetek a történeti fejlődés termékei. Nincs ország, amely annyi különböző faj összeolvadásából keletkezett volna, mint Olaszország. Franciaországban erős germánfajú szigetek vannak. Sehol sincsenek tiszta fajok, még Skandináviában sem. Azok az okoskodások tehát, amelyek faji ismérvekből próbálnak felsőbbrendűséget, vagy alacsonyabbrendűséget levezetni, egyszerűen nevetségesek.

Renan mondotta, hogy egy nemzet léte mindennapi népszavazásnak tekinthető: a nemzetek sokkal inkább multjükből élnek, hagyományükből és érdekközösségükből, mint néprajzi szerkezetükből.

Nem igaz, hogy a germán népek — nem mondom tehát: germán fajok — ellenségei a demokráciának és a szabadságnak. Az emberiség legnagyobb szabadságmozgalmai Németországban keletkeztek, ahol a vallási reform és a szabad kutatás a legnemesebb talajra talált.

Aki megfordult Svájcban, tudja, hogy a legnagyobb türelmességet a germánfajú népek tanusítják. Svájc lakosságának több mint hatvan százaléka német nemzetiségű; a lakosságnak mintegy husz százaléka francia és csaknem tiz százaléka olasz nemzetiségű. A németeknek tehát olyan számbeli túlsúlyuk van, hogy, ha akarnák, minden erőfeszítés nélkül érvényesíthetnék a többségből, ebben az esetben az abszo-

lut többségből eredő jogokat s magukhoz kaparinthatnák a szövetségi kormányban az összes állásokat. A szövetség-tanácsban, azaz a kormányban, csaknem soha sincs a német kantonoknak négynél több képviselőjük s az összes fontos állások betöltésénél figyelmen kívül hagyják a nemzetiségi különbségeket. Nem tudom, mi történnék akkor, ha a franciák, vagy az olaszoké lenne a németek számaránya.

Arra, hogy az európai népek között visszaállítsuk a jóviszonyt, az a legjobb mód, ha beláttatjuk, hogy nincsenek olyan népek, amelyek mindenkor a béke ápolásával tüntek ki, és olyanok, amelyek mindig háborút viseltek.

Pár katonai író és kisszámú nacionalistán kívül ma már egyik országban sem meri senki védelmezni a háborút. A nacionalistáknak azonban nincs gondolatuk és nincs semmiféle doktrinájuk: általában csaknem mindenütt a politikai gondolatnak egy alacsonyrendű formáját képviselik. Am azok is, akik nem mernek a háború apológétái lenni, azt állítják, hogy a háború az emberi természet mélyében rejlő alapvető ösztön megnyilatkozása és így mindenképpen elkerülhetetlen. A felelősséget azért ennek ellenére is valamenyny népi csaknem mindig ellenségeire hárítja.

Az az eszme, hogy a nemzet mintegy bálvány s az állama csak egy mód az úgynevezett nemzeti öncélúság kibontására és megvalósítására, — amelyet mindenkor fölöttébb nehéz meghatározni s amely minden korszakban más — ez az eszme a múlté; éppen így idejét multa az a felfogás is, hogy az állam a közösség érdekében köteles előírni és kikényszeríteni valamennyi polgárának egységes meggyőződését; a századok során át megbukott gondolat ez, amely annak idején a türelmetlenség legméltánytalanabb és legostobább megnyilatkozásait váltotta ki. Olyan emberi társadalom, amelyet hasonló eszmékre alapítanak, csak úgy állhatna fenn, ha állandóan háborús állapotban lenne. Az ilyen társadalom még a civilizáció alapjait is lerombolná, mert a civilizáció a szabad gondolat, a szabad életberendezés gyümölcse s csak ott érhetik meg, ahol a népek szabadon cserélhetik ki az emberi gondolatokat és a gazdasági javakat. Az európai államok mindegyikének nacionalizmusa a vele szomszédos országokban is nacionalizmust támaszt; sok állam nacionalizmusa a messze eső országokban is hasonló magatartást,

vagy türelmetlenséget vált ki. Ha Franciaország és Olaszország nacionalista, egészen természetes, hogy a nacionalizmus nagy haladást tesz a németek között és a szlávok között: miután pedig ezek a népek számosabbak, szaporábbak és nagyobb hajlamuk van a terjeszkedésre, az is természetes, hogy ezeknek a nacionalizmusa még veszedelmesebb jelleget ölt. Amerika bármelyik részében is éltek az európai kivándorlók, egészen a legutóbbi időkhöz szabad terük nyílt a munkára és tevékenységre: sokan meggazdagodtak. Ha azonban a kivándorlók csoportjai a nacionalista propaganda gócpontjaivá alakulnak, előbb-utóbb magukra vonják az amerikaiak reakcióját, akik előbb-utóbb lehengerlik őket. A bevándorlási tilalom és megszorítás már az első igen érzékeny és kézzelfogható felelet az európai nacionalizmusoknak. Más a nyelv, a történeti és művészi hagyomány megvédése és más a bizalmatlanságnak az a rendszere, amely az úgynevezett nacionalizmusból nő ki, ebből a fölöttébb szegény és üres tanításból, amely éppen ezen tulajdonságainál fogva a legkönnyebben hozzáférhető is a kevésbé művelt polgárság tudatlan elemeinek. Az a tény, hogy sok országban a nacionalizmus táborá csaknem teljesen a szocializmus pártutóiból verődött össze, minden másnál jobban kifejezi annak jellegét.

Kevesen vannak azért a nacionalisták között is olyanok, akik magasztalni merik a háborút; általánosan hangoztatják azonban, hogy a háború legmélyebb forrásai az ösztönben rejlenek s így a háború elkerülhetetlen. Nos, vannak az emberben olyan alacsonyrendű ösztönök, amelyeket a társadalmi együttélés és a civilizáció kiirtott, vagy csak csekély mértékben enged kitörésre jutni. Vannak káros ösztönök, amelyeket igyekszünk kiküszöbölni; vannak ösztönök, amelyeket nap nap után tompítunk. Ugyanaz az ösztön, amely a pillangót a napfényre tereli, lámpavilág esetén öngyilkosságba kergeti; a háborús szellemnek is az az ösztön a csirája, amely a primitív embereket egymás lemészárlására és az erősebb uralmának biztosítására hajtotta. Ez azonban ma már alacsonyrendű ösztön, amely a modern élet jelenlegi fejlődésében a hanyatlás és pusztulás okozója. A rombolás ösztöne kétségkívül megvan; csak arról van tehát szó, hogy kénytelenek vagyunk-e kielégíteni, vagy pedig meg tudjuk fékezni.

A civilizáció jelenlegi állása mellett a háború minden-

kinek kárt jelent, a győzőknek, a legyőzötteknek és a semlegeseknek egyaránt. Ezt már annyiszor bebizonyították, de a probléma nem tisztán a logikán fordul meg. Olykor a tények megcáfolnak minden logikát. Nekünk vizsgálnunk kell azt, is, hogy léteznek-e olyan erők, amelyek a békéhez vezethetnek bennünket. Nem szükséges újabb bizonyítás, hogy kidombrítsuk a háború kárait. Ezt a bizonyítást már ezerszer elvégezték a politikai és a filozófiai írók. Nem használ, ha azt mondjuk, hogy a háború fizikai elvetemültség, kegyetlenség, erőszakosság: sem az, hogy az erőszakosság semmiféle méltányos, következőképpen tartós eredményre nem vezethet, sem pedig az, hogy a háború nem hajt tényleges jövedelmet a győzőknek és a szemben álló felek mindegyikére lesújtó és romboló. Mindezt annyiszor megírták, hogy semmiféle újabb bizonyításnak sem lenne meg az újdonság értéke.

Azt kell néznünk, hogy számíthatunk-e olyan feltételek fennállására, amelyek között sikerülhet a békemozgalom s lehet-e ezeket a feltételeket hasznosítani. Annak is, akit nagy idealizmus vezet, a realista értelmével kell megvizsgálnia ezeket a feltételeket.

Az élet nehézségei olyan ijesztő méreteket öltöttek a háború után, a jövő bizonytalansága annyira általánosan megüli a lelkeket, hogy érzésünk szerint semmi sem lesz maradandó. Senki sem akarja bevallani tévedését, pedig mindenki ugyanabban a tévedésben szenved. Ez a kereszt, amelyet nem könnyít meg a feltámadás, túlságosan kínos ahhoz, hogy hosszasán hordjuk. A győzők nem biztosak annak megőrzése felől, amit magukhoz ragadtak; a legyőzöttek nem nyugszanak meg. Az új politikai alakulatok, amelyeket a békeszerződések teremtettek meg, tele vannak aggodalommal a jövőt illetően, miután olyan különböző népeket egyesítettek határaik között, amelyek más és más remény megvalósulását várják az elkövetkező időktől.

Az ujjaépítés minden munkájának erre az általános betegségre, erre a jövőt illető általános bizonytalanságra kell támaszkodnia, továbbá erre az általános erőszakoskodásra, amelyet nem annyira kegyetlenségből, mint a holnap iránti aggodalomból követtek el.

Ha ezen az úton haladunk, a háborúk kiszámíthatatlan sokasága felé tartunk, már pedig nem gondolhatunk újabb

háborúkra anélkül, hogy végig ne szántson rajtunk a borzalom. A legutolsó nagy háború a legszörnyűbb volt, amelyet valaha is vívtak, nemcsak a halottak, a sebesültek és a nyomorékok száma miatt, hanem azoknak az erőknek óriási volta folytán is, amelyek összecsaptak. Nem pár százezer katona találkozott a frontokon, mint az elmúlt idők háborúiban, hanem legalább tíz millió ember s összesen több mint hatvan milliót mozgósítottak. Egy új háború most már ott kezdődne, ahol a legutóbbi végződött, tehát a rombolás hallatlan erejű eszközeit használná. Nem hadseregek háborúja hadseregek ellen, hanem népek háborúja népek ellen; a legborzalmasabb mértékben való pusztítása a polgári lakosságnak, rombadöntése a termelés legnagyobb középpontjainak, felhasználása a légi technikának, a vegyi szereknek, a tüzéségnek. Egy újabb háború, ha ilyen módon végigharcolták, a teljes felbomlásba rántaná Európát; már pedig elkerülhetetlennek kell ezt mondanunk, ha a mostani általános gyűlölködés és általános erőszakoskodás fel nem oldódik egy általános kiengesztelődéssel, ami minden népnek érdeke.

A kiegesztelődéssel nem politikai tény, hanem mindenekfelett erkölcsi tény. Sohasem fogjuk meglátni, ha az eddigi nyelven és modorban folyik a szó. Amíg egy nagy népet az emberiség ellensége gyanánt állítanak be, amíg azt a banális szólamot ismételtetik, hogy a Rajna a civilizáció határa, amíg a faji és nemzetiségi előítéletek ellenséges magatartást váltanak ki más népekkel szemben, nincs semmi remény a megmenekülésre. Az az eszme, hogy a legyőzött népek végeláthatatlan időre vállalják magukra a szolgaságot és fegyvertelenül álljanak a felfegyverzett népekkel szemben, hogy csak a szolgaság hosszú ideje után, csak akkor érkezhetünk el az általános leszereléshez és a döntőbíráskodáshoz, túlságosan bárgyu eszme, semmint komolyan lehetne mérlegelni.

Itt az idő, amikor minden ellenszenvtől mentesen, a múlt minden felhánytorgatása, minden gyűlölet és szenvedély nélkül fontolóra kell vennünk, vajjon még Európának teljesen össze kell-e dőlnie, szilánkokra kell-e hullania, vajjon az örvénybe vivő és a civilizációra végzetes küzdelmek sorozatába kell-e lépnie, vagy van mód arra, hogy a balkanizált Európa helyén felállítsuk a szabad, újjászületett és egységes Európát.

Keveset remélhetünk azonban a kormányok munkájától, amelyet a hagyományok és gyűlölködések irányítanak s egy nagyrészt kártékony sajtó befolyásol. A mai kormányok javarészt olyan férfiakból állnak, akik sok tekintetben felelősek a multért. Sokan közülük még a háborús szótárt használják és sokan azt kívánják megszilárdítani, amit nem lehet maradandóan megtartani.

Csak a népek szabad megmozdulása, az értelmiség és a munkásosztály nagy nekilendülése, széleskörű agitáció a nép között, csak ez indíthat meg igazi haladást az ujjaépülés és a béke felé. Az általános inség az alapja ennek a megmozdulásnak. Ne öntsetek új bort a régihez, figyelmeztetett Jézus. Az élet nagy szükségleteit nem érthetik meg az erőszakosság és a halál emberei. A béke felé haladás mindenekfelett erkölcsi megmozdulás s így nem indulhat ki azoktól a férfiaktól, akik az erkölcs tagadását képviselik.

VIII.

A békéhez vezető utak.

Vissza kell térni a szabadság és a demokrácia elveihez.

Minden út Rómába visz — állapítja meg egy régi olasz közmondás. A békéhez talán minden út elvezet, legalább is azok felfogása szerint, akik feléje törekcszenek.

Maga Poincaré is a béke munkása abban az értelemben, hogy — mint hívei mondják — kikényszeríti a békét. Poincaré azt hitte, hogy Németországot megadásra bírja, ha területeit hosszasan megszállja, aláveti mindenféle megaláztatásnak és önkényesen alkalmazza a békeszerződést. Ez is béke tehát.

Csak egyetlenegy nehézség van: az, hogy ez a program is minden tekintetben kiváló — legalább is annak részére, aki alkalmazta — akárcsak Orlandó lova, amelynek mindössze az volt a hibája, hogy megdőglött.

Németország sohasem fogja elfogadni ezt a programot. Oroszország sohasem fogja elismerni s Amerika semmi felelősséget sem akar vállalni érte. Olyan program ez, amelyet immár sohasem lehet sírjából feltámasztani; történhetnek még újabb erőszakosságok, előfordulhatnak még újabb önkényes megszállások, vagy a békeszerződés ellenére meg lehet hosszabbítani a régebben fogantatosított megszállások időtartamát, de az a program, hogy Németországot feldarabolják és idegen fenhatóság alá vessék, régtől fogva megbukott.

Sokkal értelmesebb és jóval ügyesebb az a program, amelyet Herriot dolgozott ki. Nem beszél a gyűlölet nyelvén, sőt a rokonszenv és a szívélýesség hangjait üti meg. Herriot a legnagyobb jóhiszeműséggel hirdeti az Európai Egyesült

Államokat, azt az eszmét, amely felé tartanunk kell. De hogy ezt az eszmét elérjük, Herriot mindenekelőtt szilárdságot akar teremteni; körül akarja bástyázni és hosszasan maradandóvá akarja tenni a békeszerződések által kialakított helyzetet. A megszállások meghosszabbításának igazolására Herriot a legkönnyebb módszert követte: meg kell nyerni mindenki tetszését, tehát rá kell mutatni egy közös veszedelemre. Németország nem hajtotta végre teljesen a leszerelést, sőt fegyverkezésre gondol s így Franciaországot veszedelem fenyegeti. Nincs egyetlen tábornok sem, aki komolyan hinne ebben; de a veszedelem emlegetése egyesíti a lelkeket egy olyan országban, amely az imént lábalt ki a háborúból s amelynek semmiféle győzelem sem tudja orvosolni szenvedéseit és veszteségeit. Németország nem fegyverkezik és nem is fegyverkezhetik azok között a feltételek között, amelyekben él; a háborús megnyilatkozások tisztán szónoklatokban merülnek ki s ebből nem hárul semmiféle veszedelem Franciaországra. Éppen ellenkezően, a győztes országok azok, amelyek nem alkalmazzák a versaillesi szerződést.

Herriot elődei biztosítékot kerestek Franciaország részére; Herriot már nem banális garanciát eszelt ki, hanem a kölcsönös biztonsági egyezmény útján valamennyi állam együttes felelősségére gondolt. Mindazoknak az államoknak, amelyek a Népszövetséghez csatlakoztak, kötelezniök kell magukat a béke érdekében, hogy fegyverrel is biztosítják a szerződések tökéletes végrehajtását. Mindent összevéve tehát, a nemzetközi élet alapjául a háború által teremtett helyzetet kell megtenni.

Franciaország és Németország között csak azzal a feltétellel jöhet létre bármilyen természetű megértés, hogy Németország a jövőre vonatkozóan nemesak Franciaországgal való jelenlegi határát fogadja el, hanem mindazokat a határokat, amelyeket a békeszerződések állapítottak meg (Lengyelország, a balti államok, biztosítása annak, hogy semmiféle egyesülés sem történik Német-Ausztriával). Már pedig Németország sohasem ismerné el jóhiszeműen jelenlegi határait s annál kevésbbé ismeri el határait Oroszország, amely csak Finnország és egy valóban lengyel lakosságú Lengyelország fennállásába nyugszik bele. A kölcsönös biztonsági egyezmény, amely csak akkor lehet hatásos, ha a

megvédésére kötelezettséget vállalt államok nagy fegyveres erőt bocsátanak rendelkezésre, egyértelmű lenne egy hatalmas nemzetközi társulással, amely a békeszerződések épségben tartása végett alakult.

Mindez törékeny és ha létre is jönne, nem lenne tartós.

Új szövetségi rendszereket hoztak szóba: egymással szövetkezett államok csoportjainak megalakulása azonban, bármerre is tekintsünk, csak újabb háborúk előkészítésének a módja. Egyedül az a tény, hogy Európában az egyik oldalon Franciaország és Oroszország szövetkezett s ezt Anglia rokonszenvvvel nézte, a másik oldalon pedig Németország, Ausztria-Magyarország és Olaszország lépett szövetségre, a gyanakvás lappangó állapotát teremtette meg, amely elkerülhetetlenné tette a háborút.

Az európai államok bármilyen egyesülése vagy szövetkezése szükségszerűen más államok ellen irányul s így magában rejti azt a csirát, amely hosszabb vagy rövidebb határidőre új háborúkat érlel.

Ha Franciaország és Anglia azon az alapon, hogy megvédik és fentartják Németország jelenlegi határait, biztonsági egyezményt kötne, ennek nem lehetne más eredménye, mint egy óriási keleti blokk születése: Németország, Oroszország és Japán összefogása. Egy francia-angol szövetség, amelyet némely rövideszű angol konzervatívok rokonszenvesen látnának, nehéz helyzetbe sodorná Olaszországot. Olaszország előbb vagy utóbb nem tehetne mást, minthogy ellene dolgozzék; Törökország ázsiai programja miatt, amely új erőt és új életet ad neki, a maga részéről szintén kénytelen volna Németország és Oroszország oldalára állni.

Franciaország a kelleténél nagyobb bizalommal viselkedik a délszláv országok, Cseh-Szlovákia és Jugoszlávia iránt. Már pedig ezek sohasem fordulnak Oroszország ellen s a döntő órában, bármilyen kötelezettségeket is vállaltak politikusaik s bármilyen jellegű is legyen Oroszország politikai rendszere, az oroszok mellett fognak felsorakozni.

Sokat beszéltek Franciaország és Németország szövetségéről is. Németországban, ahol a lakosság lelki állapota folytán manapság bármilyen ostobaság pölgárjogot kap, komolyan is szóba hozták ezt. Már pedig, ha szükséges is, hogy széleskörű egyetértés következze be, főképpen gazda-

sági tekintetben, ha a béke nem is lehetséges e két nagy ország őszinte megegyezése nélkül s ha a gazdasági megállapodás bevezethet és megalapozhat is sok minden egyezményt, egy német-francia szövetség végzetes szerencsétlenség lenne. Egyáltalán hogyan gondolhattak erre? A legújabb emlékektől eltekintve, itt van Németország keleti részének egész kérdése; lerombolhatja nyomban Franciaország azt, amit ő maga csinált? Másrészt Franciaország és Németország szövetsége a gyakorlatban Anglia ellen irányuló csoportosulássá válnék s így óriási veszedelmet jelentene a békére.

Ha Európa nem tanulta meg a legutolsó nagy háborúból, hogy a szövetségek rendszere nem a békét, hanem tisztán a háborút szolgálja, hogy szövetségcsoportok kialakulása nyomban ellenséges irányban egyesíti azokat a népeket, amelyek fenyegetve érzik magukat, ha Európa még nem tanulta meg, hogy a háború elkerülésének egyetlen módja a szövetségek rendszerének elejtése, akkor kétségbe kell esnünk az európai népek értelmi képessége és jövője felől.

Európának a nehézségek és válságok egész sorozatán kell még átjutnia, hogy elérkezzék a békéhez. Az 1914—1918. évi háború egyedül a tudatlanokra hatott villámcsapás gyanánt. Könnyen összetévesztik az okot az alkalommal. A sarajevói bűntény és Ausztria ultimátuma alkalom: az ok sokkal mélyebben fészkel. A háború mindenképpen bekövetkezett volna, mert mindenki készült rá s mindenki úgy cselekedett, mintha a háború elkerülhetetlen lenne. A béke hosszas és kínos erőfeszítés eredménye s még sok fájdalmas tapasztalat és sok tévedés gyümölcse lesz.

Új szövetségek tehát közelebbi vagy távolabbi időre, de háborút jelentenek. Kölesönös biztonsági egyezmények valamennyi nép között, amelyek a Népszövetség tagjai, nem lehetnek biztosítékai a békeszerződések rendszerének, mert Németország és a legyőzött nemzetek, Oroszország, az Amerikai Egyesült Államok és sok más Európán kívül eső nép sohasem fogják elismerni az egyezményt, vagy különböző okokból nem csatlakoznak hozzá. Nem lehet fölépíteni a népek között a béke palotáját az erkölcsi sivatag futóhomokján.

Ha a béke nem virradhat fel azonnal, ha sajnos, Európának még mélyebbre kell süllyednie, mielőtt ráébredne

a megújulás szükségességére, mi lehet akkor hasznos a békére, mivel lehet azt előmozdítani és milyen utak vezetnek a feltámadáshoz? ha vannak olyan erők, amelyeket fel lehet használni, melyek azok és miként lehet azokat működésbe hozni?

A népek, akárcsak az egyének, életük nehéz óráiban nem számíthatnak másra, csak önmagukra; csak a bizalom bátoríthat tetteire, csak a bizalom válthatja ki más erők támogatását és segítségét. Ha a semleges országok kétkedőek és közömbösek s ha csak meglehetősen kevésbé lehet rájuk számítani, ennek az az oka, hogy semmi bizalmuk sincs bennünk. Ha az Amerikai Egyesült Államok, bár érdekükben áll Európa talpraállása s kívánnak is résztvenni ebben a munkában, mégis eltávolódtak s éppen most követelik adósaiktól az adott hitelek visszafizetését, ennek az a magyarázata, hogy a győzők semmiben sem különböznek a legyőzöttektől, hogy munkájuk nem érdemel bizalmat s így minden engedmény, minden könnyítés s még inkább tartozásaik elengedése csak katonai kiadásaik növelésére szolgálna. Miért fegyverkeznek a győzők, ha a legyőzöttek fegyvertelenek? akad-e a világon olyan bárgyu, aki igazán veszedelemtől tartana a lefegyverzett Németország részéről?

Dolgoznunk kell tehát a békéért szkepticizmus, de ábrándozás nélkül is, ösztökélnünk kell mindazokat az erőket, amelyek ebben a törekvésünkben segítségünkre lehetnek. A siker első és legnélkülözhetetlenebb feltétele azonban a teljes igazság megmondása.

Mindazt, ami a háborús felelősségre, a háborúban történetekre és a háború utáni eljárásra vonatkozik, értelmi fenntartás és leplezés vagy szépítés nélkül meg kell mondani. Csak az dolgozik a békéért, aki hozzájárul az igazság felderítéséhez és aki hirdeti az igazságot a nép között. A tévedés érzelmének, az általános bűn tudatának elterjesztése segítheti csak elő a feltámadás művét.

Síralmas dolog, hogy — gyakran rejtélyes körülmények között — megakadtak azok a kutatások, amelyek a háborús felelősség megállapítását célozták. Mindent meg kell mondani, tekintet nélkül bárkire és haszontalan palástolgatás nélkül. A közvéleménynek alapós oka van, hogy gyanus szemmel nézze a háborúra vonatkozó diplomáciai könyveket, mert

hiszen látta, hogy ezeket még a legtekintélyesebb országokban is milyen alattomos módon szerkesztették. Alapvető fontosságú okiratokat hagytak ki, vagy csonkítottak meg s éppen azt nem hozták nyilvánosságra, aminek megismerése mindenél fontosabb.

Ahhoz, hogy felolvadjon a jég, az az első feladat, hogy nagyobb nyugodtsággal lehessen a gondolatokat kicserélni. Ennek érdekében le kell mondani a jelenleg használatos nyelvezetről, ami mindenekelőtt Franciaországon fordul meg.

A franciák nagyon szeretik hazájukat és semmi érzelem sem dicséretesebb ennél; minden szenvedélynek azonban természetesen korlátokat kell szabni, vagy különben igazi lelki elszigeteltségre vezet. Franciaország és nemcsak a sajtó és sok író, hanem a hivatalos Franciaország is olyan nyelven beszél, amelyet mi már nem értünk meg. Olvasom a legtekintélyesebb francia politikusok legutóbbi megnyilatkozásait és szinte fájdalmas szomorúság fog el. Még Herriot is 1925 január 26-án mondott, megtapsolt beszédében, amikor szóvá-tette Németország fegyverkezését, (amely veszedelemben lehetetlen hinniünk) s hangoztatta, hogy meg kell történnie a kiengesztelődésnek, kijelentette, hogy ez a kiengesztelődés lehetetlen mindaddig, amíg az egyik oldalon, azaz Franciaország oldalán egy olyan demokrácia áll, amely nemeslelkű, idealista, kész magát odaadni és mást magához fogadni — *prompte à se donner, prompte à accueillir*, — a másik oldalon pedig, azaz Németország oldalán egy olyan demokrácia van, amelynek háta mögött — *la vieille oligarchie du sang et de la mort* — a vér és a halál régi oligarchiája húzódik meg. Ezzel csaknem egy időben Doumergue elnök lengyelországi útja előestéjén, tehát mielőtt ünnepélyesen kifejezésre juttatta volna Kelet-Németország rendezetlenségének mara-dandóságát, hangsúlyozta, hogy azok a katonai rendszabályok, amelyeket Franciaország foganatosít, nem imperializ-musból fakadnak; Franciaország csak óvni kívánja magát olyan reális károktól, amelyek abból fenyegetik, hogy keleti határait egy igazi imperializmus és a háborús reváns szelleme ostromolja — *l'existence au delà de ses frontières de l'est d'un esprit de véritable impérialisme et de revanche guerrière*.

Valamennyien végigcsináltuk a háborút. Fájdalmas

kényszerűség volt ez. Valamennyien megtettük nagy kötelességünket a háborúban. Valamennyien inzultáltuk az ellenséget a háború alatt. Elkerülhetetlen volt. A háború után azonban mindenki közülünk, ha különböző mértékben is, higgadtan kezdte mérlegelni az eseményeket; valamennyien kérdeztük magunkban, mekkora rész terhel bennünket a felelősségből. Angolok, olaszok, amerikaiak, nem beszélünk már boche-okról, akik ellenségei a civilizációnak, mert tudjuk, hogy nem igaz. Barthou szemében a háború megmutatta a népek jellemző tulajdonságait: *l'Allemagne avec sa barbarie, le français avec son courage* — Németországot barbárságával, a franciát bátorságával. Egész antológiát lehet összeállítani az ilyen frázisokból, amelyeket Poincaré, Briand, Clemenceau és Franciaország többi legtekintélyesebb képviselőinek beszédeiben találunk. Briand, bár nagyon egyensúlyozott elme, talán mert nagy szónok és írói hajlamai vannak, azok közé tartozik, akik leginkább visszaéltek ilyen szövegekkel.

Miért fegyverkezik Franciaország? Csak azért, mert a világ javát akarja. *La France a dans son passé trop de traditions humaines, elle a donné trop de gages de liberté au monde pour ne considérer qu'en dehors de son héritage propre, c'est un héritage mondial qu'elle défend en se défendant*, — Franciaország multjában nagyon is sok a humanus hagyomány, a szabadságnak nagyon is sok zálogát adta a világnak ahhoz, hogy ne lássa, miképp saját örökségén kívül a világ örökségét is védi, amikor önmagát védi. Ki mentette meg a világ szabadságát? A francia katona. *C'est parce que le petit piou-piou français y était armé, courageux, héroïque que la liberté a été sauvée* — a szabadság megmentése csak annak köszönhető, hogy ott volt a kis francia baka fegyveresen, bátran, hősiezen. Micsoda Franciaország feladata? a civilizáció biztosítása. *Notre pays a, par la position que la nature lui a donnée, le redoutable honneur d'être le soldat de la civilisation et de la liberté. Il a tout un passé de traditions qui n'est pas seulement le sien, mais aussi celui du monde* — Hazánkat természeti helyzeténél fogva az a félelmetes dicsőség érte, hogy a civilizáció és a szabadság katonája legyen. Olyan hagyományok gazdagítják multját, hogy ez már nemcsak az övé, hanem az egész emberiségé.

Azokból a keserű ítéletekből, amelyeket Németországról, a német népről mondtak, hogy képtelen a szabad be rendezkedésre, hogy álnok, hogy vad, — egész köteteket lehet összeszerkeszteni. Többet közülük nem is akarok felhozni, mert nem kívánom még jobban kiélezni azt a lelki állapotot, amely már úgyis a legkevésbé hajlamos a békére.

Amíg azonban ilyen nyelven beszélnek tovább, addig megmarad a bizalmatlanság. Ha Franciaország fokozza fegyverkezését, ezzel csak a civilizációt szolgálja; ha német területeket foglal el, ezzel csak valamennyi nemzetet védelmezi; ha ellensége Németországnak, ezzel csak mindenki oltalmazója.

Ez a nyelvezet nemcsak állandóan két szembenálló részre osztja Európát, hanem még azok között is bizalmatlanságot teremt, akik ugyanahhoz a táborhoz tartoznak. Az angolok mindenkor azt hitték, hogy minden más népnél ők járultak hozzá legtöbbel a szabadság elvének megteremtéséhez; mondták is, hogy a La Manche-esatorna védte meg a szabadság földjét. Az olaszok azt hiszik, hogy nem kisebb mértékben gazdagították a civilizációt, a gondolat és művészet legnagyobb formáit, mint bármelyik nép és erre joggal büszkék. Hogyan lehet el nem ismerni a német gondolat nagyságát? A legnagyobb modern gondolkodók, Kant, Hegel és Schopenhauer németek; a művészet világdicsőségei, mint Goethe; a zene legnemesebb megnyilatkozásaiban, Bachtól Beethovenig és Wagnerig német. A német tudomány nem kisebb fokban vette ki részét a legnagyobb felfedezésekből és az eredmények legnagyobb szabású gyakorlati alkalmazásából, mint bármelyik más nép. Anglia, Németország, Olaszország Franciaországgal együtt különböző utakon rőtta le adóját a civilizáció és a gondolat fejlesztésének. Mi nagyon szeretjük Franciaországot és annyi megnyilatkozásában csodáljuk, de azért nem vagyunk hajlandók arra, hogy kevesebbre tartsuk magunkat s mi olaszok, tévedéseink ellenére is, mérhetetlen hittal tekintünk jövőnk elé. A németek érzik egész nagyságukat; becsmérésük csak kiélezi a helyzetet.

A cselekvés és a munka új, hatalmas terei nyílnak meg előttünk; nem tudjuk, milyen meglepetéseket rejtenek számunkra Amerika és az új világrészek. Itt vannak Keleten az ősrégi civilizációk, amelyek új fényben mutatkoznak. Egyetlen nép sem tekintheti magát a világtevékenység középpont-

jának s egyetlen európai nép sem igényelheti magának azt, hogy különleges nagy küldetést kapott. Amelyik ilyesmivel ruházza fel önmagát, az anélkül, hogy akarná, lelkileg elszigeteli magát s nem tudom, mi okoz nagyobb kárt Franciaországnak, a sovinizmus bizonyos megnyilatkozásai vagy ellenségeinek munkája.

Európa csak abban az esetben állhat talpra és szerezheti vissza működési körét a világban, ha nagy együttműködés jön létre: és az együttműködésnek feltétele, hogy azok, akik, ugyanannak a társadalomnak részesei, a tökéletes egyenlőség talapzatán álljanak és senki se vádolja érdemtelenséggel a másikat. Ha én egyetértésben akarok élni szomszédommal, mindenekelőtt azzal kell kezdenem, hogy udvariasan bánok vele s őrizkedem attól, hogy inzultáljam őt ősei és családja sértegetésével. Ha azt mondom, hogy polgáriasult ember vagyok, de fegyveresen kell járnom, mert szomszédom ösztönös a rablásra, hogy én becsületes ember vagyok, neki azonban gonosz elődei vannak, akkor életem mindig telve lesz aggodalommal és semmi tekintetben sem fogunk mi ketten egyetértően eljárni. Magatartásom annál kevésbbé lesz magyarázható, ha nekem magamnak is hibáim vannak, s ha szomszédomnak valójában szándékában sincs, hogy nekem rosszat tegyen.

Ahhoz tehát, hogy elérjünk a békéhez, elsősorban az szükséges, hogy megváltozzék a győztes népek nyelvezte: ez teljesen megtörtént Olaszországban és Amerikában s csaknem teljesen Angliában is; de nem következett be még Franciaországban. Franciaországnak azonban sokkal nagyobb a politikai érzéke, semhogy hosszasan megmaradjon olyan mederben, amely elszigeteli a földkerekségen.

Én Olaszországban a háború utáni első kormány feje voltam, szembenéztem a népszerűtlenség veszedelmével, mert hűségesen akartam szolgálni hazámat: a béke nyelvén beszéltem. Készen találtam egy nagy expedíció tervét, amelynek katonai erővel kellett volna elfoglalnia Georgiát. Minden el volt már rendezve; a csapatok készen álltak, az expedíció vezetője ki volt jelölve. Nagy népámítás folyt. Azt mondták, hogy Georgiának a kőolajon kívül felbecsülhetetlen természeti kincsei vannak s így Olaszország, amely hiányt szenved nyersanyagban, kimeríthetetlen forráshoz

juthat. Franciaország és Anglia készségesen beleegyezett az expedícióba; ez a beleegyezés, amennyire barátságukat ismer-tem, még kételkedőbbé tett. Ha Georgia annyira gazdag, miért akarták Olaszországnak adni? Georgia Oroszországhoz tarto-zott. Abban az időben mindenki le akarta verni Szovjet-Oroszországot, de jobbnak látta, ha nem vállal közvetlenül kötelezettséget. Nagyon szívesen vették volna, ha egy nagy országot, amilyen Olaszország, lökhetnek előre s így közvetve segítik a felkelő csapatokat. Milyen kilátásokkal kecsegtetett egy kaukázusi háború? Rengeteg embert és óriási tőkét kel-lett volna befektetni s Olaszország előbb-utóbb kénytelen lett volna otthagyni ezt a területet. Én nyomban likvidáltam az expedíciót. Ez volt kormányzásom első tette. Miután senkisésem tagadhatta le a háborúban végzett hazafias munká-mat és odaadásomat, azt mondták, hogy én vagyok az első, aki megfosztja értékétől a győzelmet s rámsütötték, hogy én voltam a béke első defetistája. De olyan jó prófétának bizo-nyultam, hogy pár hónapra rá a bolsevik seregek már benyomultak Tifliszbe! Népszerűségem feláldozásával meg-akadályoztam egy nagy és haszontalan háborút, amelyből hazámnak csak kára lett volna.

Olaszország igényeket táplált Kis-Ázsiát illetően s nem tudni pontosan, hogy Sonnino, akkori külügyminiszter, a szerencsétlen londoni egyezmény szerzője, amelynek alapján Olaszország a képzelhető legrosszabb feltételek között lépett be a háborúba, miért engedett a nacionalizmus eltévelyedéseinek s miért akart Szmirnába menni. Szerencsére Wilson, aki ebben az időben doktrinális nézetei szerint osztogatta el a népeket, ellene szegült a kívánságnak s azt akarta, hogy Szmirnat Görögországnak juttassák. Görögország elkerülhe-tetlen romlása volt ez, mert a törökök sok mindenről, még Konstantinápolyról is lemondhatnak, de sohasem adhatják ki kezükből Szmirnat, amely hatalmi állásuk kulcsa és minden gazdagságuk alapja. Bármint vegyük is, Szmirna lehetett vagy török — lakosságának ez a többsége, — vagy görög — ez a kisebbség — de sohasem lehetett volna olasz. Ha az olaszok bevonulnak Szmirnába, megvalósították volna azt a para-doxont, hogy egyszerre ellenségeikké teszik a törököket és a görögöket s egyesítik őket a közös gyűlöletben. Amikor én kijelentettem az olasz kamarában, hogy még akkor is vissza-

utasítottam volna Szmirná, ha nekünk felkinálják, s hogy nem akarok semmiféle kalandot sem Kis-Ázsiában, amugyis megfogytakozott népszerűségem rettenetesen megrendült.

A legnagyobb szolgálatot azonban azzal tettem hazám-nak, hogy amikor a háború után a kormány élére kerültem, mindenkor gyűlölet nélkül beszéltem az ellenségekről. Ellene szóltam minden vádnak, amely kegyetlenséggel illette a középponti hatalmakat s hangoztattam, hogy kegyetlenségeket mind a két részről követtek el; sohasem mondtam semmit a németek és később a jugoszlávok ellen, akik az új ellenségek lettek. Kijelentettem, hogy nem kell számítani semmiféle jóvátételre s Olaszországnak annyi veszteség után újjáépülésében tisztán saját erejére szabad hagyatkoznia. Ahogy nem vett vettem részt Wilson magasztalásában, akit Mussolini és barátai prófétának és a népek megszabadítójának hirdettek, éppúgy nem vettem részt az ócsárlásban sem, amelyet ugyanezek szórtak reá s mindig nagy tisztelettel beszéltem Wilsonról. Nem iktattam be semmi számot sem jóvátétel címén az államháztartás mérlegébe s nyomban kijelentettem, hogy az adókat, elsősorban az egyenes adókat emelni kell.

Olaszország bécsi követét, della Toretta márkit, aki később külügyminiszter, majd londoni nagykövet lett, megbíztam, kövessen el mindent, hogy Ausztriát meg lehessen segíteni nehézségeiben. Renner osztrák kancellár Rómába jött, hogy köszönetet mondjon nekem. A látogatáskor, amely nagy szívélyességgel folyt le, megadtam mindazt a segítséget, ami módomban állt. Amikor Renner és az osztrák miniszterek visszaindultak a római állomásról, annyira meg voltak hatva, hogy egyszerre kiáltották: *Viva l'Italia!* Magam is meg voltam hatva. Ez volt az egyetlen eset, amikor büszkeséggel töltött el, hogy miniszterelnök lehettem.

Párisban és Londonban elleneztem a II. Vilmos császár ellen tervezett méltánytalan pört, valamint azokat a pöröket is, amelyeket a kegyetlenkedéssel vádolt német tisztek ellen indítottak. Lehetetlen pörök voltak ezek s magam javasoltam azt a megoldást, hogy a pöröket a lipseai törvényszék elé utalják. Kezdetől fogva úgy gondoltam, hogy ha pörbe kell fogni azokat, akik felelősek az európai háborúért, ne csak az ellen a megvetésre méltó *miles gloriosus* ellen indításnak pört, mint amilyen II. Vilmos volt.

Azután, hogy távoztam a kormány éléről, Olaszország elvált Angliától és osztozott a tévedésekben, aminők Felső-Szilézia kettészakítása és a Ruhr megszállása; de az én munkám eredményeképpen egyetlen olasz sem beszél gyűlölettel az ellenségekről, senki sem számít a jóvátételre s mindenki meg van győződve, hogy Olaszországnak kizáróan saját erejére kell hagyatkoznia, ha rekonstruálni akarja gazdasági életét és rá akar találni az elvesztett útra.

A legnagyobb politikai és erkölcsi feladat szerintem az, hogy semmi szavát se ejtsük ki a gyűlöletnek, haragnak s annál kevésbé a lebecsülésnek a tegnapi ellenség iránt. A meg nem érdemelt szavak, a gyűlöletet szító legendák, a becsmérlő frázisok jobban belevésődnek az emlékezetbe, mint maguk a tettek. A tettek feledésbe mennek, a szavak megragadnak. Amikor azt mondják, hogy a németek ellenségei a civilizációnak, amikor a *boche*-ok vadságáról, szabadsággyűlöletéről beszélnek, amikor ostobán gúnyolódnak *kulturájukon*, holott a legtöbben még ara a fokra sem kapaszkodtak fel, hogy azt megértsék és értékelni tudják, akkor az új háborút, sőt a háborúk végeláthatatlan sorozatát készítik elő.

Aki a békét akarja, annak még mielőtt tettekbe fogna, a béke nyelvén kell beszélnie.

Minden nép külpolitikája és belpolitikája szoros összefüggésben áll egymással. Igazi békemunka nem lehetséges, ha nem térünk vissza a demokratikus intézményekhez és a szabadság elveihez; a bolsevizmus, vagyis oroszországi vörös diktatura és a fehér diktatúrák Európa déli részén, veszedelmet képeznek a békére. A háború előtt Európának jóval több mint a felét három hatalom birtokolta: Oroszország, Németország és Ausztria-Magyarország. Ennek a három birodalomnak, amelyek egymással ellentétes irányban mozogtak s amelyekben a politikát pár felelőtlen ember vezette, végzet-szerűen háborúra kellett jutnia. A háború mély forrásai, sőt mindkét nagy háború forrásai, amelyeket vívtak, az orosz autokráciából fakadtak, amellyel szemben a német autokrácia nem tudott katonai ellenállást tanúsítani. Minden diktatura, akár kényúr, akár oligarchia, akár valamilyen társadalmi osztály gyakorolja, háborúra vezet; sőt gyakran, ha ugyan nem mindig, éppen a háború a diktatura létrejöttének és fentartásának feltétele. Amikor a diktatura fenyegetve érzi

magát, nincs más módja életének meghosszabbítására, mint az, hogy határain kívülre viszi a háborút, azaz belső ellenfeleit is kényszeríti, hogy egyesüljenek vele a közös veszedelemmel szemben, vagyis akaratának alá vessék magukat. A vörös bolsevizmus előbb vagy utóbb demokráciává fog átalakulni: a fehér diktatúráknak, amelyek most Európa egyes részein dühöngenek, nincs meg a lehetőségük arra, hogy hosszasan fenmaradjanak. Bármint nézzük is, mindenkor károsnak kell tartanunk ezeket a civilizációra és veszedelmet kell látnunk bennük a békére. Az a tetszelgő elnézés, amelyet a konzervatívok még Angliában és Franciaországban is gyakran tanúsítanak ezen kormányrendszerek iránt, tévedés és rövidlátás gyümölcse. Diktatúrák, forradalmak, háborúk olyan tények, amelyek csaknem mindig egymást követik, tehát az dolgozik a békéért, aki a szabadságért és demokráciáért fáradozik nemcsak saját hazájában, hanem a többi országokban is. Minden felelőtlen hatalmasság elsősorban arra törekszik, hogy megszilárdítsa és megvédelmezze helyzetét: és a védelmet többnyire kalandban keresi.

A demokráciához való visszatérés a béke nélkülözhetetlen feltétele. Visszatérni a demokráciához elsősorban annyit jelent, mint visszatérni a demokratikus eszmékhez. A diktatúrák rendszereinek, a vörös és fehér diktatúráknak csődje háborúban és békében, a forradalmi pártoknak csaknem általános megfogyatkozása, a háborúval szemben való bizalmatlanság, ezek képezik a demokratikus újjáépülés alapját. Egyedül a liberális rendszer teheti lehetővé Európának, hogy életének ezt a fájdalmas korszakát győzelmesen megússza.

Az angliai *Union of Democratic Control* említésre méltó szolgálatokat tett. Szükséges, hogy a demokratikus munka mindenütt intenzívebb legyen.

A demokratikus politika érdekében alakult társaság hollandiai kongresszusához 1923 áprilisában üzenetet intéztem, amelyben felsoroltam néhány javaslatot arra vonatkozóan, hogy mit tartok szükségesnek az újjáépítés munkájára. Ezeket a javaslatokat teljessé bővítettem ki s azt hiszem, hogy minden akciónak a következő elvekhez kell igazodnia és ragaszkodnia: 1. *meg kell állapítani az 1914–1918. évi háborúval kapcsolatos felelősséget s az összes okiratokat a*

legszélesebb körben ismertté kell tenni, hogy a népek valóban világosan lássák a titkos diplomácia és a szövetségi rendszerek veszedelmeit; 2. *rá kell mutatni azoknak az eszméknek ürességére, hogy Európa civilizált népeit erkölcsi felsőbbrendűség, vagy alacsonyabbrendűség kritériumai alá lehet vonni*, ki kell mondani, hogy valamennyi népet terheli felelősség és tévedés s hogy csak általános együttműködés vezethet valamennyi nép felemelkedésére; 3. támogatni kell a gazdasági kiváltságokat nem ismerő *szabad csereforgalomra* irányuló mozgalmakat s meg kell akadályozni, hogy egyes nemzeti csoportok magukhoz harácsolják a nyersanyagokat, miután a nemzetek boldogulásukban inkább egymástól függenek és egymásra vannak utalva, semmint versenytársak; 4. a lehető leggyorsabban *véget kell vetni a jóvátételi politikának és ki kell vonni a megszálló csapatokat*, hogy ilyen módon valamennyi állam visszanyerje mozgási szabadságát s ne legyen semmi különbség győzők és legyőzöttek között; 5. *revidálni kell a békeszerződéseket* s mindenekelőtt jóvá kell tenni a legsúlyosabb igazságtalanságokat, aminő Felső-Szilézia felosztása, a Saar-vidék elszakítása és a danzigi korridor; 6. *küzdeni kell a fegyverkezés ellen* s a fegyverkezés fokozását olyan cselekedetnek kell tekinteni, mint ami egyenesen a civilizáció ellen tör; nem szabad tehát semmiféle hitelt és semmi bizalmat sem nyújtani azoknak a nemzeteknek, amelyek minden elfogadható ok nélkül növelik hadseregeiket és gyarapítják pusztító eszközeiket; 7. *meg kell tagadni minden bizalmat és minden hitelt* azoktól a nemzetektől, amelyek lábbal tiporják a demokratikus intézményeket, de facto eltörlik a parlamenteket és katonai kasztkot, vagy kisebbségi pártok segítségével *diktatórikus kormányokat* létesítenek; 8. *meg kell akadályozni, hogy béke idején színes csapatokat alkalmazzanak fehér népek ellen*, ami az egész világon csökkentő az egész Európa becsületét és tekintélyét; 9. a nemzetközi viszonylatokban el kell ismerni, hogy *nagy és kis népek, győzők és legyőzöttek között az egyetlen kritérium az egyenlőség*, hogy ilyen módon a lehető legrovidebb idő alatt megszűnjenek a jelenlegi megkülönböztetések; 10. *jóhiszeműen támogatni kell minden mozgalmat, amely a szabadságra irányul*, nemcsak az emberek, hanem a gazdasági javak mozgása tekintetében is, főképpen pedig biztosí-

tani kell a lelkiismeret, a sajtó és a gondolat szabadságát, amely az emberiség legnagyobb vívmánya, minden igazi haladás előfeltétele s amelyet most a háború után az európai világrész sok országában súlyosan fenyegetnek.

Ha visszaadják Németországnak azokat a területeket, amelyeket az antant kiáltványainak megsértésével s a nemzetiségi elvek sárbatiprásával téptek le róla, és visszaadják gyarmatait, amelyeket méltatlan és lehetetlen ürüggyel vettek el tőle: ez jobban hozzájárulna a békéhez, mint mindenféle biztonsági szerződés és maradandó módon megszilárdítaná a német demokráciát. Hosszú ideig a jelenlegi keretek közé lehet zsugorítani Ausztriát és Magyarországot, de senkisésem hiszi, hogy jelenlegi helyzetükben egyetlen elem is végleges lenne. A békeszerződések revíziója tehát ebben vagy abban a formában, a béke követelménye. Mindazon mesterséges rendszerek közül, amelyeket logika nélkül és a vállalt kötelezettségek ellenére eszeltek ki, egyetlen egy sem bírja ki a kritikát s egyetlen egy sem bírja ki a valóság fuvalatát sem.

Csak a közvélemény nyomása segítheti elő ezeknek az eszméknek elterjedését és ezeknek az elveknek elismertetését, amelyek a keresztény erkölcsnek is megfelelnek. Annak a kereszténységnek, amely az európai országok legnagyobb részében spanyolfal lett, amely mögött megbujik minden álnokság.

Sok erő hasznosan működhetik közre; a demokrácia emberein és íróin kívül itt van a hadviseltek tábora s itt van a szocializmus, amelyek különböző utakon ugyanazt a célt mozdíthatják elő.

Minden országban azok vágyakoznak legőszintebben a békére, akik végigharcolták a háborút. Azok, akik a háborúból üzletet csináltak s akik béke idején továbbra is háborúról beszélnek, pár beszámíthatatlan fanatikust kivéve, az irodákban vívták meg a háborút s nem láttak más lövészárkot, mint az élelmiszer-, fegyver- és hadianyag-raktárakat, vagy az egészségügyi intézményeket. A háború egyik legszájasabb magasztalója, akit csak ismerek, a háború alatt felkeresett s könyörgött, hogy helyezzem egy kényelmes hivatalba, amelyben háborús hősnek tüntetheti fel magát, de a legtükélete-sebb békében élhet. Az undor érzése futott rajtam végig; ez azonban nem gátolta meg, hogy ugyanez az ember a háború

után azok közé álljon, akik azzal vádoltak, hogy a lemondás politikusa voltam s hogy a háború üzletembereinek nyelvében meghonosodott kitétel szerint szabotáltam a győzelmet.

Az igazi hadviseltek mindenütt borzadnak a háborútól. Irtózáttal gondolnak vissza erőfeszítésükre és áldozatukra s azt akarják, hogy lehetetlen legyen újabb háború. A hadviseltek mozgalmat indítottak a békéért a legyőzött országokban, de különösen Franciaországban, Angliában és Olaszországban. Fel kell használni ezeket a mozgalmakat, nemcsak politikai és gyakorlati fontosságuk, hanem erkölcsi jelentőségük miatt is. A hadviseltek szövetségeinek — győztes és legyőzött országokból egyaránt — nemzetközi kongresszusok útján az agitáció olyan egységes programját lehetne megalkotniok, amely felett senkisé is haladhat el észrevétlenül. Csak az hirdetheti messzehangzóan a béke szükségességét, aki maga is részt vett a háborúban.

A szocializmus a háború tartama alatt nem képviselt hatékony erőt. Németország és Ausztria-Magyarország szocialistái nagy többségükben csatlakoztak a háborúhoz: Angliában és Olaszországban a szocialisták kevés kivétellel beletörődtek az eseményekbe. Nem cselekedhettek másképpen, mert bár minden erőfeszítés a háború elkerülésére irányul és arra kell irányulnia, amikor a háború már elhatározott dolog, nehéz lenne a tömegpártoknak, különösen a szocialistapártoknak kivonnia magát azon kötelezettségek alól, amelyeket a háború magával hoz.

Bármennyire is paradoxonnak lássék, de a szocializmusnak, hogy igazi nemzetközi tényező legyen, úgy is mint politikai pártnak, úgy is mint a munka pártjának, nemzetibb jelleget kell öltetnie.

A haza hatékony valóság s a nemzet élő szervezet: minden eszmének, a nagy szellemek minden javaslatának, még az Európai Egyesült Államok gondolatának is, a nemzetek létezése és azok életképessége kell hogy legyen az alapja.

A múltban túlhosszú időn keresztül hallgattuk az ostoba és visszataszító állításokat; túlsokat gúnyolódtak a nemzeti egység fogalmán, mint ami a kapitalizmus alkotása. Hányszor hallottuk a szocialistáktól, hogy az elérendő cél az egész világ proletárjainak egyesítése az egész világ kapitalizmusa ellen; hogy a külföldi proletároknak jobban meg lehet bízni,

mint a nemzeti kapitalistákban; hogy a haza meghaladott történeti eszmény.

Ezek az állítások nemcsak bosszantóak, hanem képtelenek is. A háború és a béke megmutatták, milyen kevésbé számoltak a valósággal. A proletár osztályoknak és a dolgozó rétegeknek is megvan a maguk egoizmusuk és a protekcionista politika, amelyet az új világrészek követnek, bizonyítja, hogy, ha érdekeik megvédéséről van szó, nem riadnak vissza a kapitalizmus eljárásaitól. Sőt gyakran jóval nagyobb mértékben visszaélnek a protekcionizmussal, mint maga a kapitalizmus.

Ha politikai magatartásuktól eltekintünk, a szocializmus és a dolgozó osztályok pártjai a legnagyobb szindikátust alkotják a munka árának és feltételeinek megvédésére. A konzervatívok sem tagadhatják, hogy a munkások mozgalmai csaknem mindig ösztönzést adtak a haladásra. A haza eszméjével szemben tanúsított bármilyen ellenséges fellépés azonban méltán megsérti a többség lelkiületét. Minden országban nagy többségben találjuk azokat, akik igaz meggyőződésből dolgoznak a békéért és őszinte lélekből hazafiak. Ahhoz, hogy a nemzetközi eszmét szolgálhassuk, mindenekelőtt a hazát kell szeretnünk s minden olyan mozzanatot, amely a haza kibővítését célozza, jogos ellenhatást vált ki. Léon Bourgeois az igazság mély megérzésével írta, hogy a haza függetlenségének és méltóságának eszméje éppolyan szent, mint az emberi személy függetlenségének és méltóságának eszméje. Vannak eszmék, amelyek a lelkiismeret és az értelem ugyanazon mélységeiben gyökereznek, ugyanugy oda vannak nőve és együtt fejlődnek a történelem folyamán. Ha az erkölcsi személyek közt, mint a minő a haza, megállapítjuk a szükséges jogviszonyt s megteremtjük közöttük a nemzetek igazi szövetségét, akkor a hazát csak nemesebbé és nagyobbá tesszük.

A haza eszméje tehát éppúgy, mint a nemzet eszméje semmiképpen sem exkluzív. Ha ezeknek az érzelmeknek vannak is elfajulásai, mint aminő a nacionalizmus, el kell ismerünk, hogy nincs egyetlen nagy érzelem sem, amely nem volna alkalmas a visszaélésre, hiszen még a vallás is gyakran elfajult.

+ A Népszövetségnek, ahogy Wilson kigondolta, eredeti

alakjában nagy feladata volt. Jelentőségének és hatékonyságának nagy részét elvesztette, amikor a győzők ligája lett, amelynek célja a békeszerződések megvédése és épségben tartása. Az egyezségokmány 5-ik és 10-ik cikkelyével elvesztette a tevékeny működés minden lehetőségét is.

Azt hiszem azonban, hogy még ma is nagy tévedés lenne, ha megszüntetésére gondolnánk; éppen ellenkezően, mindent el kell követnünk megújítására. A megújodáshoz mindenekelőtt az szükséges, hogy megmondjuk az igazságot, micsoda most egyáltalában a Népszövetség, mik a hibái s mi okozza jelenlegi akcióképtelenségét. A mostani helyzet fenntartása, amelyben a külszín nem egyezik meg a valósággal, egyértelmű a Népszövetség folytonos hanyatlásra való rosszindulatú elítélésével.

Ha a módosítás megtörténik, a Népszövetség a legalkalmasabb szervezet lehet még *a békeszerződések revíziójának* megejtésére és a normális viszony visszaállítására a győzők és legyőzöttek között.

A revízió gondolata sértés gyanánt hat egyes politikai csoportokra és bizonyos érzékenykedésekbe ütközik, de hamarosan szükségszerűségnek fog bizonyulni. Maga Wilson, még mielőtt megszövegezték volna a versaillesi békeszerződést, rámutatott erre a szükségességre, amit Anglia és Amerika legjelentékenyebb politikusai közül sokan kifejezetten elismertek. Már Franciaországban is nagy haladást tett ez a gondolat s bár nem merik nyíltan hirdetni, sokan érzik szükségességét.

Ám csak Franciaország és Németország megértése, közvetlen és őszinte megállapodása biztosíthatja egyedül a békét. Ez a megértés fontosabb a békeszerződések revíziójánál, mert hiszen ennek is előfeltétele. Ha igazában megfontoljuk, az, amit Versaillesben kötöttek, nem is szerződés, mert nem kölcsönös megegyezésből jött létre; a kikötések végeláthatatlan sorozatát közölték és kényszerítették rá a legyőzöttekre, akiknek nem állt más módjukban, mint az, hogy vagy elfogadják azt, vagy elpusztulnak. Miután pedig ezek a rendelkezések homlokegyenest ellenkeznek az antant valamennyi megelőzően vállalt kötelezettségével, a legyőzött semmimódon nem ismeri el azok erkölcsi értékét s még kevésbé azok érvényességét. Magára vette, de nem fogadta

el a békeszerződést. Ez az oka annak a lelkiállapotnak, amelyben Franciaország azt hiszi, hogy Németország mindenkor kész a revánsra, tehát neki mindig fegyverben kell állnia, viszont Németország abban a hiedelemben van, hogy állandóan védenie kell fondorlatoktól egységét és létét. Ha ez a lelkiállapot nem fog végetérni, hiábavaló békéről beszélni. Franciaország és Németország gazdasági együttműködését csak úgy képzelhetjük el, ha ez önkéntesen történik, szabad elhatározásból fakadt megegyezés eredménye, nem pedig mint egyesek fogják fel, csak újabb terhes megállapodás, amelyet Németországra rákényszerítenek.

Sok szerződés, sőt azok a főbenjáró fontosságúak is, mint a bécsi, párisi és berlini szerződések, feledésbe mentek, vagy egész sereg későbbi szerződés törölte őket, anélkül, hogy bármikor is formális revízió történt volna. Eltűntek országok, amelyeket szerződések támasztottak s életre keltek más országok, mint Belgium, anélkül, hogy az alapvető szerződést módosították volna. A győzelmes Oroszország kárterítést állapított meg Törökország terhére, de nem követelte meg. Az egyének élete éppúgy, mint a nemzetek élete alkalmazkodik a valósághoz.

Az 1918—1919. évi szerződéseket részben nem alkalmazták, mert alkalmazásuk lehetetlen volt. A kopás meg fogja előzni a revíziót, de a revízió elkerülhetetlen lesz s nem fog nagy nehézségekbe ütközni, amikor Franciaország és Németország össze gazdasági megértésre jutott már egymással. A megértés annál is könnyebb, mert Németország fáradt és kimerült. Csodálatos, hogy sok francia politikus, bár nagy politikai érzékkel áldotta meg őket a sors, nem ismerte ezt fel és nem akarta nyilvánosan elismerni. Minden múltó nap újabb nehézségeket támaszt és csak nehezebbé teszi a feladatot. Annyi úton keresik a békét. Szövetségeket, biztosítékokat, kölcsönös biztonsági egyezményeket gondolnak ki. Elhaladnak azonban az egyetlen út mellett, amely a biztonsághoz vezet.

A világ nagy baja, írta Renan Ernő 1870-ben Strauss-hoz intézett híres leveleiben, hogy Franciaország nem érti meg Németországot és Németország nem érti meg Franciaországot. Ez a meg nem értés csak súlyosbodni fog. Poroszország el fog tűnni, de Németország megmarad. Már most Német-

ország, ha saját géniuszára bízzák, liberális, békés és demokratikus nemzet lesz.

Ezekben a szavakban van valami a próféciából.

Renan hozzáfűzte azonban, hogy a demokrácia nem akarja és nem érti meg a háborút. A háborúnak végére fogunk járni, ha a nemzetiség elvéhez csatlakozni fog az az elv is, amely ennek korrektívuma, azaz az európai föderáció elve, amely felette áll minden nemzetiségnek; ha a demokratikus kérdések, amelyekkel szemben állnak a tisztán politikai kérdések, visszanyerik túlsúlyukat.

A kérdés ma is ezekben határozható meg.

Elérkeztünk ahhoz a ponthoz, amikor Európa népeinek választaniuk kell az új háborúk végelethetetlen sorozata, valamint az általános felbomlás, másrészt a demokráciához való visszatérés, vagyis az együttműködés és a béke elvei között.

IX.

Az Európai Egyesült Államok.

Egy legenda szerint Pitagorasz száz ökröt áldozott az isteneknek, amikor híres elméletét felfedezte. Tekintve Pitagorasz elveit, aki borzadt a vértől, ez a legenda kevésbé valószínű. De talán ennek a mende-mondának rovására lehet írni, hogy minden barom bögni kezd, mihelyt valami új dologgal lépnek fel. Az emberi állatok pedig kételkedően vigyorognak, ami a butaság legmodernebb formája. Az Európai Egyesült Államok eszméje olyan gondolat, amely mosolygásra készíti a politikusokat és diplomátákat; ám nem ebben a két rétegben találni a legszélesebb látókörű embereket: sőt kevés kivétellel éppen ez a két réteg a legkevésbé alkalmas bármilyen gondolat befogadására, amely a közepszerűn felülemelkedik. Láthattuk, hogy Európa minden országában azok, akik most a legjobban ócsárolják, a háború előtt mennyire csodálták II. Vilmost! Még azok is, akik rosszat mondtak róla, akik ellenségei voltak Németországnak s egyáltalán nem rokonszenveztek vele, amikor kritizálták II. Vilmost, mintha így kiáltottak volna fel: „Bárcsak nekünk is lenne olyan uralkodónk, mint ő!” Én őszintén megvettem, mert azokat az irányokat képviselte, amelyeket, sajnos, érvényesülni láttam a háború előtt és után, továbbá az erőszak ama rendszerének hagyományait, amely minden módon igyekszik feltámadni.

Amikor azt mondjuk, hogy valami hihetetlen és nem valószínű meg, akkor ismereteink jelenlegi állására, vagy arra a felfogásra támaszkodunk, amelyet bensőnkben a szóban lévő kérdésről vallunk.

Ha szüleinknek valaki előre lefestette volna azokat a dolgokat, amik ma megvalósultak a fizikai világban, kétségkívül általános hitetlenségre talált volna.

Megszerezheted csontvázadnak és belső szerveidnek fényképét, olvashatsz az át nem látszó tárgyakon keresztül. Nagy magasságban repülhetsz óránként 200 kilométer sebességgel, anélkül, hogy veszedelem érne. Millió és millió automobil fog száguldani a földkerekségen, amelyek a legnagyobb távolságokat megtehetik és óriási gyorsasággal haladhatnak. Láthatatlanul hajózhatsz a tenger alatt. Gondolatodat és hangodat sok ezer kilométernyi távolságra küldheted, még csak vezetődrt sem kell hozzá. Az Alpok gleccserei fényt és meleget fognak adni, akárcsak a föld mélyéből bányászott szén. Egy politikus beszélhet majd Londonban s meghallják Páris, Berlin és Róma terein is. Az agyagot fémmé fogják változtatni, a rubint és gyémántot mesterségesen tudják előállítani összetétel útján. A rombolás olyan eszközeit találják fel, amelyekkel az ellenség láthatatlanul törölhet el a föld színéről egész népeket, akkora magasságból, ahová a sas sem ér fel. Éppúgy, mint a személyszállító vonaton s ugyanazzal a pontossággal utazhatol a levegőben, sőt Európából Amerikába is elrepülhetsz.

Szüleink hitetlenül nevettek volna s úgy hallgatták volna szavainkat és jövődöléseinket, mint az ezeregyéjszaka álmait.

Erkölcsei téren még lassabb az előrejutás, mint a fizikai világban. Gyakran össze sem esik a gazdasági és anyagi rendben tett haladással. Még ma is a társadalmi élet alacsonyabb formáit találjuk olyan népeknél is, amelyek nagy gazdasági előmenetelt tettek. A háború alatt és után olvastam a népek vezetőinek beszédeit s összevetettem ezeket azokkal a beszédekkel, amelyeket Titus Livius és Caesar örökített meg: az összehasonlítás nem mindig vált a modernnek előnyére.

De erkölcsi téren is, bár lassabban, bekövetkeztek olyan fejlemények, amelyek pár századdal ezelőtt megvalósíthatatlannak látszottak. A francia egység, a német egység, az olasz egység százados erőfeszítések eredménye mindazon szenvedélyek és mindazon gyűlölködések ellenében, amelyeket legyőzhetetlennek véltek.

Ha a quattroceto olaszának, amikor Olaszország száz és száz államra volt bontva, ezt mondták volna: az olaszok mind el fogják felejteni a gyűlöletet, közösen fognak élni és együttesen fognak küzdeni, együttesen meghalni ugyanazért

az ügyért, akkor a hitetlenség még nagyobb lett volna, mintha olyan felfedezésről beszélnek neki, mint a röntgensugár, vagy olyan találmányról, mint a repülőgép és a bűvárhajó.

Franciaország ma Európa legegységesebb és legcentrálizáltabb állama. De hány századon keresztül harcoltak egymással a franciák, míg végül eljutottak arra a belátásra, hogy ugyanazt a vért ontották valamennyiük kárára. A német törzsek belső küzdelmei hallatlan kegyetlenséggel folytak egészen a legújabb időkig. Mégis, talán egy nép kebelében sem vívtak a különböző csoportok és városok hosszabb és véresebb harcokat, mint Olaszországban. Azt, hogy Genova, Velence és Pisa annyi megsemmisítő háború után közös életelmében egyesülhetnek, hogy Észak-Olaszország és Közép-Olaszország községei, amelyek állandóan hadban álltak egymással, ugyanazt a törvényt fogadhatják el, a középkori embernek, sőt alig pár századdal ezelőtt is még sokaknak lehetlenebb dolog gyanánt tűnt fel, mint az, hogy a levegő magasságaiban és a tenger mélységeiben utazhatunk.

Öt éven keresztül Európa csaknem minden népe vég-sőkig harcolt s a háborúból valamennyi szegényebbnek és kisebbnek került ki. Az egész Európa veszített nagyságából s az erkölcsi kár még nagyobb, mint az anyagi kár, mert sok nép elvesztette szabadságát és békéjét s valamennyi elvesztette biztonságát. Európa már nem a civilizáció tengelye s a maga egészében sülyedt anyagilag és erkölcsileg.

Harmincöt állam van, amelyek mindegyike felütötte a maga vámsorompóit, többnyire megalkotta a maga nacionalizmusát és imperializmusát is; a nagyobb államok magukhoz harácsolták a nyers anyagot; Oroszország bukása folytán a legnagyobb területek kihasználatlanul hevernek; egy millió emberrel több áll fegyverben, mint a háború előtt; a szerződések bizonytalanok és nem lehetnek maradandóak; a győzők nem bíznak abban, hogy megőrizhetik szerzeményüket s remegnek a legyőzöttek megtorlásától; fehér és vörös diktatúrák vannak; az erőszakosság szelleme mindenüvé behatolt; Európa tehát vagy végképpen elhanyaglik sorozatos új össze-ütközések után, vagy felülkerekednek az élet észszerűségei és az egyezmények sorozata révén megszületnek az Európai Egyesült Államok.

Az Európai Egyesült Államok eszméje nem új. Az utolsó húsz esztendőben a legkülönbözőbb férfiak, II. Vilmostól Trockijig, Hanotauxtól Ostwaldig, nemcsak lehetőknek, hanem szükségesnek látták. A háború előtt azonban hiányoztak nem annyira az anyagi, mint azok az erkölcsi feltételek, amelyek észrevehetőbben éreztették volna a tömörülés szükségességét. Ma már megérlelődtek ezek a feltételek, mert az általános hanyatlás aggodalma ott él minden népben.

Abban az eszmében, hogy mindegyik állam megőrizve nemzetiségét, személyiségét, nyelvét és hagyományait, jelenlegi határain túlmenően biztosíthassa a munkapiacok, a termelési központok és a nyers anyag módszeres kihasználását s hogy az anarchiának és a kizsákmányolásnak mai rendszere helyet adhasson egy általános együttműködésnek, nincs semmi, ami sérthetné a hazafias és nemzeti érzelmeket. A gazdasági határok ledöntése egyértelmű a valóságban azzal, hogy megszűnnek a háború legmélyebb okai.

Az egyesülés anyagi feltételei nem voltak meg a múltban, mert a termelés formái nem igényeltek nagy piacokat. Most, amikor a technikai eszközök fejlődése annyira tökéletesítette a közlekedést, hogy elszigetelt gazdálkodás nem lehetséges, vagy nem kielégítő, most amikor a modern vonatok egyetlen nap alatt a kilométerek ezreit hagyják maguk mögött, az egyesülés már nem utópia. Sőt ki lehet mondani, hogy Európa jelenlegi politikai felépítése már nem felel meg biológiai fejlettségének.

Európa, mondotta Herriot 1925 január 22-én a francia kamarában, ma már csak a világ egyik kis szöglete. Engedjen hát kissé a régi dölyfből! Ott lent, a Csendes-Oceán mellett olyan kérdések vetődnek fel, amelyek megkövetelik, hogy mindaz, ami ebben a vén Európában hatalom, munka, tudomány, technika, felhalmozott tapasztalat akad, igyekezzék kis józanságot vinni a világ azon részeibe, amelyek ma még az ösztön uralmának vannak kiszolgáltatva. Az én leghőbb kívánságom, fűzte hozzá Herriot, az, hogy megjelenni lássam egy napon az Európai Egyesült Államokat; ha a Népszövetségnek akkora bátorsággal bocsátottam rendelkezésére erőmet, csak azért, mert ebben a nagy intézményben az első kísérletet láttam az Európai Egyesült Államok megalakítására.

Igazság és szépség telíti ezeket a szavakat. S ha a Herriot által megjelölt utak nem is a legalkalmasabbak — ő még nemeslelkű, ideálista demokráciáról beszélt, amely könnyen felejt, mint a francia demokrácia, s vele szemben a vér és a halál oligarchiájáról — s ha a Népszövetség még hamis úton is halad, ez mit sem von le annak igazságából, hogy rá lehet találni az elvétett útra. Az Amerikai Egyesült Államok és Európa kiterjedése, beleértve Oroszországot, nem nagyon különbözik egymástól; Európának azonban több mint négyszer akkora lakossága van. Az Amerikai Egyesült Államok negyvennyolc államot foglalnak magukban, amelyek mindegyikének megvan a maga autonómiája, a maga függetlensége és törvénye is; valamennyi azonban alá van vetve egy közös törvénynek s miután az egész terület egyetlen piacot képez, a termelést semmi akadály sem korlátozza. Európának harmincöt állama van, de tekintve a bizonytalanságot, ennél még jóval több állama is lehet. Mindegyiknek megvan a maga protekcionizmusa s a maga bizalmatlansága; valamennyi, ha különböző mértékben is, bizonytalan létében s legnagyobb részük lappangó háborús állapotban él szomszédaival. A termelés legfőbb ágaiban Amerika felülmúlja Európát, ami nem annyira lakossága lelkületének tulajdonítható, hiszen ez ugyanazokból a népekből áll, mint amelyek Európában hadakoznak, hanem inkább piaca óriási voltának és gazdasági erőforrásai könnyebb kihasználásának. Az Amerikai Egyesült Államok nem szerződésből keletkeztek, hanem ezek is történeti kialakulás, ha még oly rövid volt is ez a folyamat, s közös erőfeszítés eredményei. Az 1920. évi népszámlálás szerint az Egyesült Államok lakosainak száma 105,710.620, amiből 10,463.131 néger; a 94,820.915 fehér közül azonban, amelyekben minden európai faj képviselve van, mindössze 58,421.937 származik benszületett szülőktől; 15,694.539 lakosnak külföldi, 6,991.905 lakosnak részben benszületett, részben külföldi szülei vannak; 13,712.754 fehér pedig külföldi. S ez a lakosság, bár nagyon tekintélyes része nem beszéli, vagy alig beszéli hazájának nyelvét, mégis megvalósította az amerikai eszmét és megalkotta az amerikai nemzetet. Ez azt bizonyítja, hogy a nemzet mindenekfelett történeti tény s alapja azoknak érzelmei és akarata, akik benne helyet foglalnak.

Az európai életnek ebben a korszakában minden bomlani

látszik s a demokrácia és a béke erőit soha sem vette körül annyi veszedelem, mint ma. De nem kell túlsokat aggódunk. Az emberiség útja, mondotta egy nagy gondolkodó, hegyre vezető út; kínosan kapaszkodik rajta felfelé, olykor úgy látszik, hogy lefelé megy, de mégis mindig emelkedik.

Sohasem volt akkora szükség az ujjaépítésre, mint most, amikor az élet annyi erőforrásának romjain állunk.

Megjelöltem az utakat, amelyek biztosabban, vagy kevésbé kínosan visznek a békéhez; ezek azok az utak is, amelyek egyedül vezethetnek az egyesülésre.

Az Európai Egyesült Államok nem keletkezhetnek egy szerződésből, *uno actu*: annyi küzdelem és annyi gyűlölet lehetetlenné teszi a közvetlen és rögtöni egyesülést. A nemzetközi politika munkálkodása, a gondolat áramlása s főképpen a gazdasági egyesülések azonban a gyakorlati élet szükség-szerűségévé változtathatják ezeket a legnemesebb törekvéseket.

Egy eszménynek, bármennyire nemes is, nincs semmi lehetősége a megtestesülésre, ha nem felel meg a való élet valamely szükségletének. Az Európai Egyesült Államok azonban ma már sokkal inkább a termelés és a biztonság követelményei, mint pusztá eszmény. A legkiválóbb szellemek meg vannak erről győződve, csak a hozzá vezető utak látszanak még homályosnak. Szerencsére nem olyan nehéz megtalálni ezeket az utakat.

Különösen két tény lehet az Európai Egyesült Államok alapja, amelyek közül az egyik elsősorban Olaszország helyzetével, a másik pedig Franciaország magatartásával függ össze.

Természetes, hogy semmiféle politikai unió sem jöhet létre megelőző gazdasági uniók nélkül.

A jelenlegi megoszlások minden országban nagy bel-földi szindikátusokat teremtenek, amelyek rendelkeznek a sajtóval s amelyek gyakran összekeverik a nemzet céljait és a termelő rétegeknek, vagy csoportoknak céljait. A vámsorompók ledöntése és az európai vámunió a termelés hihetetlen megnövekedésével járna, véget vetne a legfontosabb nyersanyagok összeharcsolásának és életre keltene a nemzetközi egyesülést célzó mozgalmakat.

Az a küzdelem, amelyet a Rajnáért vív Franciaország és Németország, elsősorban a szén és a vas birtoklásáért folyó harc; nem lenne tehát mind a két rész érdekében a megértés? nem volna lehetséges és helyénvaló, hogy az ugyanazon anyagi előnyért vetélkedők barátok legyenek?

Olaszország és Franciaország két különböző szempontból az a két hatalom, amely megindíthatja a mozgalmat a vámunió és később Európa politikai egyesülésének érdekében. Pár éve már annak, hogy vámuniót javasoltam Ausztria-Magyarország valamennyi utódállama között. Az Osztrák-magyar birodalmat nyolc darabra törték: 54 millió embert osztottak szét s belőlük új államokat létesítettek, vagy már meglevő más államokat gazdagítottak. Gyakran nem játszott közre ebben egyéb szempont, mint az, hogy ártsanak a németeknek és a magyaroknak. Nyomorúságos szempont! Annak a területnek termelését azonban, amely a háború előtt több mint kétszer akkora volt, mint az egész Olaszország, teljesen feldúlták. Hogyan tudna megélni Német-Ausztria aránytalanul nagy fővárosával és mellette parányi területével? Hogyan tud megbirkózni az étellel Magyarország, amelyet legfontosabb gazdasági forrásaitól fosztottak meg? Még azok az országok is nehézségekbe kerültek, amelyek a legjobb területeket kapták, mint Cseh-Szlovákia, mert olyan szomszédok veszik körül, amelyeknek vásárlóképesége gyakran a megsemmisülés felé tart. Milyen fogyasztó közönségre számíthat Bécs, Budapest, Prága, sőt a kisebb, de még mindig jelentékeny központok, mint Lemberg, Krakó, Grác, Brünn, Csernovitz, Pilsen stb. ipari termelése? Mit ér Trieszt és Fiume kikötője, ha elvesztették, vagy az a veszedelem fenyeget, hogy nem tudják visszaszerezni *hinterlandjuk* nagyrészét?

Ausztria-Magyarország utódállamai Európa tetemes részét foglalják el, körülbelül 120 millió lakossal; vámuniójuk lehetővé tenné, hogy gyorsan kiaknázhassák minden mezőgazdasági, bányászati és ipari erőforrásukat. Ha egyetlen piacot alkotnának, termelésük sok árucikkből teljesen ellátná valamennyiük szükségletét. Ausztria és Magyarország kérdése sokat veszítené éléből; Olaszország és Cseh-Szlovákia nagy rugékonyságú fogyasztó piacokat találnának; Lengyelország, Románia és Jugoszlávia értékesíthetnék azokat az erőforrásaikat is, amelyek jelenleg kihasználatlanul hevernek.

A modern korban minden nagy politikai egyesülést mindig, vagy csaknem mindig gazdasági unió vezetett be. Az 1833. évi német vámunió, a Zollverein készítette elő az 1871-ben bekövetkezett politikai egyesülést. Az érdekközösség csaknem mindig a politikai egyesülés formáira vezet, amelyet nem láthatunk előre teljes pontossággal, de könnyen feltételezhetünk.

Ismerem mindazokat a gazdasági természetű, főképpen pénzügyi és valutáris természetű nehézségeket, amelyek útjában állanak ennek a mozgalomnak. Ebben a könyvben, amelyet a nagyközönségnek szántam, nem vitathatom meg szakszerűen, technikai oldaláról a kérdést. Egész életemet azonban a gazdasági és pénzügyi problémák tanulmányozására szenteltem s így mondhatok annyit, hogy ezek a nehézségek korántsem legyőzhetetlenek.

Ausztria-Magyarország utódállamainak vámuniója elég-séges volna arra, hogy megteremtse az ujjaépülés első sejtjét: Svájcnak, Hollandiának, Dániának, Svédországnak és Norvégának nagy érdeke fűződne ahhoz, hogy csatlakozzék hozzá. Ha más formában is, ez lenne Nagybritannia érdeke is. Még ha Nagybritannia elszigetelten akarna is maradni dominiumaival és gyarmataival, csak mérhetetlen előnyére válnék, ha a népek olyan hatalmas csoportjával találná magát szemben, melynek egyetlen piaca van és felvevőképesége egyre emelkedik.

Franciaország és Németország szünetnélküli küzdelemben marcangolja egymást. Németország fegyvertelen, de Franciaország német területeket száll meg s nem beszél másról, mint holnapi biztonságának kérdéseiről. A katonai megszállásoknak azonban meg kell szünniök egy napon: mindazok a mesterséges szerkezetek, amelynek garantálniok kellene a holnapot, a biztonsági egyezmények, amelyek egy államra, Angliára szorítkoznának, vagy több államra kiterjednének, az ellenőrzési rendszerek, amelyek a versaillesi békeszerződés valamennyi feltételének hosszas érvényességét tételezik fel, a Népszövetségen keresztül minden államot magában foglaló kölcsönös biztosítás rendszere, ezek mind olyan tervek, amelyek irreális vízió alapszanak. Már azon a ponton vagyunk, amikor komolyan nem lehet olyan fegyverkezéssel vádolni Németországot, amely általános veszedelmet

jelentene, erre azonban azt hányják szemére, hogy nem fegyverezte le a lelkeket. Hogyan szerelhetnének le a lelkek, ha folytonos támadások és erőszakosságok történnek? Ha a németeket barbárok gyanánt kezelik, ha egyedül őket mondják felelősnek a háborúért, ha őket a civilizáció ellenségeinek tekintik, akkor csak arra az eredményre juthatnak, hogy végeletig elkészerítik, azaz gyűlölettel fegyverzik fel lelküket. Csak a szivélyesség és az egyesülés fegyverez le s csak az érdekek közössége egyesít.

Franciaország és Németország vagy megértésre jut egymással, vagy valamennyi nép kárára tovább tart a vég nélküli küzdelem, amelyben vagy Franciaország fűzi rab-szíjra hosszasan Németországot s aknázza alá hatalmának alapjait, vagy a talpraálló Németország nyomja el tartósan Franciaországot. Mind a két lehetőség egyformán káros s egyformán szomorú az emberiség haladására és a világ békéjére. Vajjon meg tudja-e érteni egymást a két demokrácia? Megszületik-e az egyetértés alapjául a tökéletes vámegyezmény, az igazi egyesülés, amely közössé teszi a két nagy nép erőforrásait? Amikor uniókról beszélek, már nem gondolok a kereskedelmi szerződések jelenlegi formájára, amelyek a bizalmatlanságon és a többé vagy kevésbé igazságtalan protekcionizmuson épülnek fel, hanem egy igazi közös vámterület létesítésére.

A vámuniók megszilárdítják az érdekközösséget s így alapjai a politikai egyezményeknek; a békeszerződések tévedései elveszítenék élüket, ha a viszálykodás anyaga nagyrésztben megszűnnék.

A közvélemény jogos bizalmatlansággal viseltetik a tökéletes termelők egyes rétegei, különösen a háborús nyereszkezők iránt. Nincs igaza azonban akkor, amikor titkos gondolatokat és rejtett célokat tulajdonít nekik. Az ő lélektanuk sokkal egyszerűbb. Ha sajtójuk annyira romlott, ennek csak az az oka, hogy a kizsákmányolás és az egyenetlenség jelenlegi formáiban hasznukat látják. Ha új horizontok és a tevékenység új terei nyílnának meg, biztos vagyok benne, hogy ugyanazzal a hévvel dolgoznának a békéért, mint amilyenell dolgoztak a háborúért. Azon fordul meg minden, hogy megtaláljuk a kivezető utat abból az erkölcsi mocsárból, ami Európa lett.

Ami az Amerikai Egyesült Államokat illeti, úgy gondolom, hogy nekik a legnagyobb érdekükben áll Európa talpraállásának munkálása anélkül, hogy bármilyen katonai természetű felelősséget s bármilyen garanciát vállalnának magukra. Már szenvedni kezdik virágzásukat és fenyegeti őket a gazdasági javak felhalmozása. Égető szükségük van arra, hogy visszakapják európai piacaikat, amelyek nemcsak a legjelentékenyebbek, hanem az egyedüliek, amelyeknek hosszú időn keresztül nagy fogyasztóképességük lesz.

Csak az utópisták szerkeszthetnek újjáépítési terveket úgy, amint az építészek kirajzolják az épületeket és a díszeket, csak az utópisták jelölik meg a legapróbb részleteit is reformindítványaiknak, és terjesztenek elő olyan javaslatokat, amelyeket az idő siet lerombolni. Nagyon is sok esztendőt töltöttem a kormányrúd mellett, nagyon is sokat láttam és sok embert ismertem meg ahhoz, hogy ábrándokat tápláljak bensőmben. Én mindenekelőtt gyakorlati idealista vagyok. Tudom, milyen oldalról várható ellenállás s mérlegelem teljes súlyukban az előítélet és a tudatlanság óriási tényezőit. Nem felejttem el azt sem, mennyire dühöng a reakció szelleme ebben a cinikus és alacsony gondolkodású korszakban, Európának e fénytelen szenvedései közepette.

Az a helyzet azonban, amely szükségszerűen előállott, nem is tűr meg semmi ábrándképet: vagy egyesülni fog Európa, vagy összeomlik; vagy a tévedések sorozatán keresztül eljutunk az európai népek uniójához, vagy megszakítás nélkül következnek a háborúk és velük az elbukás. A jelenlegi helyzet paralizál minden békemozgalmat: nincs békénk, csak az általános egyenetlenség irtóztató állapota, amely vagy az európai népek mindegyikének egymásutáni összeomlását, vagy valamennyiük újjászületését és egyesülését készíti elő.

Az Európai Egyesült Államok tegnap még csak eszmény volt, ma már a fejlődés és az élet egyik feltétele. Boldogok azok, akik eszükkal és hitükkel csatlakozhatnak erre a munkára! De mennyi erő kell még az alapvető igazságok terjesztésére és mekkora erély az előítéletek leküzdésére! Mennyi erőre van még szükség, hogy valamennyi országban meg lehessen dönteni a reakciót a belső politikában és az erőszakot, valamint a rosszhiszeműséget a külső politikában! Csak

az tud ellenállni az előítéletnek s a múlt erőinek, amely múlt a jövő akar lenni, akinek lelke az epikus hősök lelke.

Napjaink hőse nem az, aki kezében fogja a fenyegető kardot, hanem aki saját kárára és fájdalmára is elviszi az igazságot a rászédett és elnyomott tömegek közé.

Mint a földbe vetett mag, a hős is gyakran eltűnik, amire kialakul az az életmű, amelyet ő fakasztott. Az élet művét kell előkészíteniünk, még ha körülöttünk most nincs is más, mint a halál erőszakossága.

Az élet követeli jogait.

Jegyzetek.

Azokat a gondolatokat, amelyeket ez a könyv tartalmaz, négy beszédben fejtettem ki a kopenhágai, stockholmi, upsalai és krisztániai egyetemi hallgatóknak. 1924 október 18-án beszéltem a kopenhágai Studentsamfundet előtt, 23-án a stockholmi diákoknak, 24-én Upsalában az északi nemzetek korporációjának, 28-án pedig a krisztániai, immár osloi egyetemen.

Mindenkor meggyőződésemm volt, hogy minden mozgalomnak, amely politikai és erkölcsi megújodást céloz, az ifjúságtól kell kiindulnia s hogy benne az északi nemzeteknek jelentős szerepet kell vinniök.

Könyvemben számon tartottam mindazokat az újabb eseményeket is, amelyek jelzett beszédeim óta történtek.

Egyszerű és könnyen érthető formát választottam, mert azt kívánom, hogy könyvem a népi osztályok minél szélesebb körében terjedjen el.

Kerültem mindenféle könyvészeti utalást s mellőztem a statisztikai táblázatokat is, hogy az olvasás könnyebb legyen.

Mindössze arra szorítkozom, hogy ezekben a jegyzetekben némi úthaigazítást s pár adatot nyújtsak, ami megkönnyítheti azok munkáját, akik egy vagy más kérdést alaposabban akarnak tanulmányozni.

I.

Eddig írott három könyvemnek: *Nincsen béke Európában* — L'Europa senza pace (1922) —, *Európa hanyatlása* — La decadenza dell'Europa (1923) — és *Európa tragédiája* — La tragedia dell'Europa (1924) —, mintegy ötven fordítása és kivonata jelent meg Európa és Ázsia csaknem valamennyi fontosabb nyelvén és eszperantóban is. Ezekben a legbehatóbb bírálat alá vettem a versaillesi békeszerződést, annak alkalmazását, továbbá a békét, amelyet a háború folytatásának módja gyanánt létesítettek.

***

A háború után a kiadványok megszámlálhatatlan tömege jelent meg. Egy nagy részük olyan írók tollából, akik maguk is résztvettek az eseményekben, mint Poincaré, Tardieu, Barthou, Lloyd George, Keynes, Lansing, House, Baker stb. Többen igen értékes adatokat gyűjtöttek össze, mint Vanderlip, Cassel, Hobson, Bausman, Seymour, Cooks stb. A felelős államférfiak emlékiratain, a különböző kormányok által közzétett diplomáciai könyveken és a szentpétervári, valamint berlini levéltárak kiadványain kívül több mint kétezer kötet látott már napvilágot, amelyeknek adatai alapján meg lehet majd írni a háború és a békeszerződések keletkezésének történetét. Én magam kétezernél többet szereztem meg belőlük.

Keynes, Cassel és mások tanulmányai mellett a jóvátételi politika kétértelműségeit és hibáit legérdekesebben Harold G. Multon és Costantine E. Mc Guire műve — *Germany's capacity to pay*. New-York 1923 — fejtí ki, amelyet a new-yorki Institute of economics adott ki.

Minden tekintetben kiváló összefoglaló munka az, amelyet nagy igazságérzettel és a jövő biztos meglátásával írt meg Alcide Ebray, volt francia főkonzul és meghatalmazott miniszter: *La paix malpropre de Versailles. Pour la réconciliation et pour la vérité.* Milano 1925.

Azok a diplomáciai könyvek, amelyeket valóban a kormányok tettek közzé, nagyrészt nem teljeselek. Ki lehet azonban ezeket egészíteni Kautsky közléseivel, az orosz *Fekete könyvvel* s azokkal az okmányokkal, amelyek elszórtan napvilágot láttak a háború után kiadott munkákban.

Csaknem általános volt az a törekvés, hogy elpalástolják a valóság igazi arcát s az érdekelt felek mindegyike gyakran csak azt bocsátotta nyilvánosságra, ami hasznára vált.

II.

A háború halottairól, rokkantjairól és sebesültjeiről szóló statisztikai kimutatások nagyon hiányosak: Oroszországra és a balkáni államokra vonatkozóan még nem is megbízhatóak.

A termelésről rendezett ankét általános beszámolójában — *Rapport général de l'Enquête sur la production* — amelyet a Népszövetség (Nemzetközi munkügyi hivatal) adott ki 1924-ben, hozzávetőleges statisztikát találunk (IV. kötet, 29. lap) a halottakról és eltűntekről, amelyre utalok is a szövegben.

E kimutatás szerint a háborús mozgósítás a hadviselő és a semleges országokban, amely utóbbiak közül több állam fegyverkezni kényszerült, miután betöréstől és határsértéstől tartott, összesen 66.103.164 embert, azaz a munkaképes férfilakosságnak több mint a felét érintette. Ha meggondoljuk, hogy a háború csaknem öt évig tartott s a nem mozgósított lakosságnak javarészt a háború céljaira kellett termelnie, megközelítő fogalmat alkothatunk a gazdasági veszteségről.

Európa demográfiai súlyedése, azaz a népek összetételének megromlása felülmúlja azonban a gazdasági kárt is; az erkölcsi rend felbomlása viszont súlyosabban esik latba, mint a demográfiai károsulás.

***

A háború alatt Nagybritannia és az amerikai Egyesült Államok körülbelül 90 milliárd aranyfrank összegű kölcsönt nyújtottak szövetségeseiknek és a velük társult hatalmaknak. Németország a maga részéről mintegy 11 és fél milliárdot kölcsönzött szövetségeseinek, amit azután nyomorúságosan elvesztett.

Mindazoknak a számításoknak végösszege, amelyeket a háború költségeiről készítettek Angliában és az Egyesült Államokban, felülmúlja az ezer milliárdot, sőt egyes számítások szerint az egyezzerszáz milliárdot. Ezt az óriási összeget, amilyenre még nem volt eset, nem lehet azonban teljesen kárbaveszettnak tekinteni; egy része a népek létfenntartására szolgált, egy másik részét pedig olyan művekbe és intézményekbe ruházták be, amelyek a háború után is megmaradtak. A háború nem semmisítette meg a reá fordított kiadások egészét, csak azok tetemes részét.

***

Az *Európa tragédiája* című könyvemben előadtam, mint született meg a legenda azokról a belga gyermekekről, akiknek kezét levágták a németek. Feltártam, hogy ennek a mende-mondának az a vád az eredete, amellyel az angolok és az amerikaiak illették éppen magát Belgiumot a Kongó első megszállásának idején.

A reakciós és nacionalista sajtó gyakran igazi megvetéssel szól a munkások internacionáléjáról. Már pedig el kell ismernünk, hogy a háború alatt és után a nagy kapitalista csoportok sokkal veszedelmesebb nemzetköziségről tettek tanubizonyságot.

Még az uralkodók is legnagyobbbrészt megfélekeztek származásukról és rokoni kötelékeikről, még pedig nem annyira hazafiságból, mint

a nagyság hóbortja és hatalmi vágy folytán. A legnagyobb államok uralkodói, akik hadakoztak egymással, szoros rokoni viszonyban álltak: a román uralkodópár, az orosz cár felesége, a belga királyné német volt. Nem lehet mondani, hogy II. Miklós, Oroszország cárhoja és az autokrata pánszlávizmus képviselője igazi orosz lett volna. Paléologue abban a munkájában, amelyet a háború alatti cári Oroszországról írt, közli II. Miklós családfáját s arra a következtetésre jut, hogy a cár ereiben mindössze 1/128-ad rész orosz vér csörgedezett s fiában, Alexisban, ha trónra jutott volna, nem marad már több, mint 1/256-od.

A társadalmi élet csúcsán és mélyén a háború egyaránt felszabadi-totta az erőszak és rablás ösztöneit.

III.

Paislayban 1920 február 6-án mondott beszédében Asquith angol miniszterelnök, aki nem üzent meg a háborút, elismerte, hogy a Versaillesben kötött béke nem volt tulajdonképpeni béke (*clean peace*), azaz nem olyan, amely alkalmas véget vetni a háborúnak, mint ahogy ő kívánta, hanem olyan béke, amely sokkal inkább a háború meghosszabbítását célozta.

Ezt utána kifejezetten elismerte Lansing is, aki Amerika államtitkára volt, amikor elhatározta a háborút. Nem minden kormányfő meri kimondani ezt az igazságot s egyesek csak némán bólintanak rá nagy bölcsen, *sicut decet*.

***

Semmi sem volt rosszabb, mint az, hogy titkossá tették a párisi konferenciát, amely a békét előkészítette s amelyen a legyőzöttek nem vettek részt. Őket csak arra hívták meg, hogy aláírják, vagy egészében elvessek a békeszerződések szövegét, amelyeket már akkor mindenki végrehajthatatlannak tudott. Nem voltak békétárgyalások, hanem vita nélkül a legyőzöttekre kényszerítették a megállapodásokat.

Maga Viviani, aki Franciaországnak hadbalépése idején francia miniszterelnök volt, nyomban a békeszerződések után, 1919 szeptember 16-án, bár Franciaország tételei mellett szólalt fel, ezeket mondotta a képviselőházban:

— A nagy eszméket, amelyek annyira egyszerűek voltak, nehéz volt diadalra vinni, mert ehhez a győzelem kellett. Amikor azután a győzelmet megszereztük, nagyon kíváncsiaknak látszott ezek megvalósítása, mert ezekért az eszmékért harcolt minden szabad nép. Amint azonban kivontuk magunkat az alól a nagy világosság alól, amelyet e nagy eszmék vetettek reánk, lassan-lassan behatoltunk a *konferencia éjszakájába*.

— A konferencia egy olyan módszer folytán, amelyet vétkesnek tartok, ugyanakkor, amidőn az elvekre hivatkozott, visszautasította a nemzetközi demokrácia eljárásait. Csendet szervezett maga körül...

Valóban, a csendnek éjjelében a konferencia nem tett mást, mint megtagadta mindazokat az elveket, amelyeket az antant kiáltott ki a veszedelem órájában s megtagadta Wilson valamennyi ünnepélyes kötelezettségét.

Olaszország mindvégig úgy tekinthette magát, mint aki távol van és nem vett semmi részt a nagy elhatározásokban.

Mindarról, hogy mi történt a párisi konferencián s miként működött a konferencia, beható észrevételeket tettem előző könyveimben.

***

Európa államainak száma a háború következtében huszonötől harmincötre szökkent, ha ugyan ez a szám megbízható, tekintve a bizonytalan államalakulatokat és a békeszerződések rendelkezéseit. Az európai uralkodóházak száma azonban, amely 1914-ben 43 volt, beleértve Németország különböző rangú uralkodóházait, tizenötökre csökkent s egyes országokban

olyan monarchiák vannak, amelyek nem nyújtanak biztosítékot a maradandóságra. A háború a legnagyobb királygyilkos jelenség volt Európa életében; azok az események sem váltak több monarchia megerősödésére, amelyek a háború után történtek. Nem egy monarchia kevés szilárdságot tanúsít.

***

Arra a lehetetlen módra vonatkozóan, ahogy felosztották Oroszországot, Németországot, Magyarországot és Törökországot területeit, csak utalhatok előző három könyvemre, amelyekben hosszasan vizsgáltam az elkövetett erőszakosságokat.

***

A katonai kiadások és a háború utáni fegyverkezések fokozódása kiderül valamennyi kiadványból s én ezt a kérdést Európa hanyatlásáról írt könyvemben foglaltam össze. A Népszövetség 1924-ben statisztikai adatokkal katonai évkönyvet tett közzé a szárazföldi, tengeri és légi fegyverkezésről: *Annuaire militaire. Renseignements généraux statistiques sur les armements terrestres navals et aériens*. A második teljesebb kiadás 1925-ben jelent meg. Ebből az évkönyvből kézzelfoghatóan kitűnik, hogy bár a legyőzötteket leszerelték, némelyiket még a békeszerződésekben megállapított keretknél is nagyobb mértékben, a győzők növelték fegyverkezésüket. Első sorban Franciaország fegyverkezett jobban, mint bármelyik állam. De Lengyelország, Cseh-Szlovákia és Románia is olyan gyors ütemben fegyverezte fel magát, hogy talán nem is akad rá példa.

***

Ausztria jelenlegi alakjában nem élhet meg.

Olaszország nem kívánja, hogy új dunai federáció keletkezzék. Ausztria azonban, miután lakossága német, 1919 végén ünnepélyesen kinyilatkoztatta, hogy egyesülni akar Németországgal. Franciaország ennek ellene szegül.

Anélkül, hogy diplomáciai indiszkréciót követnénk el, emlékeztetnie kell ideznünk, miképp az amerikai delegátusok 1919-ben azt kívánták Párisban, hogy Német-Ausztriának szabadságában legyen a Németországhoz való csatlakozás. Franciaország röviden de velősen szembe szállt ezzel. Mindezt elmondotta 1921 január 14-én egy békekonferencián Philadelpiában Charles Seymour, az amerikai delegáció osztrák-magyar csoportjának vezetője.

***

A békeszerződésnek a Ruhr megszállása által történt megsértéséről és a népjog valamennyi szabályának ezt követő megsértéseiről hosszasan írtam *Európa tragédiája* című könyvemben.

Bonar Law minden módon igyekezett meggátolni a Ruhr megszállását, amelyet a békeszerződés kétszeres áthágásának tartott. Curzon lord 1923 augusztus 12-én kelt egyik jegyzékében hivatkozott Nagybritanniának legmagasabb jogi tekintélyeire s kimutatta a megszállás egész törvénytelenességét.

Gazdasági nézőpontból a megszállás örvénybe rántotta Németország anyagi helyzetét s erősen ártott Franciaország hitelének anélkül, hogy valami jelentősebb hasznot hajtott volna neki.

Amerika felhivatalos delegátusa, Boyden kifejezetten kijelentette, hogy a megszállás nemcsak a békeszerződés szellemének, hanem betűjének is megszegése.

IV.

A háborús felelősségről egész irodalom támadt s a már idézett műveken és a diplomáciai könyveken kívül sok író megvilágította a konfliktus okait. Németország és szövetségesei egyedüli felelősségének — amelyet a versaillesi békeszerződés 231. cikkelye rögzít meg — lehetetlenségéről

Franciaországban is írtak a háború alatt, így Le Bon, E. Dujardin, Demartial, Quetant, Gouttenoire de Toury, Mathies Morhardt, Gustave Dupin, Ebray és még mások.

Angliában és Amerikában minden tudós és minden értelmesebb politikus ma már általánosan elfogadja az együttes felelősség gondolatát.

1922 december 22-én Lloyd George, aki később is többször rátért erre az érvre, kifejezetten kijelentette ezt az Empir Parliamentary Associationban mondott beszédében. Minél jobban tanulmányozzuk ezt a kérdést, hangsúlyozta, annál jobban kiérlelődik bennünk az a végső következtetés, hogy 1914 augusztus 1-je előtt valamennyi országban olyan férfiak álltak a kormányok élén, akik ebben az időben nem akarták a háborút. Csak úgy beleesőppentek. *It was something into which they glided or rather staggered or stumbled.* A helyzet megvitatása, fűzte hozzá, talán megakadályozta volna a háborút.

Az az eszme, hogy a felelősség egyedül Németországot terheli, csak később jutott felszínre, amikor harci fegyvert kovácsoltak belőle. Elvégre Delcassé is elismerte 1914 augusztus 23-án, hogy Németország nem akarta a háborút, *hamm úgy rántották bele.* (Intervju a *Corriere della Sera* 1914 augusztus 23-iki számában).

Nem igaz, hogy 1914-ben csak az egyik részről fegyverkeztek; mindenki fegyverkezett s az erre fordított kiadás nem volt kisebb Franciaországban és Oroszországban, mint a hármas szövetség államaiban. Bausman a *Let France explain* című művének tizedik fejezetében hosszasan tárgyalta ezt a kérdést.

Alapvető kiadvány Stieve Frigyesé: *Izvolzsky und der Weltkrieg*, Berlin 1925. A munka öt kötetből áll, amelyek közül négy a legnagyobb érdeklődésre számot tartható okiratokból áll. Nagy érdekű az *Europe* folyóirat *Carnets d'un ambassadeur* című kiadványa is, amely 1924 végén jelent meg Párisban. Amennyire csak módjában volt, kiegészítette Izvolzsky valóban veszedelmes munkájára vonatkozó ismeretünket, akit Poincaré nem fékezett törekvéseiben. L. Ernest Judet művét is: *Paul Louis*. Paris, 1925.

Az amerikai szenátus február 29-iki ülésén Robert Latham Owen szenátor rezolúciót terjesztett elő, amelyben javasolta, hogy indítsanak vizsgálatot a háborús felelősség ügyében. Az indítványban rámutatott a vizsgálat valamennyi módozatára, de ennek egyelőre semmi foganatja sincs. Owen szenátor, amikor indítványát hatalmas beszédben okolta meg, már egész sereg okmányt sorolt fel, amelyekből kiderül, hogy a felelősség nem egyedül Németországot illeti. Owen szenátor, mint ahogy Amerikában mondják, százpercentes amerikai s vörösbőrű és régi angolszász szülőktől származik; vele szemben tehát nem lehet emelni azt az annyira gyakori vádat, hogy születésénél fogva *pro german*, vagy *pro french*.

Feltétlenül szükséges, hogy igazi kutatás induljon a háborús felelősség megállapítására, de kétségtelen, hogy nagy erőfeszítés történik ennek megakadályozására.

Hága székhellyel létezett már egy *Commission for neutral investigations of the causes of the world war*; svéd, norvég, dán, hollandi és svájci tudósok foglaltak benne helyet. Már most ez a bizottság kissé titokzatos körülmények között berekesztette munkáját, amelyet feszült figyelemmel kísértek. Nem kellene erre vonatkozóan magyarázatot adniok? És ha ez a bizottság nem akar, vagy nem tud működni, nem volna hasznos, hogy egy másik lépjen a nyomdokába?

Herriot egyik nyilatkozatában, amelyet a berlini *Vorwärts* 1924 szeptember 27-iki számában közölt, azt mondotta, hogy Németországnak mindent csak nyernie lehet azon a napon, amikor nyíltan békés és demokratikus politikát kezd. Ez kétségtelenül igaz.

Hozzáfűzte azonban azt is, hogy nem tudja megérteni, miért akarnak Németországban bizonyos személyek a háborús felelősség kérdéséről beszélni. Ha a német nép szóba hozza azt, nem a legegyszerűbb utat

választja, amely abból áll, hogy megtagad minden szolidaritást 1914 évi vezetőivel, akik Belgium semlegességét megsértették.

Ez két különböző dolog.

II. Vilmosnak és 1914 évi szerencsétlen minisztereinek minden ténykedése elítélendő s Belgium megsértése bűncselekmény volt.

De ha ezt el is ismerjük, nem marad-e még mindig függőben az a kérdés, hogy kik a felelősök a háborúért? Hogy volna lehetséges, hogy egy nagy nép belenyugodjék egy ilyen bűnvádba, amikor a többiek legalább is részesek a bűnben, és hogy volna lehetséges, hogy magára vállalja az egész felelősséget? Hogyar lehetne el nem ismerni, hogy más bűncselekmények is történtek, még a háború után is, és nem kevésbé súlyos szerződösszegések mentek végbe, mint aminő a belga semlegességnek a németek részéről történt megsértése volt?

Az emberiség, vonta le a végső következtetést Herriot, nem fog előrejutni, csak ha a népek nyílt és becsületes diplomáciát követelnek, amely a kötelezettségek és a jog kölcsönös tiszteletben tartásával határozottan a munka békés megszervezésének művére törekszik.

Ezek a szavak telve vannak igazsággal és bölcseséggel, de nem lehet őket valóra váltani, csak egy olyan társadalomban, amely egyenlő jogokon épül fel és nem tesz különbséget győzők és legyőzöttek között.

***

Franciaország mindig gondolt arra, hogy annektálja a Rajna bal-partját és Franciaország ellenőrzése alatt autonóm államot alkot. Foch beadványai, Hanotaux memoranduma és Tardieu publikációi nem hagynak hátra semmi kétséget ebben a tekintetben.

A gondolat 1917-től kezdve felszínre volt.

A versaillesi békeszerződésről szóló beszámolójában Barthou említi Briandnak 1917 január 12-én Paul Cambon londoni nagykövethoz intézett levelét, amely a győzelmes béke feltételeit vitatja meg; Franciaország jó szellemei — hangzik — a régi hagyományok szeretetéből kifolyóan annektálni akarják a Rajna-partot, *hogy megalkossák azt, amit Richelieu a mai határörvidékünknek* nevezett. Ribot miniszterelnök is 1917 július 31-én, miközben kétségtelenül az Oroszországgal kötött titkos egyezményekre hivatkozott, arról beszélt, hogy a rajnai területekből autonóm államot kell létesíteni.

Tardieu 1919 szeptember 2-án kifejtette a francia kamarának, hogy mit kívánt Clemenceau kormánya 1919 február 25-iki memorandumában. Az első követelés az volt, hogy Franciaország határául a Rajnát tűzzék ki. Poincaré sok írásában feltárta eszméit, különösen abban a cikkében, amelyet a *Temps* napilap 1921 szeptember 15-iki száma közölt.

Abban a publikációban, amelyet a francia kormány 1924-ben tett a *biztonsági garanciákról*, mindenekelőtt kiemelkedik Foch marsal 1919 január 10-iki jegyzéke s azután a francia kormány 1919 február 25-iki memorandumuma, amelyek a következő biztosítékokat veszik alapul: 1. Németország határául a Rajnát kell megállapítani; 2. a rajnai hidakat szövetségközi erőnek kell megszállva tartania; 3. a jelzett intézkedéseknek nem szabad bármilyen területi annexiót célozniok bármelyik hatalom javára. A gyakorlatban tehát azt tartalmazta a javaslat, hogy Németországtól 11 millió németet el kell szakítani.

Foch marsal 1919 március 31-én ezt írta a Párisban összegyűlt kormányfőknek:

— *A Rajna marad tehát ma az a sorompó, amely elengedhetetlen, Nyugat-Európa népeinek s ezáltal a civilizáció üdvére.*

Ime a tétel, amelynek értelmében a németek csak a civilizáció ellenségei és a civilizáció barátai kizáróan a nyugati népek között találhatók.

***

Poincaré több más beszéd után végre is kijelentette, hogy abban az esetben, ha Német-Ausztria egyesülni akar Németországgal, Francia-

ország fel van jogositva a Rajna megtartására, ami a gyakorlatban egyértelmű a rajna-balparti német terület annektálásával. 1920 március 1-én tartott bordeauxi beszédét kiegészítette azután azzal a cikkével, amely a *Revue des Deux Mondes* 1920 október 15-iki számában jelent meg.

***

Köln kiürítésének 1925 január folyamán kellett volna megtörténnie, a kiürítés azonban elmaradt, ami súlyos tünet, mert egy fölöttébb veszedelmes gondolatra támaszkodik, még pedig arra, hogy az öt, tíz és tizenöt évre szóló meg szállások időtartamát még nem lehet megkezdődöttnek venni, miután Németország nem teljesítette valamennyi kötelezettségét. A meg szállások tehát a végtelenségig tarthatnának. Ez az a tétel, amelyet sokszor védelmezett Poincaré, Barthou, Tardieu és egyensúlyozottabb formában Briand is.

1920 november 10-én Tardieu kijelentette a *Petit Journal* tudósítójának, hogy miután az amerikai Egyesült Államokkal és Nagy-Britanniával a katonai egyezmények nem léptek életbe — az amerikai szenátus szavazása után ezeket végképpen elejtették — a *Rajna meg szállását tizenöt éven túl meghosszabbítják*. Ekkor még a békeszerződés nemteljesítésének kérdése sem kellett, hanem elég volt a garancia elmaradása.

Poincaré, aki mint túlságosan lehetetlen, nem fogadta el Tardieu tételét, azt mondotta, hogy a meg szállást nem lehet megszüntetni mindaddig, amíg Németország nem teljesítette valamennyi kötelezettségét. Ha azonban *par impossible* teljesítette volna, a 431. cikkelyt kell érvényesíteni. Poincaré Tardieunél nagyobb kritikai érzékkel mindenkor ragaszkodott a korlátlan tartamú meg szállás jogához, amíg a békeszerződést tökéletesen végre nem hajtották: a végrehajtás tudvalevően lehetetlenség.

Mindezt világosan kimutatta Ebray *La paix malpropre* című könyvének hetedik fejezetében.

***

Miért akarta Poincaré a Ruhr-vidéki expedíciót, amely annyi kárt okozott Franciaországnak?

1922 szeptember 21-én a meg szállás küszöbén, Ribot, aki elég jól ismerte azoknak indítóokait, akik az expedícióra izgattak — különösen a fémipar képviselőinek — ezt mondta a francia szenátusban:

— Azok közt, akik arról beszélnek, hogy egyedül menjünk a Ruhr-hoz, vannak olyanok, akik mást keresnek, mint bevételt Franciaország javára: vannak, akiknek szeme előtt más lebeg. Nem mondom meg hogy mi, de mindenki megérti. Azok között, akik elszigetelt akcióra gondolnak a Ruhr-vidéken, nem mindenki ugyanazt a célt táplálja lelke és szíve mélyén.

***

Németországot lefegyverezték, mert leszerelésével lehetővé kellett tennie a fegyverkezés általános korlátozását. Ehelyett valamennyi győztes állam fokozta fegyverkezését, ami a versaillesi békeszerződés 159. cikkelyének megsértését jelenti. Ha már Németország teljesen fegyvertelen, az kellett volna, hogy a győzők legalább garantálják területi épségét mindenféle alattomos merénylet ellen. Amikor a versaillesi békeszerződést vitatták meg a francia parlamentben és Lefèvre képviselő megjegyezte, hogy Lengyelország olyan igényeket táplál, amelyek egyenes veszedelmet képeznek Németországra, Clemenceau kijelentette, hogy Lengyelországnak 550 ezer katonája van és azonnal újabb 400 ezret dobhat tűzvonalba. (Németország csak százezer katonát tarthat repülőgépek és csaknem minden tüzérség nélkül.) Németország veszedelme azonban — fűzte hozzá Clemenceau — őt kevésbé érdekli: *nagyon világosan kijelentettem, — hangozt — nem hiszem magamat képesnek arra, hogy egyetlen francia bakát is Németország védelmére küldjek Lengyelország ellen.*

***

Nem igaz, hogy a fegyverszünetet minden feltétel nélkül kötötték, hogy Németország ellenségei kénye-kedvére adta meg magát.

Az osztrák-magyar kormány 1918 október 4-iki jegyzékében éppúgy, mint később Bádén Miksa kancellár október 5-én és Solf német államtitkár 1918 október 12-iki jegyzékében, kivétel nélkül az antant kiáltványaira és főképpen Wilson javaslataira hivatkoztak: Solf kifejezetten kijelentette, hogy a német kormány abból a felfogásból indult ki, hogy az Amerikai Egyesült-Államokkal társult kormányok ugyanarra a térreumra helyezkedtek, mint Wilson elnök javaslatai.

Ez volt mindig a tárgyalások előfeltétele.

(Ebray: *La paix malpropre*, negyedik fejezet.)

***

Foch marsal a *Chicago Daily News* hasábjain közölt nyilatkozatában, amelyet a *Temps* 1924 november 7-iki száma reprodukált, hosszasan beszélt a leszerelésről.

— *Általános leszerelés, ám legyen. Nagyon szívesen, de azzal a feltétellel, hogy a lelkek leszerelése előzze meg az anyagi leszerelést. A háborúkat nem lehet csak azzal megakadályozni, hogy elkobozzuk a harcjas nemzetek fegyvereit: ezek mindig módot találnak a fegyverek pótlására. Németország kétségtelenül le van ma szerelve anyagi tekintetben, de ki biztosít bennünket arról, hogy ez az állapot a jövő évben is folytatódik, amikor ellenőrző közegeinket visszavontuk.*

Foch marsal szerint tehát ellentétben azzal az ürüggyel, amellyel a kölni körzet ki nem ürítését okolták meg, Németország anyagi tekintetben leszerelt. Már most hogyan történhetik meg a lelkek leszerelése? Csak úgy, ha visszaállítjuk a szívélyesség viszonyát és megszüntetjük a leg súlyosabb igazságtalanságokat. Ehelyett azonban ugyanebben az intervjúban a marsal prussziarizmusról beszél, Németország demokratikus homlokfaláról, amely Európa legreakciósabb elemeit kendőzi maga mögött.

A marsal más úton, de ugyanarra a megállapításra jut, mint aminőt ez a könyv tartalmaz:

— *Az 1924. évi Európában — mondja — két élesen elválasztott csoport van: a győzők és legyőzöttek. Mi, győzők sokat szenvedtünk; gazdaságilag tönkre mentünk. Megőrizni kívánjuk a békét és a szerződéseket, amelyek a véres erőfeszítések annyi esztendejét koronázták meg. A legyőzöttek azonban nem tudják elviselni vereségüket és minden lehetőt megtesznek a szerződések porbadöntésére. Európa így két táborra oszlik: a legyőzött középponti hatalmakra és az ezeket övező győztes országokra, amelyek közül egyesek még túlfiatalok arra, hogy sikerrel megvédehessék magukat.*

Foch marsal szerint nem lehet bízni Németországban és Oroszországban; ez az utóbbi állandó veszedelme a többi országoknak.

A végső következtetés egészen logikus: hogyan lehet leszerelésről beszélni a legközelebbi jövőre?

Ezek a szempontok nagyon fontosak, mert ugyanazok, mint amelyeket ebben a könyvben feltártam.

A békeszerződések két részre bontották Európát: győzőkre és legyőzöttekre. Sok olyan állam keletkezett, amelyiknek nincs ellenálló képessége. A legyőzöttek leszereltek, a győzők azonban megkétszerezték s még ennél is jobban akarják fokozni fegyverkezésüket. A győzők minden módon a szerződések épségben tartására töreksznek; a legyőzöttek nem nyugodnak meg; fegyvertelenek, amire lelkiükben is támadják őket. A győzők gazdaságilag romlásba jutottak, de tovább fegyverkeznek.

Felmerül tehát a kétség: hova rohannak? új háborúhoz érnek? s ezek az új háborúk a győzők és legyőzöttek végérvényes romlását és a semlegesek teljes tönkremenését fogják magukkal hozni?

***

A Dawes-tervezet, amelyet Németország és a győzők egyaránt elfogadtak, életbe lépett, tehát a jóvátételi bizottságnak nincs más tisztsége többé, mint kifizetni azokat az óriási tiszteletdíjakat, amelyek a háború utáni idők egyik legnagyobb botrányát képezik. Lehet azonban, hogy tisztán ezért megmarad továbbra is.

***

A Dawes-tervezet, bármilyen kritikával is lehet illetni magát a tervet és alkalmazhatóságát — a legélesebb és technikailag leghelytállóbb bírálatot Gustav Cassel, a nagy svéd nemzetgazdász írta meg róla — komoly kísérlet arra, hogy a békeszerződések fogalma helyébe — mire van Németország kötelezve — a valóság fogalmát — mire képes Németország — ültesse.

A meg nem határozott kötelezettség fogalma tág teret nyitott mindenféle illúzióknak s minden végzetes tévedésnek, amilyen a Ruhr-vidék megszállása s még előtte a Rajna balparti városainak megszállása.

V.

A Népszövetség, úgy amint Wilson megfogalmazta, valamennyi nemzetnek, győzőknek és legyőzötteknek egyaránt, ligája lett volna a tökéletes egyenlőség alapján. Clemenceau eszméi szerint azután a győztes államok Németország ellen irányuló ligája lett belőle. Németországot kezdettől fogva kizárták azzal az ürüggyel, hogy Wilson elnök egyetlen beszédében s egyetlen megnyilatkozásában sem mondta, hogy Németországnak helyet kell benne foglalnia: ez igaz, de Wilson a többi országokról sem tett névszerint említést. A kizárást később is fentartották azzal, hogy Németország nem teljesítette a békeszerződésből folyó valamennyi kötelezettségét. Poincaré egy alkalommal azt írta, hogy Németország egy napon beléphet majd a Népszövetségbe, de csak Törökország után.

Amikor a hiba nyilvánvaló lett és iparkodtak rábírní Németországot, hogy lépjen be a Népszövetségbe, ez semmi buzgalmat sem tanúsított, mert hiszen a Népszövetség keretein kívül maradása azt jelenti számára, hogy erkölcsileg nem fogadja el a békeszerződést.

Igy érték el éppen az ellenkezőjét annak a célnak, amelyhez el akartak jutni.

***

A német kormány 1924 december 12-én kelt jegyzékében rámutatott annak a határozatlanságnak okaira, amelyet a Népszövetségbe való belépés körül tanusít.

A népszövetségi egyezségokmány hatodik cikkelye megjelöli, hogy milyen eljárást kell követni olyan állammal szemben, amely háború felidézésében bűnös; világos, hogy ennek nem lehet érvényt szerezni, ha nincsenek olyan egyezmények, amelyek a Népszövetségben helyet foglaló államoknak a lehető legnagyobb mértékben garantálják a biztonságot a békebontók háborús ténykedéseivel szemben. Igaz, hogy elvben kilátásba helyezték katonai műveletek foganatosítását a békebontók ellen, de ez nincs szabályozva és a Népszövetségnek, illetve különböző tagjainak szabad elhatározására van bízva. Másrészt a megtorló eljárás sikere kétséges lehet, ha olyan államok ellen irányul, amelyek óriási fegyveres erővel rendelkeznek.

Németországnak, amely több mint ötezer kilométeres szárazföldi határral és több mint kétezer kilométeres tengerparttal rendelkezik s amely hatvanmillió lakost zár e határok közé, mindössze százezer főnyi serege van nehéztüzérség, repülőgépek és tankok nélkül; nyugati területét mintegy ötvenezer négyzetkilométernyi sávon demilitarizálták s semmiféle műhelye sem gyárthat hadianyagot. A Németországgal szomszédos államok 80 ezer, 150 ezer, 275 ezer, illetve 700 ezer főnyi seregekkel rendelkeznek, úgy, hogy Németország egy borzalmasan felfegyverkezett Európával szemben teljes katonai tehetetlenségre van kárhoztatva.

Ha a tizenhatodik cikkelyben előírt rendszabályok háborús esemé-

nyeket váltanak ki, Németország semmiféle ellenállást sem tud tanúsítani s így az a sors várna rá, hogy minden védelemtől s minden védelmi képességtől megfosztva háborús szintér legyen.

Ha Németország belépne a Népszövetségbe, csak súlyosbítaná helyzetét.

Hozzá lehet fűznünk, hogy a Népszövetség nem képes működni, csak ha tökéletes egyenlőség és egyenjogúság jön létre a győzők és legyőzöttek között s ha a békeszerződések által teremtett mai helyzet véget ér.

***

A szerződéseket a háború előtt, a háború alatt és után annyiszor megsértették, hogy kifejtésük egész köteteket töltené be.

Nemcsak az egyik részen tekintették a szerződéseket papírrongynak. Vergilius szavaival élhetünk: *Iliacos intra muros peccatur et extra.*

Ahhoz az erőszakhoz, amelyet az antant Görögországon elkövetett, súlyosság tekintetében egyedül Belgium semlegességének a németek által történt megsértése hasonlítható.

Chiffons de papier, igen, de minden részről és nagy számban.

VI.

Azokról a célokról, amelyeket az erős kéz politikája révén el akartak érni és Hanotaux memorandumáról, aki Németországot hat vagy hét államra akarta osztani, hosszasan értekeztem *Európa tragédiája* című könyvemben.

***

Az *United Press of Amerika*, a *Frankfurter Zeitung*, a *New-York Times*, a rennesi *L'Ouest Eclair*, a kopenhágai *Politiken*, a Budapesten megjelenő *Világ* és *Pesti Hírlap*, a müncheni *Münchner Neueste Nachrichten*, a krisztániai *Dagbladet*, a brüsszeli *La libre Belgique*, a buenos-ayresi *La prensa* 1924 augusztusa és októbere között egy sor intervjút közölt tőlem, amelyeket Európa csaknem valamennyi napilapja reprodukált. Ezekben az interjúkban nyomban rá akartam mutatni a kölcsönös biztonsági egyezmény kétértelműségére, amennyiben azt a békeszerződések megszilárdításának és kikristályosításának eszközüül tervezték.

Alkalmam volt erről a tervről eszmecsere-t folytatni Európa és Amerika sok kiváló vezető politikusával; Amerikában teljes, Európában pedig csaknem általános bizalmatlanságot találtam.

***

Annak a küzdelemnek mély okairól, amely Olaszországban az én demokratikus, liberális és békés politikám körül folyt, fiam, Vincenzo Nitti dr. írt egy könyvet: *L'Opera di Nitti*. Torino 1924.

VII—VIII.

Elzász-Lotharingia problémája jóval bonyolultabb, mint látszik.

Vita tárgyát azonban nem képezheti. Az antant valamennyi kiáltmányában szerepel és Wilson javaslatának vezérmotívuma volt. A háború elvesztése Németországra azzal a kötelezettséggel járt, hogy visszaadja az 1870-ben elvett Elzász-Lotharingiát Franciaországnak.

Elzászban a német fajnak nagy túlsúlya van, míg Lotharingiában sok kompakt francia lakosságú csoportot találunk. A történelem folyamán állandó volt az összeütközés a két nép között.

A legjelesebb francia történetíróknak is mindig kétségük volt ennek a lakosságnak jellegéről. Lavisse és Ramboud *Histoire générale de la France* című művükben (I. kötet, 393. oldal) hangoztatják, hogy a két királyság közt elfutó határ csaknem egybeesett a román és a német nyelv választó vonalával.

Jules Michelet, akit halála után a Partheonba való temetéssel tiszteltek meg, Franciaország tablójába, amelyet *Histoire de la France* című

munkájában rajzolt meg, nem vette bele Elzászt, mert német vidéknek tekintette. Szerinte Franciaország a Vosges hegységnél végződik és csak Lotharingiát foglalja magában. (II. kötet, 78—79. oldal.)

Elisée Reclus 1878-ban *Nouvelle géographie universelle* című munkájában megállapította Elzász német jellegét. (III. kötet, 519. oldal.)

Egy francia író, aki tűrhetetlennek találta volna azt a gondolatot, hogy csak egyetlen francia fajú egyén is Németország alattvalója legyen, ezt írja Elzásszal kapcsolatban: „Ami a fajt illeti, mi is itt az igazság? Senki sem tud semmit.” (P. Gaulthier: *Leçons morales de la guerre*, 33. oldal.)

Elzász és Lotharingia azonban nem lehetett vita tárgya az antant kiáltványai és Wilson javaslatai után. Minden mást ebből a szempontból kellett tekinteni.

***

Gaulthier említett könyvéhez, amely nyomban a háború után jelent meg, Louis Barthou, volt miniszterelnök és a francia akadémia tagja írt előszót. Ez az előszó igen érdekes, mint annak a gondolatnak kifejezése, amely Európát két részre osztja.

Megéri a fáradságot, hogy szószerint kiragadjunk belőle egy részt:

— Az őseredeti lélek, amelyet a századok formáltak s amelyet a civilizáció máza von be és rejt el, egyesapásra kiütközött a hadviselőkön. A népek máról-holnapra kibontották és feltárták velük született tulajdonságaikat. A faj jelleme hirtelen napvilágra került, a felszedett és futólagos vonások pedig eltűntek. Így nyilvánkozott meg a német barbárságával, a francia bátorságának lendületével, az angol becsületének kultuszával, az orosz miszticizmusával, az olasz szenvedélyes nacionalizmusával, a román hűségével, a szerb makacs kitartásával, az amerikai idealizmusával.

Európa és Amerika mindegyik népének tehát szép tulajdonságai vannak: csak a németnek nem jutott más, mint barbárságuk. A németek szövetségeseiről nincs szó, talán mert remélik, hogy bűnbánatot tartanak.

Ez a nyelv, amely mindenféle formában ismétlődik, még a hivatalos jellegű okiratokban és beszédekben is, ez mérgezi 1919 óta Európa lelkét. Azt mondani, hogy a németek barbárok s Európa mind a más népeknek csak erényei vannak, nemcsak nem igaz, hanem felháborító.

***

A *Cahiers de l'Anti-France* című nacionalista kiadvány sok mindent tulajdonít nekem, ami nem éppen úgy történt, vagy egyáltalán nem történt meg (9. szám, 351. lap). Mindez békeszeretetem következménye. Többek közt azt írja, hogy Genovában sirtam az örömtől, „amikor megszorítottam Csicserin kezét”, akit pedig sohasem láttam. Terhemre rója, hogy kiérdemeltem Gorkij dicséretét, pedig ez engem igen kellemesen érintett. A béke és Wilson eszméi iránt való rokonszenv pár évvel ezelőtt még jogcím volt a dicsértetésre; most csak az ócsárlásra. Undok wilsonizmusról — *hideux Wilsonisme* — beszélnek, amelynek Asquith, Lloyd George, én és minden irányzat pacifistái vagyunk a szolgálói (973. lap).

***

Franciaország a tizenkilencedik században, amikor a nápolyi királyság uralására vágyott, mindenféle szabadságot ígért. „Minden fogadkozás azonban csak álcázott és alattomos eszköz volt arra, hogy ismét megnyissa a nápolyi királyság kapuit a francia uralom számára, bármennyire kitartóan hangoztatták is a franciák és hűveik, hogy Franciaország dicsőségét látja abban, ha segítségére lehet mindazoknak az elnyomottaknak, akik hozzá folyamodnak, anélkül, hogy más célt követne, mint azt a megbecsültetést, amelyet ilyen nemes cselekedettel szerez magának. A francia politikának ez a szölamozása, amelyet a 89-es forradalom során is hallottunk s napjainkban is hallunk, annyira régi és hagyományos.” (Croce: *Storia del Regno di Napoli*, 127—128. lap.)

Francia ország, amelynek annyi erénye van s olyan nagy mér-

tékben hozzájárult az európai civilizáció fejlesztéséhez, gyakran beszél arról a hivatásáról, arról a történeti örökségről, hogy meg kell mentenie a világ szabadságát és civilizációját. Ez a szellemi beidegzettségé magyarázza meg, miért tekinti a civilizáció érdekében állónak, ha más népeken uralkodhatik, s miért látja területének és tevékenységének minden kisebbtésében az emberi haladás sérelmét.

Már pedig anélkül, hogy bármiben is lebecsülnék Franciaország érdekeit, minden népszövetség s minden békepolitika egyenlő felek — inter pares — közreműködését tételezi fel.

***

A békeszerződések revíziója nemcsak szükségszerűségnek tűnik fel, amit maga Wilson is elismert s amit Angliában valamennyi párt vezére, Bonard Lawtól Asquithig, Lloyd Georgetől Mac Donaldig elkerülhetetlennek tartanak, hanem a revízió már be is következett azzal a ténnyel, hogy egyrészt ingadozás nyilvánult meg, másrészt sok záradékot nem alkalmaztak s életbe léptették a Dawes-tervezetet. Ismerem mindazokat az érveket, amelyekkel a jogászi logika az ellenkezőjét igazolhatja ennek, de ez mitsem változtat. Egyáltalán nem tartom megszegyenítőnek, amit szememre vetnek, hogy én voltam az „első kiváló államférfiú, aki revízió mellett szállt síkra.” Tudom, hogy előbb-utóbb azok is erre az útra térnek, akik ma leginkább félalják. A szerződések politikája egyébként teljes bomlásban van, mert ellene a valóság. Nyugodtan mondhatjuk, hogy az idő előbb lerombolta, mint bárki is számíthatott volna rá. A bomlási állapot már annyira előrehaladt (*jam foctet*), hogy nem lehet tovább rejteni azt, amit tegnap még leplezni lehetett.

Ha Franciaország és Németország között nem jön létre becsületes megértés s Európa nem épül újjá gazdaságilag, nem lehet mást várni, mint a háborúk beláthatatlan sorozatát és új pusztulást.

IX.

Azt az eszmét, hogy Olaszország és Ausztria utódállamai lépjenek egymással vámközösségbe, több intervjú során vettem vizsgálat alá az olasz, osztrák és magyar sajtóban s különösen a *Neues Wiener Journal* 1925 január 25-iki és a *Neue Freie Presse* 1925 március 27-iki számában.

***

Az Európai Egyesült Államok gondolatának ma már akkora irodalma van, hogy nem szükséges idézgetnem; nem hallgathatom el azonban Richard Godenhove-Kalergi *Pan Europa* című könyvét (Bécs, 1923).

Az európai federáció programjával behatóan foglalkoztam beszédeimben, különösen azokban, amelyeket a skandináv országokban mondtam el, továbbá Amerikához intézett üzenetemben (*Signor Nitti's message to America*; közölte a *New-York Times* 1924 szeptember 14-iki száma és egy intervjú: *Nittis Vereinigte Staaten von Europa* a *Münchener Zeitung* 1925 március 31. számában).

A mozgalom ma még kezdeti stádiumban van, de a szükségszerűség lendületet fog neki adni. Ahogy Shakespeare egyik személye mondja a Julius Caesarban:

Those that with haste will make a mighty fire
Begin it with weak straws.

(Aki gyorsan akar hatalmas tüzet rakni, gyöngye szalmával kezdi.)

***

Miután nem akartam tovább helyet foglalni az olasz parlamentben, amely ma, amióta Olaszországban fasiszta uralom van, éppúgy mint az abszolutisztikus rezsim alatt élő országokban, csak névleg létezik, jobbnak láttam, ha félrevonulok, majd pedig ha külföldre megyek. Ezt a könyvet Zürichben írtam meg 1924 végén és 1925 első hónapjaiban.

Zürich (Svájc), 1925 március.

TARTALOM.

	Oldal
Előszó a magyar kiadáshoz	5
I.	
A rossz pásztorok	9
II.	
A háború csődje	26
III.	
A háborús béke csődje	43
IV.	
A háborús béke	65
V.	
A szerződések megsértése a háború előtt, alatt és után	82
VI.	
Téves hiedelmek a békéről: az erős kéz politikája és az ügyes kéz politikája	93
VII.	
A rombolás és az élet elvének küzdelme	107
VIII.	
A békéhez vezető utak	120
IX.	
Az Európai Egyesült Államok	140
Jegyzetek	151

